ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО
Факультет історії і міжнародних відносин
Кафедра культури, методики навчання історії та спеціальних історичних дисциплін

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: ФОРМУВАННЯ ЛОКАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НА КРАЄЗНАВЧИХ УРОКАХ (ЗА ДОСВІДОМ КЗ «МУЗЕЙ ВІННИЦІ»)

Здобувачки другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань А Освіта, спеціальності А4 (за предметними спеціальностями) за предметною спеціальністю А4.03 Середня освіта (Історія та громадянська освіта)
Полякової Анни Сергіївни

Науковий керівник:
Жмуд Н. В., кандидат історичних наук, доцент

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело. Інструменти ШІ використовувалися з урахуванням «Політики використання штучного інтелекту в освітній і науковій діяльності Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського»

Здобувачка освіти _____ _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Розширена шкала _____
Кількість балів _____ Оцінка ECTS _____

Голова Екзаменаційної комісії _____ _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени Екзаменаційної комісії _____ _____
(підпис) (ініціали, прізвище)
_____ _____
(підпис) (ініціали, прізвище)
_____ _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

м. Вінниця - 2026

АНОТАЦІЯ

Полякова А. С. Формування локальної ідентичності на краєзнавчих уроках (за досвідом КЗ «Музей Вінниці»). – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти магістра за спеціальністю А4 Середня освіта (за предметними спеціальностями), предметною спеціальністю А4.03 Середня освіта (Історія та громадянська освіта). – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, 2026.

Мета роботи – теоретично обґрунтувати педагогічні умови та розробити методичні підходи до формування локальної ідентичності учнів засобами краєзнавчого матеріалу на основі досвіду Музею Вінниці. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку джерел і літератури та додатка. У дослідженні проаналізовано історіографію та джерельну базу, діяльність Музею Вінниці, його освітній потенціал, а також форми й інтеграцію матеріалів в структуру краєзнавчого уроку.

Висновки. Встановлено, що краєзнавчі матеріали Музею Вінниці можуть бути ефективним засобом формування локальної ідентичності учнів через поєднання історичних знань, особистого сприйняття міського простору, дослідницької діяльності та рефлексії. Запропоновані методичні підходи сприяють розвитку історичного мислення, громадянської відповідальності та усвідомленню учнями власного зв’язку з громадою і її культурною спадщиною.

Ключові слова: локальна ідентичність, краєзнавчий урок, краєзнавство, Музей Вінниці, музейна педагогіка, історична освіта, громадянська освіта.

SUMMARY

A. S. Poliakova. Formation of local identity through local history lessons (based on the experience of the Municipal Institution “Museum of Vinnytsia”). – Qualification paper, published as a manuscript.

Qualification paper for obtaining a Master's degree in the specialty A4 Secondary Education (by subject specializations), subject specialization A4.03 Secondary Education (History and Civic Education). – Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, 2026.

The purpose of the research paper is to substantiate pedagogical conditions and develop methodological approaches to the formation of students' local identity through local history materials based on the experience of the Museum of Vinnytsia. The thesis consists of an introduction, three chapters, conclusions, a list of sources and literature, and an appendix. The research analyzes the historiography and sourse base the museum's activities, its educational potential, as well as the forms and integration of materials into the structure of a local history lesson.

Conclusions. The local history materials of the Museum of Vinnytsia can effectively contribute to the formation of students' local identity through historical knowledge, interaction with urban space, research activities, and reflection. The proposed approaches promote historical thinking, civic responsibility, and awareness of students' connection with their community and its cultural heritage.

Keywords: local identity, local history, local history lesson, Museum of Vinnytsia, museum pedagogy, historical education, civic education.

ЗМІСТ

ВСТУП.....5
РОЗДІЛ І. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....10
1.1. Стан дослідження проблеми.....10
1.2. Джерельна база дослідження.....22
1.3. Методологія дослідження.....35
РОЗДІЛ ІІ. МУЗЕЙ ВІННИЦІ ЯК ОСЕРЕДОК ФОРМУВАННЯ ЛОКАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УЧНІВ.....42
2.1. Інституційне становлення, місія та напрями діяльності Музею Вінниці. .42
2.2 Краєзнавчий зміст освітньо-виховної діяльності Музею Вінниці.....52
РОЗДІЛ ІІІ. МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ МУЗЕЮ ВІННИЦІ У ФОРМУВАННІ ЛОКАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УЧНІВ.....68
3.1. Педагогічні умови інтеграції матеріалів Музею Вінниці в освітній процес 68
3.2. Форми й методи роботи з учнями на основі матеріалів Музею Вінниці...88
ВИСНОВКИ.....99
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....104
ДОДАТОК.....114

ВСТУП

Актуальність дослідження зумовлена суспільними та освітніми викликами, пов’язаними з необхідністю осмислення історичного минулого України в умовах російсько-української війни, деколонізації, дерусифікації та утвердження громадянського суспільства. За цих обставин особливого значення набуває формування в учнів національної та локальної ідентичності, здатності співвідносити власний життєвий досвід з історією громади й держави, критично оцінювати історичні наративи та відповідально ставитися до культурної спадщини.

Краєзнавчий матеріал дає змогу конкретизувати загальноукраїнські історичні процеси через події, постаті, пам’ятки, документи й міські простори, знайомі учням із повсякденного життя. Його використання відповідає сучасним орієнтирам історичної та громадянської освіти, спрямованим на формування історичного мислення, громадянської відповідальності, поваги до культурної спадщини та готовності діяти в інтересах громади. Водночас педагогічна цінність локального матеріалу реалізується лише тоді, коли учень не обмежується запам’ятовуванням фактів, а аналізує джерела, досліджує міський простір і формулює власні аргументовані висновки.

Важливим ресурсом такої діяльності є міський музей, який поєднує збереження, наукове вивчення, інтерпретацію та популяризацію культурної спадщини. Комунальний заклад «Музей Вінниці» розглядається у роботі як сучасна культурно-освітня й науково-дослідна інституція, що працює з історією, пам’яттю, архітектурою, топонімікою та повсякденням міста. Наукові праці з історичного краєзнавства, музейної педагогіки та міської ідентичності обґрунтовують можливості такого підходу, однак цілісна методика використання матеріалів саме Музею Вінниці для формування локальної ідентичності школярів досі не була предметом окремого системного дослідження.

Об’єктом дослідження є процес формування локальної ідентичності учнів у шкільній історичній та громадянській освіті.

Предметом дослідження є педагогічні умови, зміст, форми й методи використання краєзнавчих матеріалів Музею Вінниці у формуванні локальної ідентичності учнів.

Хронологічні межі дослідження охоплюють 2021-2026 роки. Нижня межа пов’язана з юридичним оформленням Комунального закладу «Музей Вінниці». Верхня межа визначена матеріалами діяльності музею та публікаціями, залученими на час завершення роботи у 2026 р.

Територіальні межі охоплюють Вінницьку міську територіальну громаду як локальний історико-культурний простір формування пам’яті та громадянської належності.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні педагогічних умов та розробленні методичних підходів до формування локальної ідентичності учнів засобами краєзнавчого матеріалу на основі досвіду Музею Вінниці.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання:**

- проаналізувати стан наукової розробки проблеми, охарактеризувати джерельну базу й методологію дослідження, уточнити зміст поняття «локальна ідентичність учнів» та виокремити його основні компоненти;
- охарактеризувати інституційне становлення, нормативні засади, місію, цільові аудиторії та основні напрями діяльності Музею Вінниці;
- проаналізувати краєзнавчий зміст освітньо-виховної діяльності Музею Вінниці та визначити можливості його виставкових, екскурсійних, лекційних, цифрових і комунікаційних матеріалів для роботи з учнями;
- обґрунтувати педагогічні умови інтеграції матеріалів Музею Вінниці у шкільну історичну та громадянську освіту;
- систематизувати форми й методи роботи з учнями на основі музейних і міських краєзнавчих ресурсів та розробити авторське музейне заняття «Вінниця з висоти: що розповідає місто?»;

- визначити практичні можливості, обмеження та перспективи подальшої апробації запропонованих методичних підходів у закладах загальної середньої освіти.

Методологічну основу дослідження становлять системний, культурологічний, аксіологічний, антропологічний, компетентнісний і діяльнісний підходи. У роботі застосовано загальнонаукові методи аналізу й синтезу, індукції та дедукції, узагальнення, систематизації й класифікації; джерелознавчий та контент-аналіз музейних документів; проблемно-хронологічний і порівняльний методи; метод кейс-стаді; педагогічне моделювання та методичне проєктування. За допомогою цих методів опрацьовано історіографію, річні звіти, карти пріоритетів, Наукову концепцію, Статут і матеріали діяльності музею, систематизовано педагогічні умови та розроблено форми роботи з учнями. Повномасштабний формувальний педагогічний експеримент у межах дослідження не проводився, тому запропоновані моделі й критерії мають теоретично обґрунтований рекомендаційний характер.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному дослідженні освітнього потенціалу Музею Вінниці для формування локальної ідентичності учнів. Уточнено зміст локальної ідентичності учнів та виокремлено її когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісний і рефлексивний компоненти; охарактеризовано взаємозв’язок інституційної місії музею, його краєзнавчого змісту й можливих освітніх результатів; обґрунтовано педагогічні умови музейно-шкільної взаємодії; систематизовано форми й методи роботи та розроблено модель авторського музейного заняття.

Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості використання систематизованих матеріалів і методичних рекомендацій учителями історії та громадянської освіти, музейними працівниками, керівниками краєзнавчих гуртків і організаторами позакласної роботи. Запропоновані алгоритми аналізу музейного предмета, фотографії, виставки й міського простору, варіанти екскурсійної, квестової, проєктної та цифрової

діяльності, а також музейний урок «Вінниця з висоти: що розповідає місто?» і робочий аркуш до нього можуть бути адаптовані до віку учнів, програмової теми та умов конкретного закладу освіти.

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи було представлено на:

1. XXXVII Вінницькій всеукраїнській науковій історико-краєзнавчій конференції «Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження» (Вінниця, 7 листопада 2025 р.).

2. IX Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук: перспективи та виклики» (Миколаїв, 3 квітня 2026 р.).

Результати дослідження відображено у таких публікаціях:

1. Полякова А. Освітня роль КЗ «Музей Вінниці» у формуванні локальної ідентичності учнівської молоді. Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження : матеріали XXXVII Вінницької всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, 7 листопада 2025 р. / редкол.: О. А. Мельничук (відп. ред.), С. Ю. Юзвак, Т. Д. Каменщук, Н. В. Жмуд (відп. секретар) та ін. Вінниця : Твори, 2025. С. 200-205.
2. Полякова А., Жмуд Н. Експозиційно-виставкова робота КЗ «Музей Вінниці» у формуванні локальної ідентичності учнів. Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук: перспективи та виклики : матеріали IX Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції, 3 квітня 2026 р. / наук. ред. Л. Матвієнко. Миколаїв : НУК, 2026. С. 149-152.
3. Полякова А. Формування локальної ідентичності учнів на краєзнавчому матеріалі: історіографічний огляд. Вісник студентського наукового товариства факультету історії і міжнародних відносин : збірник наукових праць. Вінниця, 2026. Вип. 22. С. 219-227.

Структура й обсяг роботи зумовлені метою та завданнями дослідження. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, що охоплюють сім підрозділів, висновків, списку джерел та літератури з 82 позиції й одного

додатка. У першому розділі розглянуто стан дослідження проблеми, джерельну базу та методологію. Другий розділ присвячено інституційному становленню Музею Вінниці та краєзнавчому змісту його освітньо-виховної діяльності. У третьому розділі обґрунтовано педагогічні умови, систематизовано форми й методи роботи з учнями та представлено авторську методичну розробку. Повний обсяг магістерської роботи складає 124 сторінки, основний обсяг роботи - 104 сторінки.

РОЗДІЛ І. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан дослідження проблеми

Стан наукової розробленості проблеми формування локальної ідентичності учнів на краєзнавчому матеріалі свідчить про зростання інтересу науковців до питань поєднання освіти, регіональної культури та виховання громадянської свідомості [77, с. 230-233]. У сучасній педагогічній теорії локальна ідентичність розглядається як важливий складник громадянської та національної ідентичності, що формується через засвоєння знань про історію, культуру та традиції «малої батьківщини». У працях українських педагогів і краєзнавців розроблено теоретичні засади використання краєзнавчого матеріалу в освітньому процесі, окреслено його виховний потенціал, методи інтеграції в навчальні предмети, особливо в історію та громадянську освіту [48, с. 6-7]. Досвід низки регіонів України: Львівщини, Полтавщини та Черкащини демонструє ефективність залучення музейних ресурсів у процес формування локальної ідентичності школярів через екскурсії, проєктну діяльність та учнівські дослідження [50, с. 121-125].

Водночас слід зазначити, що безпосередньо проблема формування локальної ідентичності учнів на матеріалах Музею Вінниці ще не була предметом окремого наукового дослідження. Попри наявність поодиноких публікацій, присвячених музейно-освітній діяльності в місті, системний аналіз педагогічного потенціалу саме цього музею у вихованні локальної ідентичності відсутній.

Проблема формування локальної ідентичності учнів засобами краєзнавчого матеріалу широко розглядається в сучасній українській педагогічній думці. Зокрема, у кваліфікаційній роботі Марини Гаврилюк «Краєзнавчий матеріал на уроках громадянської та історичної галузі як засіб пізнавальної активності школярів» обґрунтовано, що регіональне історичне

краєзнавство в логіці НУШ є потужним засобом формування громадянської та історичної освіти, а відтак – і локальної ідентичності учнів. Авторка, спираючись на наукові розвідки та навчально-методичні джерела, показує, як інтерактивні технології, фрагменти демоверсій уроків і вибіркові курси краєзнавчо-дослідницького спрямування підвищують пізнавальну активність, розвивають ключові компетентності й переводять засвоєння локального змісту з теоретичного рівня в практико-ціннісний, у результаті чого школярі починають осмислювати своє «місце» у просторі громади та відповідальність за нього [44, с. 35-39].

У дисертації Лариси Овчиннікової «Локальна ідентичність як соціокультурний феномен: чинники формування та відтворення» розроблено концептуальні засади соціологічного аналізу локальної ідентичності та виокремлено її ключові детермінанти – місце і надані йому соціокультурні значення, локальну спільноту, механізми соціалізації, колективну пам’ять і досвід взаємодії з простором. Доведено тісний зв’язок локальної та громадянської ідентичностей: усталене відчуття «свого місця» забезпечує безпековий вимір і стабільність самоідентифікації в умовах трансформацій. Ці положення можуть бути співвіднесені з освітніми практиками формування громадянської суб’єктності учнів і підсилюють педагогічний сенс звернення до краєзнавчого матеріалу та музейних ресурсів [68].

Ю. І. Майхрович у праці «Локальна та регіональна ідентичності в культурному просторі Покуття» запропонував міждисциплінарну модель аналізу регіональної та локальної ідентичності. Автор показує, що локальна ідентичність вибудовується через символічні коди простору, комунікацію у спільноті та локальні наративи. Такий підхід дає інструменти для освітньої роботи в музеї: прочитання міського простору як культурного тексту, інтерпретації локальних символів і залучення учнів до осмислення образу рідного регіону [60, с. 63-67].

Важливий теоретичний орієнтир пропонує Л. П. Нагорна, яка виокремлює пізнавальну, комунікативну, емоційну та інструментальну функції регіональної

ідентичності. Пізнавальна функція розширює знання про регіон і формує відчуття «малої батьківщини», а комунікативна та емоційна функції забезпечують згуртованість спільноти й відчуття причетності до неї [67, с. 79-80].

О. А. Гриценко показує, що символічно насичені елементи міського простору, зокрема пам’ятники, топоніми та місця пам’яті, впливають на локальні ідентичності, уявлення про минуле й систему цінностей мешканців. Тому міський простір доцільно розглядати не лише як тло історичних подій, а як активний чинник формування локальної культури пам’яті [49, с. 5-18].

А. М. Киридон розглядає простір пам’яті як смислово насичену модель, у якій пам’ятні місця, образи та символи дають змогу осмислювати характер певної епохи, події або життя історичної особи. Такий підхід пояснює, чому музейна інтерпретація міського простору може впливати не тільки на знання учнів, а й на їхнє ціннісне ставлення до минулого [56, с. 122].

Я. І. Треф’як у дослідженні «Методика краєзнавчої роботи на уроках історії України» розглядає практичні підходи до використання краєзнавчого матеріалу як важливого засобу підвищення пізнавальної активності учнів і формування в них цілісного уявлення про історію свого краю [80, с. 6-10]. Авторка підкреслює, що застосування схем, тематичних таблиць, коротких повідомлень, а також ігрових форм роботи забезпечує емоційне залучення школярів і створює умови для глибшого розуміння історичних процесів у локальному контексті [80, с. 12-14]. У праці наголошено, що саме звернення до місцевої історії дозволяє учневі відчути особисту причетність до минулого, усвідомити власну відповідальність за збереження культурної спадщини, а відтак – формує підґрунтя локальної ідентичності [80, с. 6-14]. Ідеї, подані Треф’яком, важливі для нашого дослідження, оскільки вони показують, як краєзнавчі методи можуть бути інтегровані у шкільний і позашкільний освітній простір, зокрема й у музейну практику, забезпечуючи зв’язок учня з культурним середовищем рідного міста.

У науковій розвідці В. О. Сабадухи «Формування особистості як мета історико-краєзнавчої роботи» розкрито гуманістичний та виховний потенціал краєзнавства, наголошуючи на його ролі у розвитку духовності, моральності та громадянської свідомості молоді [78, с. 52-53]. Автор доводить, що поєднання метафізичної теорії особистості з конкретною історико-краєзнавчою діяльністю створює умови для гармонійного розвитку учня як активного члена громадянського суспільства, здатного до самовиховання та осмислення власної ролі в історичному процесі [78, с. 53-55]. Ці положення мають безпосереднє значення для формування локальної ідентичності, адже саме через усвідомлення себе частиною певної спільноти, пов’язаної спільною історією та культурою, відбувається становлення особистості. У контексті досвіду Музею Вінниці такі підходи можуть бути реалізовані через освітньо-виховні заходи, що поєднують пізнання історії міста з особистісним розвитком і ціннісним самовизначенням учнів.

У спільній праці Я. Камбалової, Н. Загребельної та К. Грузіна «Музейні історико-краєзнавчі екскурсії для здобувачів освіти: проблеми та перспективи в реаліях Нової української школи» розкрито роль музейної діяльності як важливого чинника формування національної свідомості та локальної ідентичності учнів [53, с. 82-83]. Автори підкреслюють, що історико-краєзнавча музейна екскурсія є ефективною формою пізнання історії та культури «малої батьківщини», адже вона дозволяє поєднати емоційне сприйняття минулого з практичним засвоєнням знань про свій край [53, с. 82-84]. Автори також аналізують проблеми та новітні підходи до організації музейних екскурсій у межах позашкільної освіти, розглянуто освітній потенціал музеїв у контексті реалізації принципів Нової української школи. Зазначається, що музейна екскурсія сприяє формуванню в учнів системи національних цінностей, розвиває їхню громадянську позицію, комунікативні навички та естетичний світогляд. Таким чином, музей постає не лише як простір збереження історичної пам’яті, а й як активний освітній ресурс, здатний виховувати

почуття приналежності до своєї громади та відповідальності за її культурну спадщину [53, с. 82-87].

Л. Дрогомирецька у своєму дослідженні «Використання фондів музейних закладів Національного заповідника “Давній Галич” в історико-краєзнавчій роботі у школі» висвітлює особливості інтеграції музейних ресурсів у навчально-виховний процес. Авторка наголошує, що фонди музеїв можуть стати дієвим інструментом для реалізації завдань історико-краєзнавчої освіти, оскільки дають змогу учням безпосередньо ознайомитися з автентичними історичними артефактами, документами та колекціями [50, с. 121-122]. У публікації детально розглянуто організаційні та методичні аспекти проведення навчальних занять у музейному середовищі: від класичних екскурсій до інтерактивних занять і віртуальних подорожей [50, с. 122-124]. Л. Дрогомирецька підкреслює важливість поєднання традиційних та інноваційних підходів, зокрема використання мультимедійних технологій та елементів дослідницької діяльності, які активізують інтерес школярів до історії рідного краю. Зроблено висновок, що музейний освітній простір є потужним засобом формування у молодого покоління відчуття спадкоємності, гордості за культурну спадщину та усвідомлення власної локальної ідентичності [50, с. 121-125].

У праці Ю. Маковей та Н. Руско «Чи потрібні музеї Україні?» досліджено місце музеїв у сучасному суспільстві та їхня роль у процесі культурного і громадянського становлення особистості. Автори підкреслюють, що музей є не лише сховищем історичних артефактів, а насамперед живим комунікативним простором, у якому відбувається взаємодія між минулим і сучасністю. Розглядаючи проблеми історичного розвитку музейництва в Україні, дослідники наголошують на його трансформації від класичної інституції збереження пам’яток до сучасного інтерактивного середовища, що активно використовує інформаційні технології, мультимедійні експозиції та освітні програми. Музей у цьому контексті постає важливим чинником формування локальної ідентичності, оскільки саме через нього відвідувач – і особливо учень

– отримує можливість осмислити історію свого міста чи громади, побачити її у ширшому національному контексті, відчути причетність до культурної спадщини та відповідальність за її збереження. Таким чином, автори доводять, що музеї мають не лише культурно-пізнавальну, а й виховну функцію, стаючи інструментом формування свідомого громадянина, здатного цінувати минуле та діяти задля майбутнього [61, с. 80-83].

Вагомий внесок у дослідження освітньої діяльності музеїв зробив О. В. Караманов, який систематизував напрями музейної комунікації з різновіковою аудиторією та моделі співпраці вчителя, музейного педагога й учнів [55]. В окремій праці дослідник охарактеризував умови застосування методів музейної педагогіки у шкільному навчально-виховному процесі та показав значення активної взаємодії учнів із музейним середовищем [54, с. 5-12].

У науковій праці І. Коляди та Я. Камбалової «Історичне краєзнавство як дослідницька галузь, науковий та громадський рух: сучасний стан вивчення проблеми» розглянуто краєзнавство як одну з ключових форм збереження історичної пам’яті українського народу. Автори наголошують, що після здобуття Україною незалежності відбулося відродження інтересу до локальної історії, культури й духовності, що сприяло активізації наукових і громадських ініціатив у цій сфері [57, с. 170-171]. Краєзнавство, за їх визначенням, виконує подвійну функцію – науково-дослідницьку й виховну, адже сприяє пізнанню минулого «малої батьківщини» та водночас формує у громадян відчуття єдності, патріотизму й гордості за своє коріння [57, с. 170-173]. Дослідники підкреслюють, що локальна історія виступає могутнім виховним чинником у процесі становлення національної самосвідомості та локальної ідентичності, оскільки вона дозволяє учням і студентам усвідомити себе частиною історії рідного краю. На думку авторів, краєзнавчі дослідження й освітні практики мають стати підґрунтям для розбудови громадянського суспільства, у якому кожен усвідомлює власну відповідальність за збереження історико-культурної спадщини свого регіону [57, с. 170-175].

І. Йосифів у науковій розвідці «Роль історичного краєзнавства у формуванні життєвих компетентностей учнівської молоді (з досвіду роботи гуртка “Історичне краєзнавство”)» наголошує на важливості використання краєзнавчого матеріалу у вихованні громадянської свідомості та розвитку ключових компетентностей школярів [52, с. 167]. Автор зазначає, що залучення учнів до дослідницької діяльності, екскурсій, туристичних походів і пошукової роботи сприяє не лише пізнанню історії рідного краю, а й формує у молоді відповідальність, ініціативність, спостережливість і креативність [52, с. 167-168]. На думку автора, краєзнавство є ефективним засобом виховання патріотизму, любові до «малої батьківщини» та розвитку компетентностей, необхідних для життя у демократичному суспільстві. Досвід проведення туристичного походу «Пам’ятними місцями села Вікторів» автор розглядає як приклад практичного поєднання навчання, виховання та формування локальної ідентичності через безпосередній контакт учнів з історичними місцями, подіями та людьми свого краю [52, с. 167-169]. Таким чином, дослідження доводить, що історико-краєзнавча діяльність сприяє становленню особистості, яка усвідомлює свою приналежність до громади й відповідальність перед нею.

Т. Бондаренко у дослідженні «Сучасні тенденції навчання у процесі вивчення краєзнавчого матеріалу» розглядає інноваційні підходи до інтеграції краєзнавчого змісту в освітній процес, акцентуючи увагу на використанні цифрових технологій та електронних ресурсів. Авторка презентує інформаційний вебпроєкт «Педагогічне краєзнавство», який спрямований на підвищення ефективності навчання шляхом створення відкритої джерельної бази з педагогічного краєзнавства. Цей проєкт, за словами Бондаренко, забезпечує доступ до систематизованих даних про історію, культуру та освіту регіонів України, що дає змогу використовувати їх у роботі з учнями. Використання електронних платформ для збирання, аналізу та презентації краєзнавчих матеріалів сприяє розвитку інформаційної культури здобувачів освіти, стимулює їх до дослідницької діяльності та формує відчуття приналежності до локального культурно-освітнього простору. Таким чином,

авторка підкреслює, що цифровізація краєзнавчої роботи розширює можливості формування локальної ідентичності, роблячи цей процес більш інтерактивним і доступним для сучасного покоління учнів [42, с. 345-346].

У праці Н. М. Кукол «Роль історичного краєзнавства у формуванні життєвих компетентностей учнівської молоді» обґрунтовує важливість використання місцевого історичного матеріалу для розвитку ключових компетентностей школярів і формування їхньої локальної ідентичності. Авторка підкреслює, що залучення учнів до вивчення історії свого краю допомагає їм усвідомити нерозривний зв'язок між минулим і сучасністю, розвиває критичне мислення, аналітичні здібності, вміння працювати з джерелами, а також формує соціальні та громадянські навички. Краєзнавство, на думку Кукол, має не лише пізнавальну, а й виховну функцію, адже воно пробуджує почуття відповідальності за місце, де живеш, виховує любов до «малої батьківщини» та активну громадянську позицію. У дослідженні підкреслюється практична спрямованість краєзнавчої роботи – через дослідження місцевих пам'яток, зустрічі з носіями культурних традицій, створення власних мініпроєктів – що робить навчання змістовним, життєво орієнтованим і сприяє усвідомленню власної причетності до історії своєї громади [59, с. 7-10].

Петро Горохівський у дослідженні «Методика підготовки вчителя до уроків історії України з використанням краєзнавчого матеріалу» розглядає теоретичні та практичні аспекти підготовки педагога до роботи з місцевим історичним матеріалом. Учений наголошує, що ефективність навчання значною мірою залежить від компетентності вчителя у сфері краєзнавства – його вміння знаходити, систематизувати та методично використовувати джерела інформації. Особливої уваги Горохівський приділяє класифікації краєзнавчих джерел: документальних (архіви, преса, музейні матеріали, карти, статистичні збірники) та «живих» (усні свідчення очевидців, місцеві жителі, працівники музеїв, краєзнавці). Такий підхід забезпечує комплексне вивчення історії рідного краю, дозволяє формувати у школярів навички пошукової діяльності,

критичного аналізу джерел і розуміння цінності локальної спадщини. Автор робить висновок, що саме системне використання краєзнавчих ресурсів у навчальному процесі є одним з ефективних шляхів формування у школярів локальної ідентичності, адже воно створює умови для осмислення власного місця в історії та культурі рідного міста [48, с. 6-9].

Н. Ю. Рудницька у праці «Використання вчителями краєзнавчого матеріалу в навчально-виховному процесі: історико-педагогічний аспект» аналізує історичний розвиток і педагогічне значення краєзнавчої роботи в освітньому процесі. Авторка висвітлює досвід використання краєзнавчого матеріалу в школах Волині, підкреслюючи, що пізнання рідного краю є важливим чинником формування духовності, моральних цінностей і громадянської свідомості молоді. Окрему увагу дослідниця приділяє необхідності виховання в учнів любові до Батьківщини, шанобливого ставлення до історичних пам’яток і активної участі в розвитку власної громади. Рудницька обґрунтовує, що сучасні соціальні виклики потребують оновлення форм і методів краєзнавчої діяльності, інтеграції її у зміст шкільних програм і підготовку майбутніх учителів. Зокрема, запровадження у школах курсу «Рідний край» розглядається як крок до системного впровадження краєзнавчих знань, що сприяють формуванню локальної ідентичності школярів, адже саме через вивчення історії, природи й культури своєї місцевості учні усвідомлюють себе частиною історії та духовної спільноти рідного краю [77, с. 230-233].

С. Гальчак у праці «Краєзнавство Вінниччини на початковому етапі розбудови української державності» досліджує розвиток краєзнавчого руху в регіоні в період становлення незалежної України. Автор підкреслює, що з відновленням державності відбулося активне відродження інтересу до історії, культури та традицій «малої батьківщини», а краєзнавство стало важливим інструментом відновлення історичної пам’яті й формування національної самосвідомості. Особливу увагу приділено Вінниччині, де провідну роль у популяризації краєзнавства відігравали музеї, бібліотеки, школи та громадські організації. Гальчак зазначає, що саме освітні заклади стали осередками

краєзнавчої роботи, поєднуючи навчальну і виховну діяльність із дослідженням місцевої історії. Такий підхід сприяв формуванню у молоді відповідальності за культурну спадщину, розумінню власної історичної тяглості та гордості за свій край. У контексті формування локальної ідентичності ця стаття демонструє, як краєзнавство в межах конкретного регіону, зокрема на прикладі Поділля, перетворюється на дієвий засіб виховання активного, свідомого громадянина, який ототожнює себе зі своїм містом і громадою [45].

Важливим сучасним дослідженням музейного середовища регіону є дисертація О. І. Гордієнко «Історико-краєзнавча та просвітницька діяльність музейних закладів Вінниччини в роки незалежності України (1991-2025)». У праці комплексно простежено розвиток музейної мережі області, основні напрями історико-краєзнавчої та культурно-освітньої діяльності музеїв, трансформацію форм їхньої взаємодії з аудиторією. Особливо важливим для нашого дослідження є розуміння музею не лише як установи збереження культурної спадщини, а як соціокультурного й комунікативного простору, залученого до формування історичної пам’яті та регіональної ідентичності [47].

Історіографічну основу дослідження доцільно доповнити також узагальнюючими працями з музеєзнавства та краєзнавства. У монографії Р. В. Маньковської «Музеї України в суспільно-історичних викликах ХХ – початку ХХІ століть» простежено трансформацію суспільних функцій музею та основні тенденції розвитку українського музейництва в умовах суспільних і культурних змін. Для регіонального виміру важливою є праця В. С. Прокопчука «Краєзнавство на Поділлі: історія та сучасність», яка розширює історіографічний контекст вивчення краєзнавчого руху на Поділлі. Окреме значення для педагогічного аспекту теми має його праця «Шкільне краєзнавство», що дозволяє доповнити дослідження напрацюваннями у сфері використання локального матеріалу в освітньому процесі [62; 74; 75].

Окрему групу навчально-методичної літератури, важливу для дослідження формування локальної ідентичності учнів, становлять шкільні підручники з історії України. Їх значення визначається не лише змістом

історичного матеріалу, а й дидактичним апаратом: системою запитань і завдань, роботою з письмовими, візуальними та картографічними джерелами, дослідницькими вправами, зверненням до пам’яток культурної спадщини. Такі елементи створюють можливості для доповнення загальноукраїнського історичного наративу матеріалами історії конкретного регіону, міста чи громади.

У підручнику О. І. Пометун, О. В. Дудар та Н. М. Гупана «Історія України» для 7 класу значна увага приділяється роботі з історичними джерелами, культурними пам’ятками, картами й ілюстративним матеріалом. Запропоновані авторами завдання передбачають характеристику історико-культурних об’єктів, їх порівняння та встановлення зв’язків між культурними явищами й історичними процесами. Така структура дає можливість учителю залучати пам’ятки власного регіону як конкретне доповнення до тем з історії Русі-України, українських земель доби середньовіччя та розвитку культури [70]. Підручник розроблено відповідно до модельної програми «Історія України. 7-9 класи» [27].

Для 8 класу доцільно виокремити підручник О. Є. Панаріна, Ю. А. Топольницької, О. С. Охріменко та А. С. Макаревич. У ньому опрацювання ранньомодерної історії України поєднується з аналізом уривків історичних джерел, ілюстрацій і пам’яток архітектури. Запитання для обмірковування та самостійного пошуку інформації дозволяють конкретизувати загальноукраїнський матеріал на прикладах місцевої історико-культурної спадщини. Саме такий принцип роботи створює можливості для використання матеріалів музеїв, старих карт, фотографій, архітектурних об’єктів та інших локальних джерел [69].

Інший рівень роботи з локальним матеріалом простежується у підручнику О. В. Гісема та О. О. Мартинюка «Історія України» для 9 класу. Вивчення історії українських земель упродовж «довгого XIX століття» охоплює процеси модернізації, розвиток міст, освіти, науки, культури та національного руху. Підручник містить рубрики для роботи з документами, додатковою

інформацією та проблемними завданнями, що дає змогу співвідносити загальноукраїнські процеси з історією окремого регіону. Для Вінниці такий матеріал може бути конкретизований через дослідження змін міського середовища, розвитку освіти й культури, історії місцевих інституцій, пам’яток та персоналій. У цьому випадку краєзнавчий матеріал допомагає учневі побачити, як масштабні суспільні й культурні трансформації XIX ст. проявлялися у просторі його власного міста [46].

Для старшої школи показовим є підручник В. С. Власова та С. В. Кульчицького «Історія України» для 10 класу. Його методичний апарат значною мірою орієнтований на дослідницьку роботу з різнотипними історичними джерелами та самостійне формулювання висновків. Зокрема, під час вивчення історії України першої половини XX ст. учні можуть співвідносити загальнонаціональні події з досвідом конкретних регіонів, населених пунктів, установ і людей. У методичних розробках до курсу 10 класу безпосередньо пропонуються завдання з історії рідного краю: дослідження місцевих діячів культури, пам’яток, повсякденного життя населення, а також відвідування місцевого краєзнавчого чи історичного музею та підготовка повідомлення на основі його експозиції. Такий підхід особливо важливий для нашої теми, оскільки дозволяє безпосередньо включати ресурси Музею Вінниці у вивчення програмних тем [43].

Аналіз підручників для різних класів показує, що можливості формування локальної ідентичності поступово ускладнюються відповідно до віку учнів. У 7–8 класах переважають знайомство з пам’ятками, робота з візуальними джерелами та встановлення зв’язку між місцевою спадщиною і загальноукраїнською історією. У 9 класі локальний матеріал може використовуватися для пояснення модернізаційних, соціальних і культурних процесів на прикладі конкретного міста чи регіону. У 10 класі учні вже здатні самостійно досліджувати локальні прояви загальнонаціональних подій, працювати з музейними, документальними й усноісторичними джерелами та співвідносити історичний досвід своєї громади із загальноукраїнським

контекстом. Отже, шкільний підручник у поєднанні з краєзнавчими та музейними ресурсами може виступати одним із засобів послідовного формування локальної ідентичності школярів.

Узагальнення сучасного наукового доробку засвідчує сталу тенденцію до інтеграції краєзнавчого змісту в шкільну історичну та громадянську освіту як ефективного механізму формування локальної ідентичності учнів. Теоретико-методологічні підвалини цього підходу вибудовуються на поєднанні культурологічних і соціологічних концептів ідентичності (локальна належність, колективна пам’ять, «місця пам’яті», ментальні мапи, баланс «свій/чужий») із компетентнісною логікою НУШ та практиками музейної педагогіки.

Разом із тим виявлено виразну дослідницьку нішу: за наявності розгалуженої теорії, загальнопедагогічних і регіональних кейсів, а також окремих описів музейно-освітніх практик, відсутній цілісний, системний аналіз формування локальної ідентичності учнів саме на матеріалах Музею Вінниці. Поза увагою залишаються операціоналізовані моделі інтеграції міського простору Вінниці як «поля смислів» у шкільні навчальні програми, інструментарій роботи з локальними символами та топонімікою сформованого музеєм міського наративу, перевірені критерії оцінювання змін у компетентнісній та ціннісній сферах учнів. Відтак запропоноване дослідження заповнює означену прогалину: на стику музейної педагогіки, краєзнавчої дидактики та культурологічних підходів воно має на меті розробити й апробувати модель використання ресурсів Музею Вінниці для формування локальної ідентичності школярів, окреслити умови її результативності та критерії оцінювання, тим самим перевівши наявні загальнотеоретичні положення у доказову, практико-орієнтовану площину конкретної міської інституції.

1.2. Джерельна база дослідження

Джерельну базу дослідження становлять, передусім, офіційні річні звіти Комунального закладу «Музей Вінниці» за 2023 та 2024 роки [1], [2]. Ці

документи є ключовими, оскільки вони детально відображають увесь спектр діяльності інституції, спрямованої на дослідження, збереження та популяризацію історії міста. Звіти містять структуровану інформацію про науково-дослідну, фондову, експозиційну, науково-методичну та культурно-просвітницьку роботу музею. Саме аналіз цих матеріалів дає змогу системно оцінити внесок установи у формування локальної ідентичності, зокрема учнівської молоді, через залучення до краєзнавчого матеріалу. Вони забезпечують емпіричну основу для вивчення конкретних практик і проєктів, їхньої інтенсивності та тематичної спрямованості.

Важливе місце серед джерел, відображених у звітах, посідають результати науково-дослідної роботи, що формують фактологічну та інтерпретаційну базу краєзнавчої освіти. У документах зафіксовано активну видавничу діяльність музею: публікацію монографій, збірників документів, наукових статей та бібліографічних покажчиків, присвячених локальній історії [1, с. 2-3], [2, с. 2-7]. Особливо цінними є праці, що безпосередньо стосуються минулого Вінниці та Поділля, як-от дослідження Арсена Зінченка про вінницьке намісництво, праці Вікторії Колесник про шкільництво чи видання мемуарів Здзіслава Ґрохольського. Водночас звіти відображають системну роботу музею з оцифрування архівних джерел – документів Вінницького магістрату та відеоархівів регіонального телебачення, що створює нову, доступну для дослідників базу з історії міста [1, с. 2], [2, с. 5-6].

Не менш важливим напрямом, задокументованим у звітах, є виставкова діяльність як один із ключових інструментів візуалізації локальної історії та формування емоційного зв’язку з нею. У звітах подано описи стаціонарних і вуличних виставок, серед яких особливо вирізняються проєкти, що актуалізують історію міста в сучасному контексті: «Вінниця. Україна. Незалежність», «Європейська площа: простір (не)пам’яті», «Герої наших вулиць», «Під покровом Захисників» [1, с. 4], [2, с. 13-14]. Така виставкова політика демонструє свідоме поєднання історичного краєзнавчого матеріалу з

актуальними суспільними викликами, що є надзвичайно важливим для зацікавлення учнівської аудиторії.

У документах перелічено сотні заходів – лекцій, екскурсій, майстер-класів. Тематика публічних лекцій, як-от «Вінниця в роки Української революції (1917-1921)», «Бій під Крутами: факти і міфи», «Історія серця міста: Європейська площа у Вінниці» чи «Видатні постаті та нові назви вулиць Вінниці», може безпосередньо використовуватися як готовий краєзнавчий матеріал для уроків історії. До цього блоку належать тематичні екскурсії («Від замків до монастирів»), квести («Столицею УНР») та інтерактивні майстер-класи з історії писемності, що засвідчує різноманіття форм роботи з молоддю [1, с. 4-5], [2, с. 14-16].

Звіти також дають змогу проаналізувати сучасну медійну та цифрову присутність музею, що має особливе значення для залучення молодої аудиторії. Документи містять статистику охоплення у соціальних мережах Facebook, Instagram і на YouTube-каналі, а також перелік медіапроєктів – серії відео «Вінницькі кінохроніки», відеолекцій про історію вулиць і районів міста, постатей (Яків Гандзюк) та ключових подій (вшанування пам’яті жертв Голодомору). Запис і публікація відеоінтерв’ю з фахівцями про історію вінницького органу, міського парку чи символіки міста підтверджують, що музей активно формує освітнє цифрове середовище, доступне незалежно від місця й часу [1, с. 4-5], [2, с. 17-18].

Не менш важливим напрямом діяльності, висвітленим у звітах, є інституційна співпраця музею з освітніми закладами, що свідчить про інтегрованість його роботи у ширший освітній простір міста. Зокрема, зафіксовано проведення навчально-методичної та виробничої практики для студентів Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського та Донецького національного університету імені Василя Стуса [1, с. 3], [2, с. 6-7]. Музей виступає базою практики для майбутніх педагогів, а також бере участь у проєктах освітнього спрямування, таких як «Школа гідів та амбасадорів» і «Стріткод» [2, с. 6-7], [40]. Ці приклади підтверджують, що

інституція виконує не лише культурну, а й методологічну функцію у формуванні краєзнавчого освітнього середовища Вінниці.

Для повного розуміння механізмів формування локальної ідентичності важливо звернутися також до внутрішньої документації закладу, яка фіксує стратегічні орієнтири, цілі та результати інституційного розвитку. Саме ці документи дають змогу побачити, як музей планує, координує та оцінює власну діяльність у контексті загальноміських культурних і освітніх процесів.

Основу цього корпусу становлять «Карти пріоритетів і цілей професійної діяльності» за 2022-2025 роки [3], [4], [5], [6]. Саме ці матеріали демонструють, як музей поступово вибудовує цілісну концепцію формування ідентичності вінничанина через дослідження, експонування та популяризацію повсякденного досвіду міста.

Центральним елементом, який об’єднує всі зазначені документи, є місія Музею Вінниці. Вона послідовно визначається як «формування ідентичності вінничанина шляхом зберігання, дослідження, експонування та популяризації повсякденного соціального досвіду міста» [3], [4], [5], [6], [24, с. 11-13]. Це положення не лише задає ідеологічну основу для діяльності установи, а й безпосередньо пов’язане з темою магістерського дослідження. Відтак аналіз карт пріоритетів дає змогу виявити, якими конкретними засобами музей реалізує свою місію, інтегруючи краєзнавчий матеріал у систему освіти та громадської комунікації.

Початкову етапність цієї стратегії можна простежити у «Карті пріоритетів і цілей на 2022 рік» [3]. Документ фіксує вихідні позиції музею, його антикризове планування та формування ключових напрямів діяльності, пов’язаних із локальною історією. Саме тоді були започатковані масштабні проєкти «Вінниця. Україна. Незалежність», «Наше військо», «Велика Вінниця: історія приєднаних територій». Поряд із цим визначено важливі завдання науково-дослідного та методичного характеру – координацію створення Меморіалу воякам Галицької Армії, участь у пошуково-ексгумаційних роботах і співпрацю з Радою з питань історії, культурної спадщини та топоніміки.

Таким чином, 2022 рік став етапом структурного становлення музейної стратегії.

Подальший розвиток цієї системи відображено у «Карті пріоритетів і цілей на 2023 рік» [4, с. 2-5]. Документ демонструє адаптацію музею до нових суспільних викликів і розширення його діяльності. Підсумки за попередній рік фіксують практичну реалізацію краєзнавчих проєктів – створення відеосерій про історію Меморіалу Слави та Вінницького замку, каталогізацію міських пам’ятників, проведення соціологічного опитування «Вінничани в умовах війни», а також активну участь у процесі деколонізації топоніміки. На 2023 рік визначено стратегічні завдання: поглиблення наукових досліджень, формування електронної бази меморіальної пластики та публікація низки наукових видань. Усе це свідчить про поступовий перехід від точкових ініціатив до системної наукової роботи.

«Карта пріоритетів і цілей на 2024 рік» засвідчує подальше розширення стратегічного горизонту діяльності музею [5]. Документ ув’язує його цілі зі «Стратегією розвитку культури Вінницької міської територіальної громади» та визначає пріоритет «Дослідження і конструювання культурної ідентичності міста». Уперше з’являються терміни «вінницькість» та «маркер вінницькості», що підкреслює перехід від опису історії міста до її осмислення як культурного коду. Водночас закріплюється важлива освітня функція: музей виступає базою практики для студентів закладів вищої освіти, що формалізує його інтеграцію в освітній процес.

«Карта пріоритетів і цілей на 2025 рік» – синтезує попередні напрацювання та поглиблює дослідницький вектор [6]. У ньому продовжено тему «вінницькості», закріплено розвиток проєкту «Memory Studies» та конкретизовано практичні інструменти роботи: співпрацю з Радою з питань історії, запис усних спогадів, реалізацію проєкту «Стріткод», проведення виставок, екскурсій і майстерень для гідів. Така деталізація свідчить про те, що музей не лише зберігає минуле, а й активно його переосмислює у форматі сучасних освітніх і культурних практик.

Логіка внутрішнього стратегічного планування природно підводить до рівня базових засад, на яких вибудувано місію та функції інституції. Саме тут ключову роль відіграють «Наукова концепція Музею Вінниці» та Статут закладу [24, с. 11-13], [36, с. 2-4]: вони задають методологічний і нормативний «каркас», у межах якого реалізуються пріоритети, зафіксовані у картах цілей.

«Наукова концепція» формулює ідейну рамку: музей визначається не лише як зібрання артефактів, а як «простір комунікації» та «майданчик зустрічі з вінницькістю». Відповідно місія – «формувати ідентичність вінничанина» – отримує операційний зміст: робота з повсякденним соціальним досвідом міста, залучення спільноти та міждисциплінарні підходи. Окремо підкреслено цільові аудиторії: школярі, студенти, молодь, для яких цілеспрямовано реалізуються навчально-виховні функції. Концепція закріплює едукаційну складову (уроки «живої історії», міські тематичні екскурсії, публічні події) як рівнозначну науковій та фондовій роботі, тим самим безпосередньо поєднуючи краєзнавчий контент із освітніми практиками [24, с. 11-18].

Статут, своєю чергою, переводить концептуальні засади у площину правової відповідальності та управлінських процедур. Він визначає музей як комплексний культурно-освітній і науково-дослідний заклад, чітко формулює мету, як дослідження та популяризація історичного спадку міста Вінниці і закріплює завдання виховання культури вінничанина та «увиразнення образу Вінниці». Едукаційна діяльність (інформаційна, комунікаційна, популяризаторська; масові події; уроки «живої історії»; екскурсії у співпраці з освітніми закладами) описана як ключовий напрям, що забезпечує легітимність і сталість освітніх форматів, задокументованих у звітах і картах пріоритетів [36, с. 2-4].

Перехід від стратегічно-нормативного рівня до практичного виміру показує, як саме задекларовані цілі реалізуються у повсякденній діяльності музею. Цей рівень відображають презентаційні, методичні та аналітичні матеріали, створені співробітниками установи. Вони розкривають ключові напрями роботи, демонструють еволюцію підходів до комунікації з

відвідувачами та дають змогу простежити, як місія «формування ідентичності вінничанина» втілюється у конкретних освітніх практиках [1, с. 1-5], [2, с. 1-18].

Серед них особливу цінність становлять лекційно-презентаційні матеріали, у яких музейні фахівці репрезентують власну позицію щодо ролі музею у суспільстві. Такі джерела показують, як установа розуміє свою освітню, культурну та комунікаційну функцію, а також яким чином формує тематику подій, наприклад, у контексті декомунізації чи переосмислення локальної пам'яті. Їхній аналіз дає змогу побачити логіку, за якою музей не просто передає знання, а формує критичне ставлення до історичного минулого, сприяючи становленню свідомого громадянина [1, с. 2-5] [2, с. 3-18].

Вагому частину джерельної бази становить науково-дослідний доробок музею: монографії, збірники документів, науково-популярні видання. Тематика цих публікацій охоплює ключові сторінки минулого Вінниці – від подій Української революції 1917-1921 рр. до Голодомору 1932-1933 рр. на Поділлі. Саме ці праці формують науковий фундамент краєзнавчої освіти, забезпечуючи перевірену фактологічну базу для педагогічного використання. Для шкільного середовища вони слугують достовірним, локалізованим матеріалом, який сприяє засвоєнню історії через конкретні приклади з минулого рідного міста [1, с. 2-5], [2, с. 2-7].

Не менш показовими є візуальні матеріали – фото- та відеофіксації освітніх заходів, інтерактивних майстер-класів, реконструкцій і тематичних зустрічей. Вони ілюструють сучасні педагогічні підходи, що поєднують краєзнавчий зміст з елементами неформальної освіти. Цей пласт джерел демонструє, як музей формує емоційне залучення до історії міста, перетворюючи «сухий» матеріал на живий досвід сприйняття минулого, доступний навіть для учнів молодшого віку [1, с. 4-5], [2, с. 13-18].

Важливу роль у формуванні локальної ідентичності відіграє експозиційно-виставкова діяльність. Матеріали, пов'язані зі створенням експозицій, зокрема виставки «Європейська площа: простір (не)пам'яті» [1, с. 4], [2, с. 3-4, 13-14], [10, с. 3-18], засвідчують здатність музею перетворювати

складні історичні сюжети на візуальні наративи, зрозумілі широкій аудиторії. Через виставку музей не лише демонструє результати наукової роботи, а й вибудовує комунікаційний простір, де відвідувач (особливо учень) може співвіднести власну ідентичність із міською історією.

Окремий пласт джерел становлять матеріали, що відображають цифрові та комунікаційні проєкти. Серед них вирізняється «Стріткод» – ініціатива, яка є загальноукраїнським проєктом ГО «Історична платформа», інтегрує історичні знання в міську топоніміку, створюючи QR-коди з історичними довідками безпосередньо на вулицях міста. КЗ «Музей Вінниці» є партнером і координатором цієї ініціативи у місті Вінниця [2, с. 6-7], [40]. Подібні практики демонструють, як музей виходить за межі своїх стін і стає активним актором міського простору пам’яті. Поряд із цим цифрові продукти, мультимедійні фільми, відеоекскурсії, інтерв’ю з фахівцями роблять історію Вінниці доступною широкому колу користувачів, зокрема учнів, які сприймають інформацію переважно через цифрові медіа [1, с. 4-5], [2, с. 17-18].

Окрему групу джерел дослідження становлять чинні та модельні навчальні програми громадянської та історичної освітньої галузі. Їх аналіз необхідний для визначення місця краєзнавчого матеріалу в сучасній шкільній історичній освіті та з’ясування того, у межах яких класів, тем і видів навчальної діяльності можуть бути використані ресурси Музею Вінниці. Навчальні програми важливі для нашої роботи передусім як нормативно-методична основа, що визначає очікувані результати навчання, пропонований зміст, види діяльності учнів і можливості вчителя щодо локалізації історичного матеріалу.

Особливо виразно зв’язок між історичним навчанням, громадою та локальною ідентичністю представлено в модельній навчальній програмі інтегрованого курсу «Історія і громадянська освіта. 5-6 класи» І. П. Карась, рекомендованій Міністерством освіти і науки України у 2026 р. [14]. У програмі робота з локальним матеріалом має системний характер і не обмежується окремими краєзнавчими вставками. Уже в темі «Людина, громада

і простір у минулому» передбачено осмислення виникнення поселень і міст, взаємодії людини з простором та участі особи в житті місцевої спільноти.

Особливе значення для нашої теми має блок, присвячений культурній спадщині. Учні мають описувати об’єкт спадщини власної громади як історичне джерело, визначати його походження, функцію та значення, порівнювати локальну пам’ятку з іншими об’єктами і пояснювати роль пам’яток у збереженні історичної пам’яті. До змісту прямо включено пам’ятки рідного краю – замки, церкви, архітектурні ансамблі та давні поселення, а серед рекомендованих форм роботи названо шкільні музеї, краєзнавчі дослідження, місцеві архіви, аналіз фотографій, музейних експонатів, рольову вправу «Екскурсія» та моделювання «Музею у класі».

У темі «Культурна спадщина і тяглість історичного розвитку» культурну спадщину безпосередньо визначено як складник історичної пам’яті та ідентичності народів і громад. Орієнтовний мініпроєкт «Пам’ятки нашого краю як історичні джерела» передбачає послідовний опис пам’ятки, встановлення її походження, значення та формулювання учнем власного висновку. Рефлексивні завдання пропонують пояснити, чому конкретну пам’ятку варто зберігати і яку пам’ятку учень вважає особливо важливою. Програма також передбачає, що учні розрізняють локальні, регіональні та національно-культурні спільноти й співвідносять себе з ними. Таким чином, формування локальної ідентичності тут фактично закладено одночасно на змістовому, діяльнісному та ціннісному рівнях.

Такий підхід має безпосередній зв’язок із ресурсами Музею Вінниці. Музейні предмети, фотографії, історичні карти, матеріали виставок, міські пам’ятки й цифрові проєкти можуть бути використані як джерела для опису історії власної громади. Особливо продуктивними є завдання, пов’язані з аналізом історичного об’єкта, створенням короткої екскурсії, порівнянням його минулого і сучасного стану та визначенням його значення для міської пам’яті. Сама програма серед методичного забезпечення називає локальні джерела – краєзнавчі дослідження, музейні збірки, архіви й усні свідчення.

Для основної школи важливою є модельна навчальна програма «Історія України. 7-9 класи» О. І. Пометун, Т. О. Ремех, Н. М. Гупана, Ю. Б. Малієнко та Г. В. Сєрової, рекомендована МОН наказом від 6 вересня 2023 р. № 1090 [27]. У ній локальний матеріал інтегрується в різні хронологічні періоди через роботу з культурними пам’ятками, історичним простором, розвитком міст і регіональними процесами. Уже в 7 класі серед проєктної діяльності передбачено вивчення пам’яток культури Русі-України, зокрема пам’яток «на території нашого краю». Це дає змогу залучати найближче для учня історико-культурне середовище не як додатковий матеріал, а як один із об’єктів навчального дослідження.

Особливо значні можливості для використання вінницького краєзнавчого матеріалу створює курс, присвячений історії України XIX – початку XX ст. У ньому пропонуються повідомлення на тему «Урбанізація і розвиток міст (на конкретному прикладі)», складання хронологічних таблиць з історії регіону, України та Європи, аналіз соціально-економічного життя міст і сіл конкретного регіону. Саме до цього змістового поля належить розроблене в межах нашого дослідження музейне заняття у Вежі Артинова: у самій магістерській роботі воно співвіднесене з розділом «Повсякденне життя та культура України в середині XIX – на початку XX століття».

Програма також орієнтує учнів на характеристику архітектурних і мистецьких пам’яток, підготовку презентацій та віртуальних екскурсій, самостійний добір історичних джерел і пояснення ролі культурних чинників у розвитку суспільства. З позиції формування локальної ідентичності це дозволяє вибудувати методичний перехід від загальноукраїнського матеріалу до конкретного міського середовища: процеси урбанізації можуть бути розглянуті на прикладі Вінниці, розвиток архітектури – через збережені міські об’єкти, а культурні трансформації – через фотографії, музейні колекції та історію окремих міських просторів.

Важливим джерелом залишається також навчальна програма «Історія України. Всесвітня історія. 6–11 класи», оновлена у 2022 р. [13]. Її принципове

значення для краєзнавчого компонента полягає в тому, що програма безпосередньо дозволяє вчителю доповнювати власну робочу програму матеріалами з історії рідного краю, розширювати тематику практичних і творчих робіт та вибудовувати власний алгоритм роботи з учнями. Отже, використання локального матеріалу не суперечить програмному змісту, а передбачене як один зі способів його конкретизації.

На різних етапах навчання ця можливість реалізується по-різному. У 6 класі серед рекомендованого матеріалу передбачено вивчення стоянок первісних людей на території рідного краю; у 8 класі – здійснення уявної мандрівки до історико-культурних пам’яток України або рідного краю періоду бароко; у 11 класі запропоновано окремий навчальний проєкт «Історія рідного краю в контексті загальноукраїнських подій в умовах відновлення державної незалежності України». Це демонструє наскрізний характер краєзнавчого компонента: від знайомства з локальними пам’ятками й об’єктами у молодших класах до встановлення складних зв’язків між історією конкретного регіону та загальноукраїнськими процесами у старшій школі.

Аналіз навчальних програм показує, що робота з краєзнавчим матеріалом може вибудовуватися послідовно. У 5-6 класах основним є формування первинного усвідомлення належності до громади, знайомство з її простором, символами та культурною спадщиною. У 7-9 класах локальний матеріал стає засобом конкретизації історичних процесів, аналізу розвитку міст, пам’яток і регіональних особливостей. У старших класах історія рідного краю може розглядатися вже в безпосередньому співвідношенні із загальноукраїнськими політичними, соціальними й культурними процесами. Таким чином, програмний матеріал створює можливість поступового формування локальної ідентичності відповідно до віку й рівня історичної компетентності учнів.

Методичне наповнення такої роботи конкретизується у працях українських дослідників, уже залучених до нашого дослідження. П. Горохівський наголошує на необхідності комплексного використання документальних краєзнавчих джерел – архівів, преси, музейних матеріалів, карт

– та «живих» джерел, до яких належать усні свідчення, місцеві жителі, музейні працівники й краєзнавці [48, с. 6-9]. Я. Треф’як розглядає інтеграцію краєзнавчої роботи у шкільний, позашкільний і музейний простір як засіб встановлення зв’язку учня з культурним середовищем рідного міста [80, с. 6-14]. Н. Ю. Рудницька, своєю чергою, підкреслює необхідність системного включення краєзнавчого змісту до шкільної освіти та оновлення форм роботи з ним [77, с. 230-233].

З методичної точки зору ці положення узгоджуються з компетентнісним підходом, представленим у працях О. І. Пометун, Н. М. Гупана, В. С. Власова та інших методистів, де акцент перенесено з простого відтворення історичної інформації на самостійну діяльність учня, аналіз джерел, аргументацію, дослідження й рефлексію [71]. Для нашого дослідження така логіка особливо продуктивна, оскільки дозволяє включати ресурси Музею Вінниці у програмні теми не як додатковий ілюстративний матеріал, а як повноцінну основу навчально-дослідницької діяльності учнів.

Підсумовуючи аналіз джерельної бази, можна стверджувати, що комплекс документів, пов’язаних із діяльністю Музею Вінниці, створює багатошарову й репрезентативну основу для дослідження проблеми формування локальної ідентичності учнів на краєзнавчому матеріалі. Зібраний корпус охоплює як зовнішній (публічний), так і внутрішній (стратегічно-організаційний) виміри функціонування інституції, що дає змогу простежити процес становлення її місії, від концептуальних засад до конкретних освітніх практик.

Найбільш показовими є річні звіти Музею Вінниці, які фіксують багатовекторну діяльність установи у сферах наукових досліджень, експозиційної, видавничої, едукаційної та цифрової роботи. Ці матеріали не лише документують обсяг реалізованих заходів, а й відображають еволюцію музейної політики щодо залучення молоді до пізнання локальної історії. Аналіз звітів засвідчує, що формування ідентичності відбувається через поєднання

когнітивного (засвоєння історичних знань) і емоційно-ціннісного (створення відчуття причетності) аспектів.

Внутрішня документація музею, зокрема «Карти пріоритетів і цілей професійної діяльності» за 2022-2025 роки [3], [4], [5], [6], розкриває інституційну логіку, за якою музей планує та координує власну роботу. Ці документи дають змогу простежити еволюцію стратегії від збирання краєзнавчого матеріалу до свідомого конструювання «вінницькості» як феномена локальної ідентичності. Вони фіксують перехід від проєктного підходу до системного – коли формування локальної пам’яті та ідентичності стає наскрізною метою усіх напрямів діяльності. Завдяки цим картам стає очевидним, що музей не лише документує історію, а й активно впливає на культурну політику міста, інтегруючи свої напрацювання у стратегічні документи Вінницької міської територіальної громади.

Наукова концепція Музею Вінниці [24] та Статут [36] установи формують нормативно-методологічне ядро всієї джерельної системи. Концепція визначає філософію діяльності музею, розуміння його як простору комунікації та самоідентифікації, у якому «вінницькість» стає об’єктом наукового осмислення й педагогічного впливу. Статут, у свою чергу, юридично закріплює статус музею як культурно-освітнього закладу, визначає його місію, мету та завдання, серед яких формування культури громадянина та популяризація історичного спадку. Саме ці документи демонструють, що робота з ідентичністю не є епізодичною чи факультативною діяльністю, а належить до стратегічних функцій інституції, забезпечених організаційно й фінансово.

Додаткову емпіричну та методичну цінність мають презентаційні, лекційні, методичні та науково-популярні матеріали, створені фахівцями музею [1, с. 2-5], [2, с. 2-7]. Вони ілюструють практичну реалізацію ідей, закладених у концепції та стратегіях, і демонструють різноманітність інструментів роботи з учнівською аудиторією. Публікації, присвячені подіям Української революції, історії Поділля, темі Голодомору чи декомунізації, формують змістову основу для уроків історії, виховних заходів та інтегрованих освітніх програм. Таким

чином, науковий доробок музею виконує подвійну функцію – дослідницьку та педагогічну, перетворюючи результати наукових розвідок на доступний освітній продукт.

Особливо важливим джерелом є цифрові й мультимедійні ініціативи музею, відеосерії та віртуальні лекції [1, с. 4-5], [2, с. 6-7, 17-18; 37]. Вони демонструють, як інституція адаптує краєзнавчий матеріал до потреб сучасної молоді, використовуючи формат, що поєднує науковість і популярність. У цифровому середовищі музей виконує роль посередника між історичною пам’яттю та суспільством, забезпечуючи постійний доступ до матеріалів незалежно від часу й простору. Це суттєво розширює його освітній вплив, роблячи формування локальної ідентичності процесом безперервним і динамічним.

Загалом сукупність розглянутих джерел відображає системний, міждисциплінарний і практико-орієнтований характер роботи Музею Вінниці. Вони показують послідовну еволюцію інституції – від локального осередку краєзнавства до сучасного центру формування міської ідентичності, який діє на перетині освіти, науки, культури та комунікацій.

Таким чином, джерельна база магістерського дослідження є не лише фактичним підґрунтям, а й віддзеркаленням самого процесу формування локальної ідентичності у Вінниці. Вона дає змогу побачити музей як відкриту динамічну систему, що поєднує наукове осмислення, педагогічну інтерпретацію й суспільний діалог щодо творення «вінницькості». Саме тому аналіз цього комплексу джерел дає змогу глибше зрозуміти механізми, через які культурно-освітні інституції сучасного типу впливають на виховання свідомих громадян і збереження колективної пам’яті міста.

1.3. Методологія дослідження

Методологія дослідження визначає загальну логіку, структуру та інструментарій магістерської роботи. Вона охоплює сукупність принципів,

підходів і методів, які забезпечують цілісне та обґрунтоване вивчення формування локальної ідентичності учнів засобами краєзнавчого матеріалу. Вибір методологічного інструментарію зумовлений предметом, метою і завданнями дослідження, а також особливостями діяльності Музею Вінниці як культурно-освітньої та науково-дослідної установи, ресурси якої можуть бути інтегровані у шкільну історичну й громадянську освіту.

Методологічна основа роботи має міждисциплінарний характер і поєднує положення педагогіки, історії, культурології, краєзнавства та музейної педагогіки. Такий підхід зумовлений тим, що локальна ідентичність формується на перетині освітніх, культурних, просторових і комунікативних процесів [57, с. 170-175]. Відповідно, її не можна пояснити лише засвоєнням знань про минуле міста. Необхідно враховувати емоційне ставлення учня до місцевої спадщини, усвідомлення належності до громади, досвід взаємодії з міським простором і готовність брати участь у його культурному житті [58, с. 117-120].

Основними методологічними орієнтирами дослідження є системний, культурологічний, аксіологічний, антропологічний, компетентнісний і діяльнісний підходи. Їх поєднання дає змогу розглядати локальну ідентичність як складне педагогічне явище, що формується внаслідок взаємодії учня, школи, музею, міського середовища та локальної спільноти.

В основу дослідження покладено системний підхід. Він дає змогу розглядати формування локальної ідентичності учнів як взаємопов’язану сукупність когнітивного, емоційно-ціннісного, діяльнісного та рефлексивного компонентів. Когнітивний компонент охоплює знання про історію Вінниці, її пам’ятки, персоналії та міські простори. Емоційно-ціннісний відображає зацікавлення місцевою історією, повагу до культурної спадщини й почуття причетності до громади. Діяльнісний виявляється в участі у краєзнавчих дослідженнях, екскурсіях, проєктах і громадських ініціативах, а рефлексивний - у здатності учня усвідомлювати та пояснювати власний зв’язок із містом.

Системний підхід також дозволяє простежити зв’язки між інституційними умовами діяльності музею, змістом його краєзнавчих матеріалів, формами педагогічної взаємодії та можливими освітніми результатами. Завдяки цьому Музей Вінниці розглядається не ізольовано, а як елемент ширшого освітнього й культурного середовища громади. Така перспектива допомагає узгодити теоретичний аналіз локальної ідентичності з практичними рекомендаціями щодо використання музейних ресурсів у школі [73, с. 68-70].

Культурологічний підхід ґрунтується на розумінні освіти як процесу засвоєння й осмислення культурного досвіду. У його межах локальна ідентичність постає результатом інтеріоризації культурних кодів, образів і смислів, утілених у матеріальній та нематеріальній спадщині міста. Музей при цьому інтерпретується не лише як сховище артефактів, а як простір комунікації між минулим і сучасністю [65, с. 74-78]. Саме тому в роботі враховано способи передавання культурної пам’яті через музейні предмети, експозиції, виставки, екскурсії, публічні лекції та цифрові проєкти.

Аксіологічний підхід зосереджує увагу на ціннісному змісті краєзнавчої та музейно-освітньої діяльності. Формування локальної ідентичності в цьому вимірі передбачає не механічне засвоєння фактів, а вироблення відповідального ставлення до історичної пам’яті, культурної спадщини й сучасного життя громади. Застосування цього підходу дає змогу аналізувати, які цінності транслюють музейні наративи і якими педагогічними засобами учнів можна залучити до їх осмислення. Водночас ідеться не лише про почуття гордості за місто, а й про готовність критично сприймати складні сторінки його минулого [78, с. 52-55].

Нормативним орієнтиром дослідження є також Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», який пов’язує формування ідентичності з історичною пам’яттю, громадянською освітою, національно-патріотичним вихованням і відповідальністю за збереження культурної

спадщини [33]. Його положення дають підстави розглядати локальну ідентичність учнів як складник ширшої української національної та громадянської ідентичності.

Антропологічний підхід орієнтує дослідження на людину як носія пам’яті та активного учасника культурної взаємодії. Він дозволяє врахувати індивідуальний досвід учня, його сімейні історії, повсякденні маршрути, емоційне ставлення до міських місць і потребу в особистісно значущому поясненні минулого. У цьому контексті локальна ідентичність розглядається як процес самопізнання через пізнання рідного міста, а музейний матеріал - як засіб співвіднесення великої історії з досвідом конкретної людини.

Компетентнісний підхід забезпечує орієнтацію роботи на результати навчання, які можуть бути виявлені у знаннях, уміннях, ставленнях і способах діяльності учнів. Матеріали Музею Вінниці розглядаються як ресурс формування історичної, громадянської, культурної та інформаційно-цифрової компетентностей. Учень має не лише відтворювати відомості про місто, а й аналізувати різні типи джерел, порівнювати інтерпретації, аргументувати власну позицію, працювати з цифровими матеріалами й усвідомлювати відповідальність за збереження спадщини [29].

З позицій компетентнісного підходу визначено орієнтири для оцінювання сформованості локальної ідентичності: обсяг і системність знань про Вінницю, здатність пов’язувати локальні події із загальноукраїнською історією, зацікавлення культурною спадщиною, участь у дослідницьких і проєктних формах роботи, а також уміння рефлексувати щодо власного зв’язку з громадою. Ці орієнтири не ототожнюються з остаточною діагностикою особистісної ідентичності, а використовуються як педагогічні показники для аналізу можливих освітніх результатів.

Діяльнісний підхід передбачає, що локальна ідентичність формується не лише під час сприйняття інформації, а насамперед у процесі активної взаємодії з джерелами, музейними предметами та міським простором [50, с. 121-125]. У роботі цей підхід реалізовано під час аналізу таких форм, як дослідницькі

проєкти, тематичні екскурсії, навчальні прогулянки, квести, майстер-класи, робота з історичними фотографіями й картами, створення учнівських краєзнавчих продуктів. Використання цих форм дає змогу перейти від пасивного ознайомлення з минулим до самостійного пошуку, інтерпретації та представлення результатів [76, с. 283-284].

Дослідження спирається на принципи наукової об’єктивності, історизму, системності, гуманізму, міждисциплінарності та єдності теорії і практики. Принцип історизму передбачає розгляд діяльності Музею Вінниці та формування локальної ідентичності у конкретних історичних і суспільних умовах. Принцип об’єктивності реалізується через критичне опрацювання джерел, розмежування фактів та інтерпретацій і зіставлення різних матеріалів. Принцип гуманізму визначає спрямованість дослідження на розвиток особистості учня, повагу до людської гідності та відповідальне опрацювання травматичних сторінок локального минулого.

Для опрацювання теоретичних положень застосовано загальнонаукові методи аналізу й синтезу, індукції та дедукції, узагальнення, систематизації й класифікації. Аналіз дав змогу виокремити складники поняття локальної ідентичності, напрями діяльності музею та педагогічні можливості краєзнавчого матеріалу. Синтез використано для поєднання історичного, культурологічного й педагогічного вимірів проблеми. Систематизація та класифікація забезпечили впорядкування наукової літератури, музейних документів, форм освітньої діяльності й запропонованих методичних прийомів.

Джерелознавчий аналіз застосовано до річних звітів Музею Вінниці, карт пріоритетів, Наукової концепції, Статуту та інших матеріалів установи. Під час роботи враховувалися походження документа, мета його створення, інформаційні можливості, структура, повнота й характер викладу. Звіти розглядалися як джерела про фактично реалізовану діяльність, карти пріоритетів, як свідчення стратегічного планування, а концептуальні та нормативні документи, як основа для визначення місії, функцій і напрямів роботи музею.

Метод контент-аналізу використано для виявлення у музейних документах повторюваних тем, цільових аудиторій, освітніх форматів і понять, пов’язаних з локальною ідентичністю. Особливу увагу приділено вживанню понять «ідентичність вінничанина», «вінницькість» і «маркер вінницькості», а також тому, як вони конкретизуються через науково-дослідний, фондовий, виставковий, едукаційний, цифровий і комунікаційний напрями діяльності. Зіставлення документів за 2022-2025 роки дало змогу простежити зміни інституційних пріоритетів без приписування окремому джерелу значення, якого воно не має.

Проблемно-хронологічний метод застосовано для характеристики етапів інституційного становлення Музею Вінниці та послідовності змін у його пріоритетах. Порівняльний метод використано для зіставлення завдань, форматів і результатів, зафіксованих у різних документах музею, а також для співвіднесення локального матеріалу з тематикою шкільної історичної та громадянської освіти. Таке порівняння не має на меті механічне ранжування музейних практик, а допомагає виявити їхні функції, можливості та обмеження.

Для розроблення практичної частини роботи застосовано педагогічне моделювання та методичне проєктування. Педагогічне моделювання дало змогу визначити умови інтеграції матеріалів Музею Вінниці в освітній процес, компоненти локальної ідентичності й орієнтовні критерії їх прояву. Методичне проєктування використано під час підготовки форм роботи з учнями, алгоритмів аналізу музейного предмета, фотографії та міського простору, а також моделі музейного заняття. Запропоновані розробки спираються на принцип активної участі учня, поєднання підготовчого, музейного й післямузейного етапів та обов’язкової рефлексії.

Окремим аналітичним інструментом є метод кейс-стаді, за допомогою якого Музей Вінниці розглянуто як конкретний приклад сучасної міської музейної інституції. Цей метод дозволяє детально простежити зв’язок між місією установи, її документами, колекціями, виставковими та освітніми практиками. Водночас результати такого аналізу не можуть автоматично

переноситися на всі музеї України, оскільки вони відображають особливості саме вінницького інституційного й культурного контексту.

У роботі не проводився повномасштабний формувальний педагогічний експеримент, тому твердження про вплив музейних практик на локальну ідентичність формулюються як теоретично й методично обґрунтовані можливості, а не як остаточно доведені причинно-наслідкові результати. Запропоновані критерії, завдання та моделі занять мають рекомендаційний характер і можуть стати основою для подальшої апробації, анкетування учнів, педагогічного спостереження та порівняння результатів до і після музейно-освітньої роботи.

Отже, методологічна структура дослідження поєднує взаємопов’язані теоретичні, історичні, джерелознавчі та педагогічні інструменти. Системний, культурологічний, аксіологічний, антропологічний, компетентнісний і діяльнісний підходи створюють багатовимірну рамку для аналізу локальної ідентичності учнів. Загальнонаукові методи, джерелознавчий і контент-аналіз, проблемно-хронологічний та порівняльний методи забезпечують опрацювання наукової літератури й документів Музею Вінниці, а педагогічне моделювання і методичне проєктування дають змогу обґрунтувати способи використання музейних ресурсів у шкільній історичній та громадянській освіті.

РОЗДІЛ ІІ. МУЗЕЙ ВІННИЦІ ЯК ОСЕРЕДОК ФОРМУВАННЯ ЛОКАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УЧНІВ

2.1. Інституційне становлення, місія та напрями діяльності Музею Вінниці

Сучасний міський музей є не лише місцем комплектування, збереження та експонування пам’яток, а й інституцією, яка бере участь у формуванні уявлень громади про власне минуле, сучасність і перспективи розвитку. Особливого значення ця функція набуває для музеїв міста, предметом осмислення яких є не окрема історична епоха чи видатна особа, а місто як цілісне соціокультурне утворення [24, с. 11-13]. Такий музей працює з матеріальним середовищем, пам’яттю мешканців, повсякденними практиками, культурними символами, просторовими образами й історичними наративами. Через них формується відчуття належності людини до локальної спільноти [58, с. 117-121].

Комунальний заклад «Музей Вінниці» доцільно розглядати саме як сучасний музей міста, створений для наукового осмислення та публічного представлення історії Вінницької міської територіальної громади. Його інституційне становлення було не одноразовим адміністративним актом, а результатом тривалого процесу накопичення дослідницького досвіду, формування професійної команди, розвитку громадських ініціатив і переосмислення потреб міської спільноти у власній інституції пам’яті [24, с. 4-5].

Ідея заснування окремого музею міста виникла значно раніше, ніж було ухвалено юридичне рішення про створення закладу. У Науковій концепції Музею Вінниці зазначено, що предметні дискусії щодо необхідності міського музею розпочалися у вінницькому інтелектуальному середовищі наприкінці 1980-х років. Політичні, економічні та управлінські умови того часу не дозволили перетворити фахову й громадську ініціативу на повноцінний муніципальний проєкт. Нові можливості з’явилися в умовах незалежності України, розвитку місцевого самоврядування та децентралізації [24, с. 4].

Однією з важливих передумов інституційного становлення музею стала робота у 2015-2016 роках міської робочої групи з питань виконання законодавства про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного тоталітарних режимів і заборону їхньої символіки. Декомунізаційні процеси актуалізували потребу у фаховому дослідженні місцевого минулого, аргументованому поясненні змін міської топоніміки та поверненні до публічної пам'яті осіб і подій, витіснених або спотворених радянською історичною політикою. Це показало, що робота з міською пам'яттю потребує сталої інституційної основи, а не лише окремих адміністративних рішень [24, с. 4-5].

У 2016 році на базі краєзнавчого товариства «Поділля» та громадської організації «Спільнота "Історія Вінниці"» було створено Вінницьке історичне товариство, діяльність якого спрямовувалася на дослідження й популяризацію локальної історії. Того ж року виконавчий комітет Вінницької міської ради затвердив Положення про Раду з питань історії, культурної спадщини та топоніміки. Рада стала консультативно-дорадчим майданчиком для взаємодії істориків, краєзнавців, представників місцевого самоврядування й громадськості у питаннях публічної історії, охорони спадщини, меморіалізації та топонімічної політики [24, с. 4].

Наступним етапом стало створення у 2017 році комунального підприємства «Центр історії Вінниці». Його основною метою визначалося дослідження та популяризація історії міста, його історичної й культурної спадщини. Пріоритетним завданням Центру від початку було створення муніципального Музею Вінниці. Отже, майбутній музей не виник як установа без попереднього досвіду. Центр забезпечив організаційну тяглість, сформував професійне середовище, налагодив партнерства та апробував дослідницькі, виставкові, екскурсійні й комунікаційні формати [24, с. 4-5].

Діяльність Центру історії Вінниці сприяла окресленню тематичних напрямів, на яких згодом будувалася робота музею. Серед них важливе місце посіли історія міського самоврядування, Українська революція 1917-1921 років, міська топоніміка, меморіальна культура, біографії діячів, історія архітектури й

повсякденності. Водночас було накопичено досвід роботи з автентичними предметами, архівними документами, візуальними матеріалами та міським простором. Саме ця діяльність створила змістове й кадрове підґрунтя для переходу від окремого центру публічної історії до комплексної музейної установи [24, с. 4-5].

Юридичне оформлення нового закладу відбулося рішенням Вінницької міської ради від 26 листопада 2021 року № 664, яким було створено Комунальний заклад «Музей Вінниці» [35]. Практичну діяльність заклад розпочав у лютому 2022 року. Ця хронологія важлива для розуміння його інституційної специфіки: музей постав у період глибоких суспільних трансформацій, а перший рік його роботи збігся з початком повномасштабного російського вторгнення. Відповідно, поряд із плановим організаційним становленням інституція мала реагувати на воєнні виклики, потреби збереження спадщини та документування сучасності [36].

Офіційне повідомлення Вінницької міської ради про створення закладу підкреслювало, що музей має представляти Вінницю як цілісний живий організм у природному, історичному, культурному, економічному, соціальному, політичному та урбаністичному вимірах. Від початку його також позиціонували як майданчик для наукових і публічних дискусій про місто та його мешканців і як інституцію, покликану формувати вінницьку ідентичність [35].

Нормативно-правову основу діяльності Музею Вінниці становлять Конституція України, закони України у сфері культури, охорони культурної спадщини та місцевого самоврядування, рішення Вінницької міської ради, акти органу управління й Статут закладу. Базовим нормативним актом є Закон України «Про музеї та музейну справу», відповідно до якого музейна справа охоплює комплектування, зберігання, наукове вивчення, експонування та популяризацію музейних предметів і музейних колекцій. Законодавче визначення поєднує наукову та культурно-освітню функції музею [31, с. 1].

Статут визначає Музей Вінниці як бюджетну установу, засновану Вінницькою міською радою, та як комплексний культурно-освітній і науково-дослідний заклад культури. Метою його діяльності є дослідження та популяризація історичної спадщини, культурного ландшафту й соціально-економічного розвитку Вінниці та міської територіальної громади в минулому й сьогоденні. Серед завдань закріплено увиразнення образу Вінниці, виховання культури вінничанина та вивчення міста в історії й культурі України [36, с. 2-3].

Статут також визначає основні напрями діяльності закладу: едукаційний, науково-дослідний, експозиційно-виставковий, фондовий, інформаційний та екскурсійний. До них додаються видавнича, консультативна, експертна й реставраційна робота. Така нормативна конструкція засвідчує, що музей не може бути зведений до функції сховища предметів. Його діяльність охоплює повний цикл роботи з культурною спадщиною: виявлення і комплектування, науковий опис та збереження, інтерпретацію, представлення й комунікацію з аудиторією [36, с. 3-4].

Власником Музею Вінниці є Вінницька міська територіальна громада в особі Вінницької міської ради. Заклад підпорядкований, підзвітний і підконтрольний власникові та профільному органу управління. Комунальна форма власності визначає безпосередній зв’язок музею з потребами громади, але водночас покладає на нього відповідальність за наукову обґрунтованість та суспільну значущість діяльності. Основне фінансування здійснюється з бюджету Вінницької міської територіальної громади, а додатковими джерелами можуть бути власні надходження, гранти, благодійна допомога та інші кошти, не заборонені законодавством [36, с. 2, 7-8].

Інституційний розвиток музею пов’язаний і з формуванням його предметно-просторової бази. Основним майбутнім музейним комплексом у Науковій концепції визначено садибу Боруха Львовича на вулиці Симона Петлюри, 15-А. Окремим музейним простором стала Вежа Артинова на Європейській площі. Обидва об’єкти мають власну історичну цінність і

дозволяють установі працювати не лише з колекціями, а й з архітектурним та міським середовищем як джерелом історичного знання [24, с. 19, 22-23].

Використання Вежі Артинова як виставкового й екскурсійного простору забезпечило музею помітну присутність у центральній частині міста. Садиба Львовича, своєю чергою, пов’язує інституцію з історією міського підприємництва, архітектури та повсякденності. Включення історичних будівель до структури музею відповідає його міському профілю: відвідувач взаємодіє не лише з експонатом, а й із конкретним місцем, навколишньою забудовою та просторовою пам’яттю Вінниці [2, с. 1-2].

У 2023-2024 роках відбулося поступове організаційне зміцнення закладу та розширення масштабів його роботи. У 2023 році музей поєднував наукові дослідження, комплектування фондів, виставкові проєкти, лекції, екскурсії, майстер-класи, оцифрування й медійну діяльність. У 2024 році було проведено 208 публічних подій і 119 екскурсій, а загальна кількість відвідувачів становила 5417 осіб. Ці показники характеризують не педагогічну ефективність окремих заходів, а інституційну спроможність музею працювати з різними групами аудиторії [1, с. 1-5], [2, с. 1-2, 14-16].

Місією закладу є формування ідентичності вінничанина шляхом зберігання, дослідження, експонування та популяризації повсякденного соціального досвіду міста і його мешканців як особливої цінності, що визначатиме майбутнє. Ця місія послідовно відтворюється у картах пріоритетів за 2022-2025 роки та конкретизується через наукову, фондову, виставкову, едукаційну, цифрову й комунікаційну роботу [3; 4; 5; 6; 23, с. 11-13].

Поняття «ідентичність вінничанина» пов’язане з усвідомленням належності до міської громади, знанням її історичного досвіду та здатністю співвідносити особисту біографію з культурним простором Вінниці. Водночас необхідно розрізняти ідентичність мешканця й образ самого міста. Перша характеризує самоототожнення людини з локальною спільнотою, другий охоплює культурні, символічні та просторові ресурси, завдяки яким Вінниця набуває впізнаваності [58, с. 117-121].

Категорія «вінницькість» використовується як робоче позначення комплексу смислів, образів, звичок, місць пам’яті та культурних практик, через які місто осмислює власну специфіку. У Науковій концепції музей названо простором комунікації та майданчиком для зустрічі з Вінницею, вінничанами і вінницькістю. Отже, йдеться не про закріплення єдиного незмінного образу міста, а про створення умов для діалогу між різними досвідами його мешканців [26, с. 11-13].

У картах пріоритетів на 2024 і 2025 роки з’являється поняття «маркер вінницькості». У межах музейної роботи маркерами можуть виступати архітектурні об’єкти, топоніми, музейні предмети, міські символи, біографії, локальні події та повсякденні практики, через які розпізнається історико-культурна своєрідність Вінниці. Важливо, що такі маркери не подаються як самоочевидні. Вони потребують наукової перевірки, пояснення історичного контексту та суспільного обговорення [5], [6].

Місія музею орієнтована як на мешканців Вінниці, так і на відвідувачів міста. Серед цільових аудиторій у Науковій концепції виокремлено школярів, студентів і молодь, родини, фахівців, представників громадських організацій, туристів та людей з особливими освітніми й фізичними потребами. Такий широкий перелік відповідає комунікативній природі міського музею. Для учнівської аудиторії особливо значущим є поєднання наукової достовірності, вікової доступності та можливості безпосередньої взаємодії з предметом і простором [24, с. 11-18].

Науково-дослідний напрям забезпечує змістову основу всієї діяльності Музею Вінниці. Він охоплює опрацювання архівних документів, підготовку наукових довідок, дослідження пам’яток, персоналій і міських просторів, участь у конференціях та публікацію наукових і науково-популярних видань. Звіти засвідчують роботу над документами Вінницького магістрату, історією шкільництва, релігійних осередків, міської забудови та подій XX століття. Дослідницький напрям убезпечує музейну комунікацію від перетворення на довільний переказ локальних легенд [1, с. 2-3], [2, с. 2-7].

Фондовий напрям передбачає комплектування, облік, наукову інвентаризацію, збереження й оцифрування музейних предметів. Формування колекції має принципове значення для молодої інституції, оскільки саме фонд створює матеріальну основу майбутніх експозицій, досліджень і освітніх програм. Упродовж 2023-2024 років до фондів надходили предмети, пов’язані з Українською революцією, міським самоврядуванням, культурним життям, повсякденням і сучасною війною [1, с. 1-2], [2, с. 2-3].

Комплектування фондів здійснюється не лише через закупівлі чи передання від інших установ, а й у співпраці з мешканцями. Зокрема, музей звертався до вінничан із пропозицією передавати на зберігання, експонування або оцифрування документи, фотографії, відеоматеріали та предмети кінця 1980-х - початку 1990-х років, пов’язані з відновленням незалежності України. Така практика перетворює громаду на учасника документування локальної історії та розширює представлення повсякденного досвіду мешканців [21].

Експозиційно-виставковий напрям забезпечує публічне представлення результатів наукової та фондової роботи. У структурі діяльності музею виставка є не простим набором предметів, а способом побудови історичного наративу, у якому поєднуються артефакт, документ, фотографія, текст, простір і кураторська інтерпретація. У 2023-2024 роках музей поєднував стаціонарні, тимчасові, вуличні, пересувні та партнерські виставки [1, с. 4], [2, с. 13-14].

Едукаційний напрям охоплює лекції, тематичні екскурсії, заняття, майстер-класи, квести, публічні обговорення та інші форми взаємодії з аудиторією. Його особливість полягає у поєднанні наукового змісту з доступними способами інтерпретації. Статут закріплює культурно-освітню, навчально-виховну, комунікаційну та популяризаторську діяльність як ключовий напрям роботи. Річні звіти підтверджують систематичне використання таких форматів для різних вікових груп [1, с. 4-5], [2, с. 14-16], [36, с. 3-4].

Цифровий напрям розширює межі фізичного музейного простору. Оцифрування архівних документів, карт і відеозаписів сприяє збереженню

джерел та полегшує їх дослідницьке використання. Відеолекції, інтерв'ю, музейні медіапроєкти й публікації у соціальних мережах забезпечують триваліше функціонування створеного контенту та доступ до нього поза межами одноразової події. Для молодої аудиторії цифрові матеріали можуть стати першою точкою входження в локальну історію [1, с. 2, 4-5], [2, с. 5-6, 17-18].

Комунікаційний напрям передбачає постійний діалог із громадою, засобами масової інформації, освітніми установами, громадськими організаціями та іншими музеями. У звітах зафіксовано співпрацю з Вінницьким державним педагогічним університетом імені Михайла Коцюбинського та Донецьким національним університетом імені Василя Стуса, на базі музею проводилися навчально-методичні й виробничі практики студентів [1, с. 3], [2, с. 6-7]. Така взаємодія посилює зв'язок між музейним дослідженням, підготовкою майбутніх педагогів та освітнім середовищем міста.

Експертно-консультаційна функція музею виявляється у підготовці історичних довідок, методичному супроводі досліджень пам'яток, участі в роботі Ради з питань історії, культурної спадщини та топоніміки, консультуванні меморіальних і топонімічних проєктів [1, с. 2-3], [2, с. 3-7]. Цей напрям має суспільне значення, оскільки забезпечує наукове обґрунтування рішень, що впливають на символічний простір міста. Водночас музей виступає посередником між фаховим історичним знанням, органами місцевого самоврядування та громадою.

Видавнича діяльність є продовженням науково-дослідного напряму й засобом введення локальних джерел до ширшого наукового та освітнього обігу. Підготовлені працівниками музею монографії, збірники документів, наукові статті, довідники й адаптовані звіти забезпечують доказову основу виставкової та освітньої роботи [1, с. 2-5], [2, с. 2-7]. Для вчителя історії такі видання важливі як перевірене джерело локального матеріалу, однак їх використання в школі потребує методичного відбору відповідно до віку учнів і програмової теми.

Карта пріоритетів на 2022 рік відображає початковий етап діяльності нового закладу [3]. В умовах воєнного стану музей поєднував інституційне становлення з антикризовим плануванням, формуванням колекцій, розвитком дослідницьких проєктів і документуванням актуального досвіду громади. У документі зафіксовано орієнтацію на історію незалежності України, міську військову традицію, територіальне розширення громади та роботу з меморіальними об'єктами. Це визначило зв'язок між локальною історією та сучасними суспільними викликами.

Карта пріоритетів на 2023 рік засвідчує перехід від початкового етапу до системнішої організації роботи. У ній відображено каталогізацію міських пам'ятників, розвиток відеопроєктів, опитування «Вінничани в умовах війни», участь у деколонізації топоніміки, формування фондів і планування наукових видань. Сукупність цих завдань демонструє прагнення музею поєднати документування матеріальної спадщини з дослідженням досвіду сучасних мешканців.

У Карті пріоритетів на 2024 рік діяльність музею пов'язано зі Стратегією розвитку культури Вінницької міської територіальної громади та пріоритетом дослідження й конструювання культурної ідентичності міста. Саме в цьому документі виразніше артикульовано поняття «вінницькість» і «маркер вінницькості». Одночасно розширюються науково-дослідний, пам'яткоохоронний, фондовий та едукаційний напрями, а музей формалізує співпрацю із закладами вищої освіти [5].

Карта пріоритетів на 2025 рік продовжує цю лінію та конкретизує механізми роботи з міською пам'яттю [6]. Документ передбачає розвиток досліджень пам'яті, запис усних свідчень, подальшу співпрацю з Радою з питань історії, культурної спадщини та топоніміки, реалізацію цифрових і міських проєктів, проведення виставок, екскурсій і навчальних заходів. Таким чином, ідентичність постає не окремою тематичною кампанією, а наскрізним орієнтиром інституційної діяльності.

Послідовність карт пріоритетів за 2022-2025 роки дає змогу простежити перехід від організаційного становлення й реагування на воєнні виклики до системного дослідження культурної ідентичності міста. Водночас стратегічні документи не слід ототожнювати зі звітами про виконану роботу. Вони фіксують наміри, цілі та очікувані результати, тоді як річні звіти відображають реалізовані заходи. Зіставлення цих двох груп джерел дозволяє уникнути підміни запланованої діяльності фактично здійсненою.

Аналіз місії та напрямів діяльності показує, що Музей Вінниці позиціонує себе як дослідницький, фондовий, освітній і комунікаційний центр міської пам’яті. Його інституційна модель поєднує роботу з автентичними предметами, історичними будівлями, архівними й візуальними джерелами, цифровими матеріалами та міським простором. Завдяки цьому музей може не лише репрезентувати готове знання, а й демонструвати процес його створення, обговорення та суспільного переосмислення [24, с. 11-18], [36, с. 2-4].

Отже, інституційне становлення Музею Вінниці було результатом тривалого розвитку громадських, наукових і муніципальних ініціатив. Починаючи від наукових дискусій 1980-2010-х років, трансформуючись через діяльність Центру історії Вінниці установа перейшла до статусу комунального комплексного музею. Її місія безпосередньо пов’язана з формуванням ідентичності вінничанина, а основні напрями охоплюють дослідження, комплектування й збереження фондів, виставкову, едукаційну, видавничу, цифрову, комунікаційну та експертну діяльність. Така структура створює інституційне підґрунтя для подальшого аналізу краєзнавчого змісту музейно-освітньої роботи.

2.2 Краєзнавчий зміст освітньо-виховної діяльності Музею Вінниці

Після з’ясування особливостей інституційного становлення Музею Вінниці доцільно перейти до аналізу змісту, через який установа репрезентує минуле міста своїм відвідувачам. Освітньо-виховна діяльність музею не обмежується передаванням відомостей про окремі події, пам’ятки чи відомих осіб. Її краєзнавчий зміст утворює багаторівневу систему, в якій історія Вінниці розглядається одночасно як історія міського простору, місцевої громади, повсякденного життя, боротьби за українську державність, культурної спадщини та суспільної пам’яті. Завдяки цьому локальний матеріал не відокремлюється від загальної історії України, а конкретизує її через події, місця й людські долі, безпосередньо пов’язані з містом.

Особливістю підходу Музею Вінниці є відмова від побудови локальної історії як замкненого переліку дат, відомих будівель і біографій. Місто репрезентується як простір, що постійно змінювався під впливом політичних, соціальних, економічних, релігійних і культурних процесів. Відповідно, краєзнавчий матеріал вибудовується навколо кількох взаємопов’язаних тематичних напрямів: виникнення та просторового розвитку Вінниці; історії її районів, вулиць і архітектурних об’єктів; традицій міського самоврядування; участі мешканців у національно-визвольних змаганнях; досвіду тоталітарних режимів; трансформацій міської пам’яті; історії різних етнічних і релігійних громад; повсякденності містян; подій сучасної російсько-української війни.

Одним із базових тематичних блоків є історія формування міста та його просторового розвитку. Він охоплює питання походження Вінниці, історичних осередків заселення, міських укріплень, районів, мікрорайонів, річок, підземель, культових споруд і житлової забудови. У лекційній програмі музею 2024 р. цей напрям був представлений темами «Звідки бере початок Вінниця», «Замки та фортифікації Вінниці. Вінницькі Мури», «Вінницький “пазл”: історичні місцевості, райони, мікрорайони міста», «Історія забудови мікрорайонів Вишеньки», «Церковна дерев’яна архітектура у Вінниці»,

«Визначні місця Вінниці», «Річка-невидимка: фантастичні місця та де їх шукати». Поряд із цим висвітлювалася історія східних і західних християнських громад, що дозволяло показати конфесійне та культурне розмаїття міста [2, с. 15-16]. Окремим напрямом осмислення культурного різноманіття є звернення до історії Єрусалимки, району, тісно пов'язаного з життям єврейської громади Вінниці. Матеріали відповідної музейної лекції дають змогу розглядати Єрусалимку не лише як територію, а як простір історичної й колективної пам'яті [25]. Релігійне життя Вінниці XVIII ст. конкретизується також через історію чоловічого монастиря святого Юрія та жіночого монастиря Благовіщення. Звернення до їхньої діяльності дає змогу представити монастирі не лише як культові споруди, а як духовні й культурні осередки міського середовища [18].

Така тематика дає змогу відійти від сприйняття Вінниці як суто адміністративної одиниці й представити її як історично сформований культурний ландшафт. Для школяра назви районів, мікрорайонів і вулиць зазвичай є частиною звичного побутового середовища. Музейний матеріал наповнює ці назви історичним змістом, пояснює походження міських місцевостей, зміни їхніх функцій і забудови. Завдяки цьому учень починає розглядати щоденний маршрут до школи, центральну площу, парк, річку або стару будівлю не як нейтральне тло, а як частину історичного простору, що зберігає сліди діяльності попередніх поколінь. Для конкретизації історії міської забудови важливою є праця О. Бирулі, у якій простежено архітектурний розвиток Вінниці від традиційної забудови Єрусалимки до перетворень доби промислового й фінансового капіталізму. Її матеріали допомагають показати, як економічні та соціальні зміни відображалися у плануванні, функціях і зовнішньому вигляді міста [41, с. 43-62].

Змістовно важливим прикладом такого підходу є робота із Європейською площею. У діяльності музею вона розглядається як багатошаровий простір пам'яті, у якому в різні періоди змінювалися об'єкти, символи та способи публічного вшанування. Історії площі була присвячена лекція «Історія серця

міста: Європейська площа у Вінниці», а також виставка «Європейська площа: простір (не)пам’яті», що діяла у Вежі Артинова впродовж вересня 2022 -вересня 2023 рр. [1, с. 4], [2, с. 15-16], [15], [23].

Виставковий проєкт став результатом дослідження історії центрального міського простору та розташованого на ньому Меморіалу Слави. Його назва акцентує увагу на суперечності між пам’яттю і забуттям, оскільки публічний меморіал може водночас зберігати згадки про минуле та приховувати складні обставини власного створення. У межах музейного опрацювання ставилися питання про походження цього місця, осіб, які були там поховані, політичні причини формування меморіалу та зміст практик вшанування. Послідовність роботи охоплювала дослідження, публічне пояснення встановлених фактів, деконструкцію усталеного міфу, інтеграцію результатів у сучасну культуру пам’яті та презентацію адаптованого звіту [10, с. 3-18], [23].

Такий підхід має важливе освітнє значення, оскільки показує учням, що міський простір не є історично нейтральним. Пам’ятники, меморіали й назви площ виникають у конкретних політичних обставинах та відображають певні інтерпретації минулого. Тому їх необхідно не лише оглядати, а й досліджувати, з’ясовувати авторство, час створення, первісне призначення, зміни зовнішнього вигляду, суспільного сприйняття. Через історію однієї площі школярі отримують можливість зрозуміти ширші механізми функціонування колективної пам’яті, радянської меморіальної політики й сучасної деколонізації.

Важливу роль у розкритті міського простору як історичного джерела відіграють тематичні екскурсії. На відміну від оглядового показу визначних місць, вони вибудовуються навколо конкретної проблеми або історичного сюжету. Екскурсія «Від замків до монастирів» поєднує середмістя Вінниці з підземеллями костелу Святої Діви Марії Ангельської, показуючи взаємозв’язок міських укріплень, сакральної архітектури та розвитку історичного центру [7]. Екскурсія «Ґрохольські: маршрути, мережі, зв’язки» переносить увагу з окремої родини на систему соціальних, культурних і просторових взаємодій, пов’язаних

із містом [2]. Екскурсії Вежею Артинова та садибою Боруха Львовича розкривають історію пам’яток через їхню архітектуру, первісні функції, перебудови й сучасне використання [17].

Екскурсійний маршрут у такій моделі стає способом прочитання міста. Переміщення між об’єктами допомагає встановити просторові зв’язки між подіями, побачити історичні нашарування та зіставити сучасний вигляд локації з документами, картами й фотографіями. Особливе значення це має для учнів, оскільки історична інформація співвідноситься з місцем, яке можна безпосередньо оглянути. У результаті знання про місто перестає бути абстрактним і пов’язується з особистим досвідом перебування у конкретному просторі.

Центральне місце у краєзнавчому наративі музею посідає історія Української революції 1917-1921 рр. та участі Вінниці у боротьбі за державну незалежність. Цей тематичний напрям спирається на особливу роль міста, яке в різні періоди виконувало функції тимчасової столиці Української Народної Республіки, було місцем діяльності державних і військових структур УНР, перебування політичних діячів і дислокації українських військових частин. У музейній інтерпретації ці події не становлять регіонального додатка до загальної історії революції, а демонструють, що українське державотворення безпосередньо відбувалося у міському просторі Вінниці [79, с. 290].

Ця тема представлена через виставкові проєкти, лекції, екскурсії, медіаматеріали, роботу з меморіальними місцями й комплектування фондів. Упродовж 2024 р. проводилися лекції «Вінниця в роки Української революції (1917-1921)», «Бій під Крутами: факти і міфи», «Крути - незгасимий вогонь української волі», «Яків Гандзюк - талановитий український генерал», «Симон Петлюра: злети та падіння», «Українська ідея. Постать на тлі революції», «Меморіалізація місць пам’яті Української революції 1917-1921 рр.: вінницький досвід» [2, с. 15-16].

Поєднання загальноукраїнських і локальних сюжетів у цих темах є принциповим. Бій під Крутами розглядається не лише як загальновідомий

символ українського спротиву, а й через участь пов’язаних із Вінницею осіб. Постать С. Петлюри співвідноситься з конкретними будівлями та подіями міста, а біографія генерала Я. Гандзюка персоніфікує участь вінничан у творенні українського війська. Вивчення меморіальних місць Української революції пояснює, яким чином пам’ять про визвольні змагання поверталася до міського простору після десятиліть радянського замовчування. Події 1917 р. у Вінниці доцільно розглядати не лише як відображення загальнодержавних процесів, а і як окрему історію політичного та громадського життя міста.

Інтерактивним продовженням цього тематичного напряму стала екскурсія-квест «Столицею УНР» [2, с. 14-15]. На відміну від традиційної розповіді екскурсовода, квестова форма передбачає активне переміщення учасників, пошук об’єктів, виконання завдань і самостійне встановлення зв’язків між міськими локаціями та історичними подіями.

Особливе місце у висвітленні історії боротьби за незалежність посідає виставка «Вінниця. Україна. Незалежність». Її відкрито у грудні 2023 р., а роботу продовжено у Вежі Артинова до серпня 2024 р. [1, с. 4], [2, с. 13; 21]. Проєкт об’єднав матеріали, які розкривали участь Вінниці й вінничан у різних етапах українського державотворення. Уже сама назва виставки визначає принцип співвіднесення локального й національного: історія Вінниці розглядається як частина історії незалежної України, а українська незалежність - як процес, у якому місто і його мешканці були активними учасниками. Осмислення історії відновлення української державності було продовжено у лекції «Люди Незалежності», присвяченій особам, які брали участь у творенні незалежної України. Біографічний підхід персоніфікує загальнонаціональні процеси та допомагає показати роль індивідуального вибору й громадянської активності у суспільних змінах [20].

Виховний зміст такої репрезентації полягає у подоланні уявлення, що національна історія відбувалася винятково в столичних або віддалених від учня центрах. Через музейні предмети, фотографії, документи, біографії та міські локації школяр бачить присутність державотворчих процесів у власному місті.

Це створює підстави для розуміння Вінниці не як периферії, а як одного з осередків української політичної й військової історії. Водночас належність до міської громади співвідноситься з належністю до української політичної нації.

У 2024 р. цей зміст було продовжено у виставці «Держава. Військо. Пам’ять», відкритій до Дня захисників і захисниць України. Поряд із нею у Вежі Артинова діяла виставка «Герої наших вулиць», створена у співпраці з громадською організацією «Історична платформа» та проєктом «Стріткод» [2, с. 13-14], [9], [37]. Обидва проєкти поєднували історію українського війська, пам’ять про захисників і міську топоніміку. Завдяки цьому військова історія репрезентувалася не як ізольований набір бойових подій, а як частина культурної пам’яті громади.

Виставка «Герої наших вулиць» особливо показова для аналізу формування локальної ідентичності. Назва вулиці, яку школяр щоденно бачить на адресній таблиці або в маршруті громадського транспорту, перетворюється на початок історичного дослідження. За новим топонімом відкривається біографія людини, пов’язаної з боротьбою за Україну, культурним розвитком або громадським життям. У такий спосіб топоніміка виконує не лише орієнтаційну, а й меморіальну та освітню функцію [9].

Цей підхід реалізувався також у проєкті «Стріткод». У 2024 р. співробітники музею здійснювали його методичне забезпечення, тобто комунікували з представниками ініціативи, розробили вісім текстів для інформаційних таблиць [2, с. 6-7] і долучилися до монтажу понад двадцяти таблиць у Вінниці [40]. Проєкт передбачає розміщення біля міських об’єктів інформаційних позначок із QR-кодами, за якими можна перейти до розширеної історичної довідки. Таким чином, краєзнавча інформація виходить за межі музейної експозиції та включається у повсякденне користування міським простором.

Для учнівської аудиторії цей формат є особливо доступним, оскільки поєднує фізичну локацію з цифровим контентом. Учень може побачити таблицю під час прогулянки, відсканувати код телефоном і одразу отримати

інформацію про особу або подію. У цьому разі пізнання місцевої історії не обов’язково починається з організованого відвідування музею чи уроку. Воно може виникати ситуативно - безпосередньо на вулиці - і надалі спонукати до пошуку додаткових відомостей.

Важливим компонентом роботи з топонімікою є пояснення причин перейменувань. Лекція «Видатні постаті та нові назви вулиць Вінниці» знайомила аудиторію не тільки з біографіями осіб, на честь яких названі вулиці, а й із загальним процесом деколонізації міського простору [2, с. 15-16], [26]. Це дає змогу показати учням, що зміна назви не є формальною заміною однієї таблички іншою. Вона передбачає переоцінку того, кого і що громада вважає гідним публічного вшанування.

Робота музею з топонімікою сприяє критичному осмисленню імперської та радянської спадщини. Учні можуть зіставити попередню й сучасну назви вулиці, дослідити біографію особи, яка була увічнена раніше, визначити характер її зв’язку з містом і проаналізувати аргументи на користь нового найменування. У результаті міська карта постає як культурний текст, у якому відображені зміни політичних режимів, цінностей та історичних пріоритетів громади [10, с. 3-18], [26].

Суміжним тематичним напрямом є історія пам’ятників, пам’ятних знаків і меморіальних місць. Упродовж 2023 р. музей реалізував проєкт із фотографування та каталогізації понад 160 таких об’єктів у Вінниці [1, с. 4]. Документування пам’ятників створює джерельну базу для вивчення змін міського меморіального простору, а також дозволяє систематизувати об’єкти, які часто залишаються поза увагою мешканців. Для освітньої роботи каталогізація має значення не лише як облік. На її основі можна простежувати, яким епохам, подіям і групам присвячені міські пам’ятники, які образи переважають, а які залишаються недостатньо представленими. Учні можуть порівнювати час спорудження об’єктів, художню мову, написи, символіку й місце розташування. Така діяльність формує розуміння того, що меморіальний

простір створюється вибірково та відображає цінності суспільства певного періоду.

Окремий комплекс становить дослідження пам’яток архітектури й археології. Музей долучався до археологічного вивчення території колишнього Домініканського монастиря, готував історичну довідку про комплекс у XVII-XIX ст., брав участь у створенні облікової документації на об’єкти культурної спадщини та організував у 2024 р. конференцію «Домініканський комплекс у Вінниці: сторінки 400-річної історії» [1, с. 2-3], [2, с. 3-7].

Цей матеріал дозволяє показати учням, що історія міста досліджується не лише за підручниками та відомими письмовими джерелами. Археологічні знахідки, планувальна структура, підземні приміщення, будівельні матеріали та архітектурні перебудови також є носіями інформації. Залучення результатів актуальних досліджень створює образ історії як процесу пізнання, у якому висновки уточнюються після появи нових джерел.

Персоналістичний компонент краєзнавчої діяльності охоплює діячів, пов’язаних із політичним, військовим, культурним і громадським життям Вінниці. Серед них – С. Петлюра, Я. Гандзюк, В. Отамановський, М. Битинський, М. Коцюбинський, Г. Артинов, М. Оводов, представники родини Ґрохольських та інші постаті. Особа розглядається у зв’язку з конкретним міським середовищем, установою, будівлею, вулицею, історичною подією або спільнотою [1, с. 1-5]. Персоналістичний вимір культурної історії доповнює постать Василя Кричевського, архітектора, графіка та одного з творців українського архітектурного модерну. Звернення до його спадщини дає можливість поєднати локальний краєзнавчий матеріал із ширшим процесом формування українського національного стилю в архітектурі та образотворчому мистецтві [19].

Наприклад, постаті міського голови М. Оводова та архітектора Г. Артинова розкривають історію модернізації Вінниці й формування її архітектурного образу. Біографія М. Битинського дозволяє поєднати історію української геральдики, державницької традиції та мистецтва. Виставка

«Микола Битинський – український патріот, геральдист, митець», у створенні якої музей брав участь у 2024 р., стала прикладом міжінституційного представлення такого персонального сюжету [2, с.17-18].

Вагомим тематичним блоком є досвід радянського тоталітаризму, політичних репресій і Голодомору. Цей матеріал розглядається музеєм у контексті подолання радянських історичних схем і повернення до локальної пам'яті замовчуваних подій. У 2023 р. музей був співорганізатором просвітницького семінару Українського інституту національної пам'яті «Історія (не) пропаганда. Війна за минуле», а також Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 90-м роковинам Голодомору 1932-1933 рр. [1, с. 3]. Тема Голодомору була представлена й у цифровому форматі. Музей підготував відеолекцію А. Зінченка «Передумови, причини і наслідки Голодомору», присвячену 90-м роковинам злочину [1, с. 4-5]. Важливим є те, що загальнодержавна трагедія в такому форматі може доповнюватися матеріалами про Вінницю й Поділля: місцеву демографічну ситуацію, репресивну політику, поведінку органів влади, досвід родин і збереження пам'яті про загиблих. Локалізація теми Голодомору не применшує її загальнонаціонального масштабу, а допомагає учням усвідомити, що трагедія торкнулася конкретних громад і людей. Абстрактні статистичні дані співвідносяться з назвами населених пунктів, документами місцевих установ, родинними спогадами та місцями вшанування. Це сприяє персоналізації історії та протидіє її зведенню до формального набору визначень і дат.

Значне місце у діяльності музею належить історії Другої світової війни. Її опрацювання спрямоване на подолання радянської схеми «Великої Вітчизняної війни» та включення локального досвіду до ширшої історії війни, нацистської окупації, Голокосту, геноциду євреїв, ромів, військовополонених, примусової праці, діяльності різних груп населення та післявоєнної пам'яті [10, с. 3-18].

У 2023 р. було організовано вуличну виставку «Забуті жертви Другої світової війни», а у 2024 р. – екскурсії її матеріалами у садибі Боруха Львовича [1, с. 4]. Уже назва виставки вказує на необхідність розширити коло осіб і груп,

досвід яких представлений у публічній пам’яті. Лекційна програма 2024 р. охоплювала теми «Окупація м. Вінниці нацистами 1941-1944 рр.» і «Параймос – ромська трагедія» [2, с. 15-16]. Окремі медійні матеріали стосувалися міфів про Другу світову війну, Праведників народів світу з Вінниці, які рятували євреїв, а також колекції газетних публікацій, зібраних учасницею руху опору К. Бартиш [2, с. 17-18]. Це створює можливість показати війну з різних перспектив: окупаційної адміністрації, військових, цивільних мешканців, переслідуваних етнічних спільнот, рятівників, учасників опору та повоєнних комеморативних практик.

У березні 2024 р. музей провів екскурсію на Меморіалі борців із нацизмом, приурочену до 80-річчя вигнання нацистів із Вінниці [2, с. 14-15]. Застосування формулювання «вигнання нацистів» замість радянського «визволення» має принципове значення [10, с. 5]. Воно дає змогу відокремити припинення нацистської окупації від відновлення радянського тоталітарного режиму та формувати точніше розуміння подій 1944 р. Такий краєзнавчий матеріал допомагає учням побачити, що історія Другої світової війни у Вінниці не зводиться до кількох пам’ятників і дат. Водночас учні отримують можливість критично зіставити сучасні підходи з радянськими інтерпретаціями, закріпленими у старих написах, назвах і ритуалах.

Особливий зміст освітньо-виховної діяльності музею сформувався під впливом сучасної російсько-української війни. Музей не обмежується ретроспективним вивченням минулого, а документує події, свідками яких є теперішні мешканці Вінниці. Цей напрям охоплює Революцію Гідності, початок російської агресії у 2014 р., спротив окупації Криму, добровольчий рух, повномасштабне вторгнення, діяльність Сил оборони України, волонтерство, меморіалізацію сучасних захисників [2, с. 13-18].

У лекціях 2024 р. висвітлювалися «Революція Гідності очима студентів: вінницький контекст», «Революція Гідності очима вінничан», «Небесна Сотня – перші герої російсько-української війни», «Чи була повномасштабна війна з росіянами неминучою?», «26 лютого – День кримського спротиву російській

окупації», «14 березня – День українського добровольця. Історія появи свята», «Герої-вінничани», «День Гідності та Свободи» [38]. Включення вінницького контексту до теми Революції Гідності дає змогу показати загальноукраїнський протестний рух через досвід місцевих учасників, студентів, громадських активістів і родин. Учні можуть співвіднести події у Києві з протестами, волонтерськими ініціативами та змінами громадського життя у Вінниці. Такий підхід руйнує уявлення про революцію як подію, обмежену столичним Майданом, і показує її загальнонаціональний характер.

Виставкові проєкти «Під покровом Захисників» і «Воїни Світла» актуалізували образ сучасного українського захисника. Перша виставка, що складалася з робіт художника А. Орльонова, діяла у Вежі Артинова в жовтні-грудні 2023 р. Друга була створена спільно з громадською організацією родин загиблих захисників України «Серце назовні» та експонувалася на площі Василя Стуса [1, с. 4]. Освітньо-виховне значення цих виставок полягає в поєднанні історії з актуальною пам’яттю громади. Сучасні військовослужбовці постають як конкретні люди, пов’язані з Вінницею. Для учнів це створює емоційно близьке розуміння війни та водночас включає досвід сучасних захисників у тривалу історію боротьби за українську державність.

Вулична виставка «Рашизм – це…», організована спільно з Українським інститутом національної пам’яті, спрямовувалася на пояснення ідеологічних засад сучасної російської агресії. Вона розміщувалася безпосередньо на Європейській площі, тобто була доступна не лише цілеспрямованим відвідувачам музею, а й випадковим перехожим [1, с. 4]. Публічне розташування перетворювало міський простір на освітній майданчик і включало історичне пояснення війни у повсякденне життя громади. Інший аспект воєнного часу – волонтерство – розкривала виставка «Міцніші за цеглу», створена у співпраці з волонтерською спільнотою «Б50» [1, с. 4]. Виставка «Квіти з війни», підготовлена спільно із 756-ю бригадою охорони Державної спеціальної служби транспорту, використовувала фотографічний матеріал для

осмислення фронтового досвіду та взаємозв’язку життя, руйнування і надії [2, с. 13-14].

Загальноукраїнський вимір війни представили виставки «86 днів Оборони Маріуполя» і «Зруйнована, але не знищена… Грецька культурна спадщина з фондів Маріупольського краєзнавчого музею». Перша діяла на Європейській площі у співпраці з організаціями родин захисників Маріуполя, друга у Вежі Артинова разом із Центром «ЯМаріуполь» у Вінниці [2, с. 13-14]. Ці проєкти розширюють зміст локальної ідентичності. Вона не обмежується інтересом лише до «свого» міста, а передбачає солідарність з іншими українськими громадами. Присутність маріупольської спадщини у Вінниці відображає досвід внутрішнього переміщення, втрати дому та інтеграції нових мешканців до міського середовища. Для учнів це є важливим прикладом того, як локальна спільнота може зберігати власну культурну специфіку та водночас приймати й підтримувати носіїв іншого локального досвіду.

Поряд із політичними й воєнними подіями музей приділяє значну увагу історії повсякденності. Цей напрям дає змогу розкрити місто через життєвий досвід його мешканців, побут, освіту, працю, дозвілля, релігійні практики, мистецтво й медіакультуру. Наукові та освітні матеріали музею охоплюють історію шкільництва Поділля, життя вінничан XVIII-XIX ст., художні промисли повоєнного періоду, розвиток міського парку, органного залу, регіонального телебачення, відродження міської символіки та різні аспекти забудови міста [1, с. 1-5].

У 2024 р. було проведено лекцію «Художні промисли у Вінниці повоєнного часу (1946-1949)», записано інтерв’ю про історію Центрального міського парку, Органного залу та відродження символіки Вінниці [2, с. 5-6, 15-18]. Ці сюжети демонструють, що краєзнавство охоплює не тільки переломні політичні події. Історія дозвілля, мистецьких практик, міської інфраструктури й повсякденного користування простором також впливає на уявлення громади про себе. Для учнів історія повсякденності часто є зрозумілішою за складні політичні процеси, оскільки її можна співвіднести з власним життям. Питання

про те, як навчалися діти в минулому, де відпочивали містяни, які ремесла існували, як змінювалися засоби масової комунікації або міський транспорт, створюють природний місток між сучасністю і попередніми поколіннями. Завдяки цьому історичні особи перестають бути віддаленими абстракціями й постають як люди, що жили, навчалися, працювали та проводили дозвілля у знайомому міському середовищі. Музична історія міста розширює уявлення учнів про локальну спадщину поза межами політичних і воєнних подій. Матеріали про музикантські цехи, фортепіанні фабрики та розвиток джазового середовища у Вінниці дають змогу поєднати історію повсякдення, міської культури, промисловості й репресивної політики радянського режиму [11].

На особливу увагу заслуговують майстер-класи «Історія писемності та основи кириличного письма» й інтерактивний простір «Скрипторій», реалізовані у співпраці зі співдружністю майстрів «Артіль ДѢЛО». Їхній зміст поєднував історію письма, матеріальної культури, освіти та ручної праці [1, с. 4]. Учасники могли практично відтворити окремі елементи давнього письма. Практичне залучення змінює спосіб засвоєння краєзнавчого матеріалу. Письмове приладдя, форма літер, матеріал і техніка перестають бути другорядними деталями та відкривають особливості культури певного часу. Для школяра власноруч виконаний напис стає особистим досвідом контакту з історичною практикою.

Освітня сесія «Культурний код Вінниці: у пошуках “вінницькості”» була безпосередньо спрямована на осмислення культурних ознак міста [39]. На відміну від заходів, присвячених одній події або пам’ятці, її проблематика передбачала пошук взаємозв’язків між міськими образами, традиціями, символами, просторами й історичними наративами. Така постановка питання важлива тим, що учасникам не пропонувався завершений набір незмінних ознак Вінниці. Вони залучалися до процесу визначення того, що робить місто впізнаваним і значущим для його мешканців.

Виставкова діяльність загалом є одним із головних способів упорядкування краєзнавчого змісту. Упродовж 2023-2025 рр. музей поєднував

стаціонарні, тимчасові, партнерські, вуличні й пересувні виставки [1, с. 4], [2, с. 13-14], [9], [16]. Це дозволяло висвітлювати як тривалі історичні процеси, так і актуальні події, персональні історії, мистецькі рефлексії та проблеми культурної спадщини. Різні типи виставок виконують відмінні освітні функції. Історико-документальні проєкти структурують фактичний матеріал і пропонують його інтерпретацію. Мистецькі виставки передають емоційний досвід і дозволяють осмислювати історію через образ. Фотовиставки створюють ефект візуальної присутності. Вуличні експозиції включають історичну інформацію в міський простір, а партнерські проєкти знайомлять із досвідом інших громад.

Важливо, що виставковий наратив не обов'язково будується як пряма хронологічна розповідь. Наприклад, назви «Простір (не)пам'яті», «Квіти з війни», «Міцніші за цеглу», «Зруйнована, але не знищена» містять проблемне або метафоричне повідомлення, яке потребує інтерпретації [15]. Учень має осмислити співвідношення назви, предметів, фотографій, просторового оформлення і загального історичного контексту.

Суттєвою рисою виставкової політики є вихід за межі музейного приміщення. Європейська площа, площа Василя Стуса, подвір'я садиби Львовича й території закладів освіти використовувалися як майданчики для експонування [2, с. 13-14]. Така практика розширює аудиторію й водночас змінює сприйняття самого міста. Локація стає не лише місцем розташування інформаційних банерів, а частиною змісту виставки. Особливо виразно це проявляється тоді, коли тема проєкту безпосередньо пов'язана з історією простору, де його представлено.

Лекційна діяльність музею забезпечує поглиблене пояснення тем, які у виставці або екскурсії можуть бути подані лише стисло. Тематичне різноманіття лекцій показує відсутність жорсткого поділу на «велику» національну й «малу» локальну історію. Бій під Крутами розглядається поряд з історією Вишеньки, окупація Вінниці, поряд із трагедією ромів, С. Петлюра – поряд із родиною Ґрохольських, Революція Гідності, поряд із міськими

символами та малими річками [2, с. 15-16]. У сукупності це формує уявлення, що історія міста складається з політичних, соціальних, культурних, просторових та особистих вимірів. Публічні лекції можуть адаптуватися до шкільної програми. Матеріали про Українську революцію поглиблюють відповідну тему курсу історії України, лекції про окупацію Вінниці конкретизують вивчення Другої світової війни, а розповіді про Революцію Гідності та сучасну війну пов'язують новітню історію з досвідом місцевої громади. Теми міської забудови, архітектури й релігійних громад можуть використовуватися у міжпредметній взаємодії з громадянською освітою, географією, мистецтвом та українською літературою [53, с. 82-87], [73, с. 68-70].

Медіапроєкти забезпечують триваліше функціонування краєзнавчого змісту. Публічна лекція або екскурсія відбувається у визначений час, тоді як відео, цифровий допис або запис інтерв'ю залишаються доступними для повторного перегляду. У 2023 р. музей реалізував відеопроєкт «Яків Гандзюк: історія українського генерала», відеолекції про В. Кричевського та Голодомор, підготував 18 серій «Вінницьких кінохронік» і серію публікацій про історичні райони, приєднані території та міську топоніміку [1, с. 4-5].

«Вінницькі кінохроніки» мають особливу краєзнавчу цінність, оскільки вводять в освітній обіг відеоматеріали відзняті у Вінниці та околицях [1, с. 4-5]. Кінохроніка дозволяє побачити вигляд міста, поведінку людей, громадські події, транспорт, одяг, рекламу та інші елементи недавнього минулого. Вона є не тільки ілюстрацією, а й самостійним історичним джерелом, яке можна аналізувати з погляду авторства, добору кадрів, мети знімання та суспільного контексту.

Медійну діяльність музею доповнюють численні коментарі й інтерв'ю для місцевих телеканалів, радіо та YouTube-проєктів. Їхня тематика охоплює бій під Крутами, М. Оводова та Г. Артинова, єврейську громаду, деколонізацію міста, Другу світову війну, Праведників народів світу, військовий цвинтар доби УНР, міські мікрорайони, Вежу Артинова, історію державної символіки й

сучасні виставки [2, с. 17-18]. Завдяки цьому краєзнавчий контент входить у звичне для молоді інформаційне середовище та не обмежується офіційними музейними каналами.

Важливо, що цифрові матеріали можуть використовуватися учнями не тільки для перегляду, а й як джерельна база власних досліджень. Відеоархів регіонального телебачення, оцифровані карти, документи Вінницького магістрату, фотографії пам'ятників та усні інтерв'ю дозволяють готувати проєкти про історію району, вулиці, родини або окремої міської події [1, с. 2, 4-5]. Музей у такому разі створює інформаційне середовище, у якому учень може виступати дослідником [66, с. 119-140].

Таким чином, краєзнавчий зміст освітньо-виховної діяльності Музею Вінниці охоплює широкий спектр сюжетів – від виникнення міста, його районів, архітектури й релігійних громад до Української революції, Голодомору, Другої світової війни, деколонізації та сучасної російсько-української війни. Історія міста розкривається через матеріальну спадщину, міський простір, персоналії, усні свідчення, повсякденні практики, меморіальні об'єкти й цифрові джерела.

Виставки, лекції, екскурсії, квести, майстер-класи, конференції, медіапроєкти не є відокремленими заходами. Вони утворюють взаємопов'язану систему репрезентації локальної історії. Один сюжет може спочатку досліджуватися за архівними матеріалами, згодом бути представлений у виставці, розкритий у лекції, включений до екскурсійного маршруту та поширений через відео або цифрову публікацію [24, с. 11-13].

Отже, освітньо-виховна діяльність Музею Вінниці ґрунтується на змістовно насиченому краєзнавчому матеріалі, який поєднує локальний, національний і загальноєвропейський рівні історії. Музей актуалізує міське минуле як простір запитань, досліджень, пам'яті та сучасної громадянської взаємодії. Через різноманітні форми представлення цього матеріалу учні отримують можливість пізнати історію Вінниці, побачити її присутність у

навколишньому середовищі, співвіднести з історією України та поступово усвідомити власну причетність до міської громади.

РОЗДІЛ ІІІ. МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ МУЗЕЮ ВІННИЦІ У ФОРМУВАННІ ЛОКАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УЧНІВ

3.1. Педагогічні умови інтеграції матеріалів Музею Вінниці в освітній процес

Використання матеріалів Музею Вінниці у шкільній історичній та громадянській освіті доцільно розглядати як цілісну педагогічну систему, а не як сукупність окремих елементів діяльності. Сам факт відвідування музею чи залучення до уроку фотографії певного експоната ще не забезпечує формування локальної ідентичності школярів. Освітній результат залежить від того, наскільки музейний матеріал пов’язаний із навчальною програмою, чи відповідає він віковим і пізнавальним можливостям учнів, як організовано їхню діяльність, чи відбувається критичне опрацювання джерел, а також чи отримують школярі можливість співвіднести історію міста з власним життєвим досвідом. Тому інтеграція ресурсів Музею Вінниці має охоплювати повний цикл педагогічної роботи: визначення очікуваних результатів, добір і методичну адаптацію матеріалів, підготовку класу, взаємодію з музейним працівником, самостійну діяльність учнів, післямузейне узагальнення та рефлексію [73, с. 68-70].

Під педагогічними умовами такої інтеграції розуміємо сукупність змістових, дидактичних, організаційних, психологічних і комунікаційних чинників, які забезпечують перетворення музейного ресурсу на повноцінний навчально-виховний засіб. Ці умови не існують відокремлено одна від одної. Наукова достовірність матеріалу втрачає педагогічне значення, якщо він є незрозумілим для конкретного віку; емоційно насичена екскурсія не забезпечує стійкого результату без подальшого осмислення; цифрова реконструкція не розвиває медіаграмотності, якщо школяр сприймає її як автентичне зображення; краєзнавчий проєкт не формує локальної ідентичності, якщо історію Вінниці представлено ізольовано від історії України. Отже,

ефективність музейної освіти визначається не окремим методичним прийомом, а узгодженістю всіх складників освітнього процесу.

Вихідним положенням такої системи є розуміння особливої природи музейного пізнання. Музейний простір не повинен копіювати класний урок, оскільки його освітня цінність полягає саме у використанні тих засобів, які неможливо повністю відтворити у шкільному кабінеті. У класі історичне знання переважно надходить до учня через текст підручника, пояснення вчителя, карту, презентацію або репродукцію джерела. У музеї воно набуває предметної, просторової, візуальної та емоційної форми [65, с. 76]. Школяр бачить матеріальну річ, історичну будівлю, документ, фотографію, меморіальне місце або фрагмент міського ландшафту, безпосередньо пов’язаний із життям людей минулого. Інформація сприймається через взаємодію предмета, тексту, зображення, простору, пояснення музейного фахівця, комунікації всередині групи та особистих вражень відвідувача [76, с. 283-284].

Дослідники музейних історико-краєзнавчих екскурсій визначають їх як форму комплексного візуального, вербального та емоційного сприймання історичних об’єктів. Вони наголошують, що місцеві пам’ятки надають учневі матеріал, якого не може повністю відтворити жоден підручник, а сама екскурсія має бути пов’язана зі шкільною темою, відповідати вікові аудиторії та залучати відвідувача до активної співпраці [53, с. 82-83]. Показ музейного предмета при цьому відрізняється від його звичайного огляду: учень не лише фіксує зовнішній вигляд, а встановлює зв’язок між об’єктом, історичним часом, умовами його створення та подіями, до яких він належить [53, с. 85-87].

Таким чином, педагогічна перевага музею полягає не в механічному збільшенні кількості історичних фактів. Його особливість полягає у зміні способу пізнання минулого. Історія перестає бути виключно словесною розповіддю і постає як сукупність матеріальних слідів, просторових нашарувань, індивідуальних життєвих історій та суспільних інтерпретацій. Це має принципове значення для формування локальної ідентичності, адже зв’язок із містом виробляється не лише через знання про нього, а й через особисто

пережитий досвід взаємодії з його простором [58, с. 117-118]. Учень краще запам’ятовує подію, коли може співвіднести її з будівлею, повз яку проходить щодня, із назвою власної вулиці, знайомою площею або предметом, який належав реальному мешканцеві міста [53, с. 82-84].

Освітній потенціал Музею Вінниці визначається також характером самого закладу. Його робота не обмежується зберіганням і показом предметів [24, с. 11-13], [36, с. 5-6]. Практична основа для системної роботи із закладами освіти підтверджується масштабом діяльності музею. У 2023 р. його команда провела 322 культурні заходи, з яких 34 відбулися онлайн. У фондах налічувалося понад дві тисячі одиниць зберігання, було оцифровано 95 справ Вінницького магістрату, продовжено сканування історичних карт міста та відеоархіву регіонального телебачення 1990-х років. Музей реалізував відеопроєкт про Якова Гандзюка, відеолекцію про передумови, причини й наслідки Голодомору, підготував 18 серій «Вінницьких кінохронік» і серію публікацій про історичні райони, приєднані території та міську топоніміку [1, с. 1-5]. У 2024 р. після відкриття Вежі Артинова для загального відвідування було проведено 119 екскурсій, прийнято 5417 відвідувачів та організовано 208 культурних подій [2, с. 1-2, 14-16]. Таке поєднання фізичного, міського й цифрового просторів створює різноманітну джерельну базу, яку можна адаптувати до різних класів і навчальних тем [1, с. 1-5], [2, с. 1-18].

Водночас наявність значного обсягу матеріалів не означає, що всі вони однаково придатні для шкільного використання. Учитель має здійснювати цілеспрямований дидактичний відбір. Краєзнавчий матеріал повинен бути науково достовірним, пов’язаним із темою навчання, доступним для конкретного віку, репрезентативним щодо досліджуваного процесу, потенційно проблемним та особистісно значущим. П. Горохівський серед умов ефективного застосування локальної історії виокремлює науковість, доступність, емоційну насиченість, багатофункціональність, систематичність і врахування пізнавальних можливостей школярів [48, с. 6-9]. Це означає, що музейний предмет не слід залучати лише через його рідкісність або візуальну

привабливість. Він повинен виконувати чітку дидактичну функцію: допомагати пояснювати поняття, установлювати зв’язки, формулювати питання або перевіряти певне історичне твердження.

Наукова достовірність матеріалу передбачає перевірку його походження, авторства, датування та контексту. Особливо важливо дотримуватися цієї вимоги під час використання цифрових публікацій, популярних міських легенд, реконструкцій і матеріалів соціальних мереж. Навіть офіційний музейний текст не є тотожним минулій реальності, а становить професійно створену інтерпретацію, побудовану через добір фактів, експонатів, візуальних образів і термінів. Старшокласникам доцільно пояснювати цю обставину та пропонувати порівняння музейної публікації з первинним документом, фотографією, картою або свідченням. Такий підхід не послаблює довіри до музею, а навпаки, демонструє науковий характер його роботи й формує розуміння того, як створюється історичне знання [50, с. 121-123].

Репрезентативність передбачає, що окремий предмет, біографія або міський об’єкт допомагає розкрити суттєву рису історичного процесу. Наприклад, реліквії Української Народної Республіки, придбані музеєм у 2024 р., можуть бути використані не лише як рідкісні пам’ятки. Орден Залізного Хреста, Український комбатантський хрест або книга з бібліотеки Михайла Грушевського дають можливість розглядати символіку українського війська, практики нагородження, пам’ять учасників визвольних змагань, еміграційне середовище та способи повернення розпорошеної спадщини до сучасної України [2, с. 2-3]. Важливо, щоб учні не просто записали назву предмета, а з’ясували, що він повідомляє про свого власника, інституцію, політичні цінності та подальшу історію пам’яті. Інформація про придбання цих предметів та проєкт «Невидимі постаті: жінки Української революції у Вінниці» засвідчують можливість розширювати вивчення революції за межі традиційного переліку політичних і військових керівників [2, с. 2-3].

Проблемність музейного матеріалу виявляється у його здатності породжувати питання, на які неможливо відповісти простим відтворенням

підручника. Матеріали виставки «Європейська площа: простір (не)пам’яті» можуть використовуватися для обговорення того, як змінювалися функції площі, чому в її межах виникли поховання, яким чином радянська влада формувала меморіальний наратив і чому в незалежній Україні постала необхідність його перегляду. У такому разі учням пропонується не готове судження про «правильний» або «неправильний» пам’ятник, а комплекс джерел, за допомогою яких вони мають з’ясувати, хто, коли, кого і з якою метою увічнював [10, с. 5], [15], [23]. Саме проблематизація відрізняє освітню роботу з пам’яттю від механічного засвоєння нової офіційної версії минулого. У діяльності Музею Вінниці виставки «Європейська площа: простір (не)пам’яті», «Забуті жертви Другої світової війни» та публічні дискусії навколо Меморіалу Слави використовувалися як засоби критичного осмислення радянської меморіальної культури.

Особистісна значущість матеріалу виникає тоді, коли учень може співвіднести його із власним середовищем. Це може бути історія вулиці, якою він щодня прямує до школи, будинку у своєму районі, знайомої площі, родинної фотографії або події, про яку розповідали старші члени сім’ї. Однак така близькість є лише початком дослідження. Особисте враження повинно бути перевірене за допомогою історичних джерел. Наприклад, учень може знати сучасну назву вулиці, але завдяки матеріалам проєкту «Стріткод», історичним картам і рішенням про перейменування з’ясувати попередні назви, біографію вшанованої особи, суспільні обставини зміни топоніма та його місце в політиці пам’яті [26]. У цьому разі знайома адреса перетворюється на об’єкт історичного й громадянського аналізу [58, с. 117-121].

Добір матеріалів повинен підпорядковуватися очікуваним результатам навчання. Один і той самий музейний об’єкт може виконувати різні функції залежно від теми й віку. Фотографія Вежі Артинова може використовуватися у 5 класі для ознайомлення з візуальними історичними джерелами, у 7-9 класах для порівняння старої та сучасної забудови, у 10 класі для аналізу модернізації міста на початку ХХ ст., а в межах громадянської освіти для обговорення

охорони й використання пам’ятки комунальної власності. Отже, музейний матеріал не має наперед визначеного освітнього значення: його дидактична функція формується через питання, завдання та контекст, запропоновані вчителем.

Компетентнісно орієнтований підхід вимагає визначати не лише зміст музейного матеріалу, а й конкретні способи діяльності учня та очікуваний освітній результат. Залежно від поставленого завдання робота з музейним предметом, картою, фотографією чи міською локацією може сприяти розвитку хронологічного, просторового, логічного, інформаційного та аксіологічного складників історичної компетентності [71, с. 24-37].

Особливо важливо не відокремлювати історію Вінниці від загальноукраїнського історичного процесу. Краєзнавство не повинно конкурувати зі шкільною програмою за навчальний час або перетворюватися на замкнений перелік місцевих фактів. Його педагогічна функція полягає у конкретизації загальних процесів, установленні їхнього локального виміру й демонстрації того, як історичні явища впливали на життя конкретної громади. М. Гаврилюк наголошує, що регіональний матеріал допомагає учням усвідомити тяглість суспільного розвитку і нерозривність мікроісторії краю та історії України. У процесі його опрацювання формуються хронологічна, просторова, інформаційна, мовленнєва, логічна й аксіологічна компетентності [44, с. 35-39]. Нормативним орієнтиром використання краєзнавчого матеріалу є Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України, положення якої дозволяють розглядати локальну історію як засіб формування громадянської відповідальності, поваги до культурної спадщини та усвідомлення належності до українського суспільства [28]. Концептуальні засади реформування історичної освіти орієнтують навчання на розуміння історичних процесів, формування історичної свідомості та роботу учнів із різними видами джерел [29].

На практиці локальний матеріал може інтегруватися до уроку з різним ступенем повноти. Іноді достатньо одного конкретизувального прикладу:

фотографії, документа, міського об’єкта чи біографії, які допомагають пояснити загальний процес. В іншому випадку музейне джерело може стати основою окремого етапу уроку, під час якого школярі самостійно здобувають інформацію, а потім співвідносять її з матеріалом підручника. За наявності відповідної програмової теми матеріали музею можуть становити змістову основу повного практичного або музейного заняття. Принциповим є те, що локальний приклад має повертати учня до ширшого історичного питання [48, с. 6-9], [80, с. 6-14].

Так, під час вивчення Української революції 1917-1921 рр. недостатньо повідомити, що Вінниця певний час виконувала функції осередку українських державних установ. Учням необхідно з’ясувати, які військово-політичні обставини зумовили переміщення керівництва УНР, які установи діяли в місті, як присутність українського уряду впливала на міське життя та чому пам’ять про ці події тривалий час витіснялася радянським наративом. Для цього можуть бути використані предмети доби УНР, матеріали про Симона Петлюру, Якова Гандзюка, Валентина Отамановського, фотографії будівель, історичні карти, відеопроєкт «Яків Гандзюк: історія українського генерала» та сучасні об’єкти меморіалізації [1, с. 4-5], [2, с. 2-3, 15-16]. У 2024 р. музей також проводив лекції «Вінниця в роки Української революції (1917-1921)» та екскурсію-квест «Квест Столицею УНР», що можуть бути використані як змістовий і методичний ресурс для вчителя [2, с. 14-16].

Педагогічно важливим результатом такого заняття має бути не локальне самозвеличення, а здатність пояснити роль міста у складному процесі українського державотворення. Учні повинні побачити, що Вінниця стала одним із політичних центрів не через виняткові «природні» властивості, а внаслідок конкретної військової, транспортної й політичної ситуації. Одночасно локальна історія персоналізує революційні події, за назвами державних органів постають конкретні будівлі, маршрути, мешканці, військові та чиновники. Такий рух між загальним і локальним сприяє осмисленню

Української революції як реального суспільного процесу, що відбувався не лише у Києві, а в багатьох українських містах [44, с. 35-36], [80, с. 6-8].

Матеріали про комуністичний тоталітаризм, Голодомор і політичні репресії дозволяють досліджувати механізми державного насильства на локальному рівні. У цьому випадку доцільно поєднувати офіційні документи, статистичні дані, карти, персональні історії, фотографії, відомості про місця поховань і сучасні меморіальні практики. Відеолекція Арсена Зінченка про передумови, причини й наслідки Голодомору, матеріали конференції до 90-х роковин трагедії, дослідження репресивної діяльності радянських органів у Вінницькій області та робота з місцями масових поховань створюють можливість показати, як загальнодержавна політика виявлялася у житті конкретного міста й регіону [1, с. 3-5], [2, с. 3-7].

У роботі з такими темами особливого значення набувають доказовість і коректність термінології. Персональна історія не повинна використовуватися лише як засіб емоційного шокування. Учень має зрозуміти, які державні рішення, інституції та практики спричинили трагедію, як відбувалося приховування злочинів і чому повернення пам’яті потребувало тривалої дослідницької роботи. Місцева історія в цьому разі дозволяє подолати абстрактність великих кількісних показників, але не повинна звужувати явище до історії однієї родини або локації.

Вивчення Другої світової війни на основі матеріалів Музею Вінниці потребує поліперспективності. Учням необхідно показати не лише військові події, а й нацистську окупацію, Голокост, переслідування ромів, примусову працю, повсякденне життя цивільного населення, діяльність рятівників та особливості післявоєнної меморіалізації. Виставка «Забуті жертви Другої світової війни», екскурсії на Меморіалі борців із нацизмом та адаптований звіт про дослідження поховань на Європейській площі дають змогу порушити питання про групи, досвід яких був витіснений радянською моделлю пам’яті. У 2024 р. музей підготував окреме адаптоване видання про пошуково-ексгумаційні дослідження на Європейській площі, що може бути використане

старшокласниками для аналізу співвідношення археологічного, антропологічного, документального й меморіального знання.

Значні можливості відкривають матеріали музею під час вивчення пізньорадянського періоду, відновлення незалежності та сучасної історії України. Виставка «Вінниця. Україна. Незалежність», відеозаписи регіонального телебачення 1990-х років та інтерв'ю про відродження міської символіки дозволяють розглядати процеси демократизації через міські мітинги, вибори, зміну символічного простору та досвід конкретних учасників [22]. Учні можуть порівняти офіційну телевізійну хроніку зі спогадами, фотографіями й сучасним музейним коментарем, визначивши, яким чином змінювалися мова, символи та способи публічного представлення політичних подій.

Під час вивчення Революції Гідності та російсько-української війни локальний матеріал створює безпосередній зв'язок між новітньою історією держави й досвідом громади. У 2024 р. музей проводив лекції «Революція Гідності очима студентів: вінницький контекст», «Революція Гідності очима вінничан», «Небесна Сотня - перші герої російсько-української війни» [38]. Виставки «Герої наших вулиць», «Квіти з війни», «86 днів Оборони Маріуполя» та «Зруйнована, але не знищена…» дозволяють досліджувати особисті біографії, меморіалізацію загиблих, руйнування культурної спадщини й досвід внутрішньо переміщених громад [9].

Водночас близькість сучасної війни до особистого досвіду учнів вимагає особливої психологічної обережності. У класі можуть навчатися діти військовослужбовців, загиблих захисників, внутрішньо переміщені особи або безпосередні свідки бойових дій. Їхня родинна історія не повинна ставати об'єктом публічного обговорення без добровільної згоди. Зображення загиблих, руйнувань або наслідків насильства мають використовуватися лише за наявності чіткої освітньої мети. Учневі слід залишати право не виконувати завдання, яке змушує його розкривати травматичний досвід.

Вікова відповідність матеріалу має визначатися не тільки обсягом інформації, а насамперед характером пізнавальної діяльності. У 5-6 класах

доцільно спиратися на конкретний предмет, виразне зображення, знайому локацію, просту карту або коротку персональну історію. Модельні програми громадянської та історичної освітньої галузі передбачають ознайомлення з видами історичних джерел, історією рідного краю, топонімікою, пам’ятками, сімейними архівами, віртуальними екскурсіями, мініпроєктами й синхронізованими таблицями. Учням пропонується зрозуміти, що з малих історій формується історія суспільства, а локальні матеріали можуть досліджуватися через карти, фотографії, родинні документи та об’єкти навколишнього простору [44, с. 45-49]. Типова освітня програма для 5-9 класів орієнтує добір освітніх компонентів на досягнення результатів навчання, установлених Державним стандартом базової середньої освіти. Тому музейні матеріали мають добиратися відповідно до програмової теми, вікових можливостей школярів і конкретного очікуваного результату [30].

Методика інтегрованого навчання історії та громадянської освіти у 5-6 класах передбачає активну пізнавальну діяльність, поєднання різних видів джерел, обговорення, співпрацю та рефлексію. Тому матеріали Музею Вінниці доцільно включати до інтегрованих завдань, у яких учні одночасно досліджують історичний зміст, міський простір і питання відповідальності за культурну спадщину [72, с. 78-80].

Наприклад, знайомство п’ятикласників із поняттям «історичне джерело» може відбуватися на основі кількох предметів або їхніх цифрових зображень із фондів Музею Вінниці. Учні описують зовнішній вигляд, матеріал, можливе призначення предмета та висувають припущення про його власника. Після цього вони порівнюють свої версії з музейною етикеткою.

Для учнів 7-9 класів музейні матеріали можуть бути основою порівняння, установлення причинно-наслідкових зв’язків, роботи з картами та здійснення нескладних досліджень. У цьому віці доцільно аналізувати зміни забудови, історію районів і мікрорайонів, походження топонімів, розвиток релігійних осередків, архітектурні пам’ятки та історію повсякдення. Серії дописів музею про міські райони, лекція «Вінницький “пазл”: історичні місцевості, райони,

мікрорайони міста», матеріали про малі річки Вінниці й тематична екскурсія «Від замків до монастирів» дають змогу вибудовувати роботу навколо запитання про те, як природні умови, дороги, укріплення, релігійні комплекси й господарська діяльність впливали на розвиток міста [7], [12].

Старшокласники можуть працювати з повноцінними комплексами різнотипних джерел, порівнювати історіографічні інтерпретації, аналізувати усні свідчення, пропагандистські повідомлення, конфлікти пам’яті й цифрові реконструкції. Їм можна запропонувати зіставити наукову статтю, архівний документ, музейний текст і публікацію в соціальній мережі, визначивши різницю між науковим, музейним і популярним способами представлення минулого. У роботі зі старшокласниками важливо не спрощувати дискусійні теми до однозначної моральної формули. Питання про декомунізацію, перейменування, переміщення поховань або трансформацію меморіалів повинні розглядатися з урахуванням історичних джерел, законодавства, етики пам’яті та суспільної дискусії [66, с. 119-120].

Контакт з автентичними матеріалами становить одну з центральних переваг музейного навчання. Музейний предмет є матеріальним результатом діяльності людей минулого й містить інформацію не тільки у словесному повідомленні, а у своїй формі, матеріалі, технології виготовлення, слідах використання та пошкодженнях. У звичайному класі школяр найчастіше бачить фотографію експоната або адаптований фрагмент документа. У музейному просторі він може усвідомити фізичність джерела, його масштаб, фактуру та стан збереження [50, с. 121-125].

Л. Дрогомирецька підкреслює, що музейні фонди активізують допитливість, сприяють розвитку критичного мислення, дослідницьких умінь і творчих здібностей. Музейний урок створює можливості для безпосереднього спостереження, самостійного здобування знань і пошукової роботи, однак потребує серйозної попередньої підготовки вчителя, музейного працівника та учнів [50, с. 121-125]. Успішність роботи визначається також інтерактивністю, ініціативністю та поєднанням індивідуальної і групової творчості.

Автентичність предмета, однак, не гарантує автоматичної достовірності будь-якого висновку. Один документ не відображає всіх позицій, фотографія фіксує лише обраний момент, а особистий спогад містить суб'єктивне сприйняття. Тому робота з музейним джерелом має включати його атрибуцію, контекстуалізацію та зіставлення з іншими матеріалами. Замість запитання «що це за предмет?» старшокласникам доцільно запропонувати складнішу систему: ким, коли й для чого він був створений; що відомо про його власника; яким шляхом він потрапив до музею; чи є він типовим для свого часу; які висновки можна зробити на його основі; яку інформацію необхідно перевірити за іншими джерелами [66, с. 119-120].

Важливою складовою музейного потенціалу є його предметно-просторова природа. Освітнім ресурсом Музею Вінниці виступають не лише фонди, а й самі будівлі - Вежа Артинова та садиба Боруха Львовича [24, с. 19, 22-23]. Їхнє розташування, архітектура, первісні функції, перебудови, зміни власників і сучасне використання дозволяють досліджувати історію міста безпосередньо на матеріалі збереженого середовища. Під час перебування у Вежі Артинова учень не просто чує про модернізацію Вінниці на початку XX ст., а переміщується історичною спорудою, спостерігає її конструктивні особливості, механізми годинника, взаємне розташування поверхів і панораму міста з оглядового майданчика [24, с. 22-23].

Такий тип роботи відповідає принципам місцеорієнтованого навчання, за якого історичне знання пов'язується з конкретною локацією. Подія, архітектурний стиль, діяльність певної особи або зміна функції будівлі запам'ятовуються разом із просторовим досвідом. Коли школяр у повсякденному житті повторно бачить Вежу, садибу, площу чи меморіальний об'єкт, локація активізує набуті знання й особисті враження. У результаті історичний матеріал стає частиною індивідуальної біографії, а місто поступово перетворюється з нейтрального місця проживання на особисто значущий культурно-історичний простір [58, с. 117-121]. Просторова робота потребує належної організації. Учитель має заздалегідь перевірити маршрут, тривалість

переходів, безпечність зупинок, доступність об’єктів для учнів з особливими освітніми потребами та наявність укриттів. Необхідно визначити, де група може зупинитися, не заважаючи пішоходам і транспорту, як поводитися біля поховань та меморіальних об’єктів, які матеріали учні отримають до початку маршруту. Безпекова організація є частиною педагогічної якості заняття, а не окремим адміністративним питанням.

Цифрова фіксація музейних об’єктів розширює можливості місцеорієнтованого навчання. Цифрові фотографії, панорами та, за наявності, науково обґрунтовані цифрові моделі дають змогу досліджувати споруду дистанційно, повертатися до архітектурних деталей і працювати з учнями, які не можуть фізично відвідати всі частини музейного об’єкта. Водночас педагог має пояснювати, що цифрове представлення є способом документування й візуалізації, але не тотожне безпосередньому перебуванню у просторі. Доцільним є поєднання віртуального й фізичного досвідів: цифрове ознайомлення готує до відвідування, а після екскурсії допомагає повторно проаналізувати побачене [51, с. 117-125].

Значне місце у роботі з музейними матеріалами посідає розвиток візуальної грамотності. Сучасні школярі щодня споживають велику кількість зображень і відео, однак це не означає, що вони вміють визначати авторство, мету створення, композиційні акценти, монтаж або приховане повідомлення. Музейне середовище дозволяє уповільнити сприйняття й перетворити зображення на предмет аналізу. Учень повинен не просто впізнати місце на фотографії, а описати деталі, визначити приблизний час, установити позицію фотографа, передбачувану аудиторію й обставини створення [44, с. 35-36].

Доцільним прийомом є порівняння історичної фотографії із сучасним виглядом локації [50, с. 121-125]. Учні можуть установити точку знімання, знайти збережені архітектурні елементи, визначити втрати, добудови й зміни функції. Наприклад, порівняння історичних і сучасних зображень Вежі Артинова дозволяє розглядати не тільки архітектуру, а й зміну способів використання споруди, навколишнього простору та її символічного значення

для міста. Аналогічно фотографії Європейської площі різних періодів можуть стати основою аналізу того, як політична влада змінювала візуальні домінанти й меморіальне наповнення простору [15], [17], [23].

Серія «Вінницькі кінохроніки» створює можливості для критичної роботи з аудіовізуальним джерелом [1, с. 4-5]. Учням можна запропонувати спочатку переглянути короткий фрагмент без звуку й зафіксувати візуальні ознаки часу: транспорт, одяг, рекламу, стан будівель, поведінку людей. Після повторного перегляду зі звуком вони визначають, як дикторський текст спрямовує сприйняття кадрів. Подальше порівняння з газетною публікацією або усним свідченням демонструє, що відео також має автора, редакційну позицію та обмеження.

Цифрові матеріали музею мають використовуватися не як готові відповіді, а як джерела для пошуку, зіставлення та перевірки. М. Гаврилюк пов’язує роботу з краєзнавчим матеріалом із розвитком інформаційно-цифрової компетентності, яка охоплює пошук, накопичення, перевірку й упорядкування інформації, установлення її авторства та створення власних вербальних і візуальних текстів [44, с. 35-36]. Учні повинні вміти визначити, ким і коли опубліковано допис, на які джерела він спирається, чи є зображення автентичним, реконструйованим або ілюстративним, а також чи не було його вирвано з первісного контексту.

Проєкт «Стріткод» є показовим прикладом взаємодії цифрового й міського просторів. QR-код забезпечує доступ до історичної інформації безпосередньо біля вулиці або об’єкта, однак педагогічна робота не повинна завершуватися прочитанням готового тексту. Учням доцільно запропонувати перевірити наведені відомості за додатковими джерелами, визначити, які факти було скорочено для популярного формату, або розробити власний варіант інформаційної сторінки. У 2024 р. Музей Вінниці забезпечував методичний супровід реалізації «Стріткоду», зокрема розробляв тексти для інформаційних таблиць, що дозволяє використовувати проєкт як приклад реальної роботи

історика з адаптації наукового матеріалу до міського середовища [2, с. 6-7], [40].

Органічна інтеграція музею в освітній процес потребує належної професійної підготовки вчителя. Педагог має знати не лише програмову тему, а й основні джерела локальної історії, специфіку музейних предметів, виставковий задум і цифрові ресурси закладу. Він повинен уміти відрізняти первинне джерело від музейного коментаря, перевіряти походження зображень, адаптувати науковий текст і формулювати завдання відповідно до віку школярів [48, с. 6-9]. Механічне перенесення виставкової етикетки або наукової довідки до конспекту уроку не забезпечує зрозумілості. Учитель має виділити головну ідею, пояснити складну термінологію та визначити, яку пізнавальну дію виконає учень.

Не менш важливою є співпраця вчителя з музейним працівником. Учитель краще знає навчальну програму, рівень підготовки класу, індивідуальні потреби дітей і психологічну ситуацію у групі. Музейний фахівець володіє інформацією про фонди, походження експонатів, наукову концепцію виставки та особливості роботи у конкретному просторі. Ефективне заняття виникає тоді, коли ці компетентності поєднуються ще на етапі планування [73, с. 68-70].

Осмислена музейно-шкільна взаємодія має будуватися як завершений цикл, що охоплює підготовку, безпосередню роботу та післямузейне опрацювання. На підготовчому етапі актуалізуються попередні знання, формується мотивація, ставиться проблемне питання й пояснюються способи роботи з джерелами. Учні мають знати, навіщо вони йдуть до музею та який результат повинні отримати, але не мають заздалегідь одержувати всі відповіді [50, с. 121-122].

Мотиваційним матеріалом може бути фотографія без підпису, фрагмент карти, коротка цитата, музейний предмет, відеофрагмент або суперечливе твердження. Перед відвідуванням виставки про Європейську площу учням можна показати дві фотографії локації різних періодів і запропонувати

визначити, чи йдеться про те саме місце. Після виявлення відмінностей формулюється проблема: чому суспільство змінює вигляд і зміст меморіальних просторів? Відповідь учні шукають уже під час роботи з виставкою та міською локацією.

Підготовка повинна включати короткий алгоритм аналізу відповідного типу джерела. Якщо учні працюватимуть із фотографіями, вони мають знати послідовність опису, установлення часу, автора, мети й контексту. Якщо йдеться про предмет, необхідно звернути увагу на матеріал, форму, призначення, власника й ознаки використання. Під час роботи з меморіальним простором аналізуються розташування, композиція, написи, символи, дата створення, замовник і зміни об’єкта. Це перетворює музейне спостереження на цілеспрямовану пізнавальну діяльність [66, с. 130].

Безпосередньо у музеї завдання не повинні змушувати учня весь час дивитися у робочий аркуш. Надмірне письмове навантаження перешкоджає сприйняттю простору. Доцільніше обрати кілька ключових експонатів і проблемних питань, які потребують уважного спостереження, порівняння та короткої фіксації висновку. Частину відповідей можна записати після завершення огляду. Музейний працівник у такій моделі виступає не єдиним носієм правильної відповіді, а модератором дослідження. Екскурсія-діалог вважається однією з перспективних форм музейної педагогіки, оскільки встановлює безпосередній зв’язок між музеєм і аудиторією та перетворює відвідувача на активного учасника комунікації [53, с. 85-86]. Питання музейного працівника мають спрямовувати спостереження, але не підміняти висновок школяра.

Активна позиція учня не зводиться до фізичного руху, гри або виконання великої кількості завдань. Квест може бути динамічним, але залишатися поверховим, якщо учасники лише шукають кодові слова. Суб’єктність виникає тоді, коли школяр самостійно здобуває інформацію, висуває припущення, перевіряє його, аргументує вибір і відповідає за створений продукт [66, с. 135]. Тому навіть ігрове завдання має завершуватися змістовним висновком. Після

«Квесту Столицею УНР» учні повинні не тільки правильно пройти маршрут, а й пояснити, чому обрані будівлі утворюють простір українського державотворення [2, с. 14-15].

Доцільно залишати можливість вибору в межах чіткої навчальної мети. Учень може обрати предмет, вулицю, постать або міську локацію для мінідослідження, формат представлення результату чи питання, яке вважає найбільш важливим. Такий вибір підсилює особистісну значущість і враховує різні інтереси. Водночас учитель має стежити, щоб творчий формат не підмінив історичної точності. Відео, подкаст або цифровий маршрут повинні спиратися на перевірені джерела так само, як письмова робота [76, с. 283-288].

Післямузейне опрацювання є не додатковою, а необхідною частиною навчання. Без нього навіть сильне враження може залишитися набором незв’язаних емоцій і фактів. Після повернення до школи учні мають співвіднести побачене з програмовою темою, повернутися до початкового питання, порівняти попередні припущення з отриманими даними й визначити, яке джерело найбільше вплинуло на висновок.

Рефлексія не повинна обмежуватися запитанням «чи сподобалася екскурсія?». Воно фіксує загальне враження, але майже нічого не повідомляє про освітній результат. Значно продуктивнішими є питання: «Що у знайомому місці ти почав бачити інакше?», «Який експонат виявився найбільш інформативним?», «Якого джерела не вистачило для остаточного висновку?», «Як вінницький приклад допоміг зрозуміти історію України?», «Яку міську історію ти хотів би продовжити досліджувати?».

Результатом післямузейної роботи може бути есе, карта пам’яті, синхронізована таблиця, цифрова історія, опис предмета, короткий аудіокоментар, доповнення до міського маршруту або власний варіант музейної етикетки. Важливо, щоб школяр перейшов від спостереження до інтерпретації та сформулював особистий, але аргументований висновок. Рефлексія допомагає не лише закріпити знання, а й усвідомити зміну власного ставлення до міста.

Емоційне переживання становить важливий компонент музейного навчання, однак воно потребує педагогічного спрямування. Предмет, фотографія, лист, меморіальна локація або свідчення очевидця можуть викликати співпереживання, сум, гордість, моральне обурення чи незгоду. Емоція посилює увагу й запам’ятовування, але сама по собі ще не є сформованою ціннісною позицією. Завдання педагога полягає не у створенні максимально сильного враження, а в допомозі учневі зрозуміти його причини й співвіднести переживання з історичними фактами, правами людини та громадянською відповідальністю.

Надмірна драматизація може спричинити психологічне перевантаження, а некритична героїзація - спрощене бачення минулого. Особливо це стосується тем Голодомору, Голокосту, політичних репресій і сучасної війни. Під час роботи з виставкою «Герої наших вулиць» важливо не зводити біографії загиблих до кількох героїчних формул [2, с. 13-14], [9]. Учні мають побачити людину в ширшому життєвому контексті, зрозуміти, як особиста історія переходить у публічну пам’ять і чому громада закріплює певні імена у топоніміці. Водночас не можна вимагати від усіх школярів однакової емоційної реакції.

Зріла локальна ідентичність не ґрунтується виключно на почутті гордості та позитивному образі Вінниці. Вона передбачає готовність приймати складність міського минулого, бачити конфлікти пам’яті, замовчувані трагедії, досвід різних етнічних і релігійних громад. Історія єврейської, польської, ромської та інших спільнот повинна розглядатися не як додаток до «основної» історії міста, а як її невід’ємна частина. Місто стає «своїм» не тому, що його минуле позбавлене суперечностей, а тому, що людина готова досліджувати його й відповідально ставитися до пам’яті різних груп [58, с. 117-121].

Інтеграція матеріалів Музею Вінниці має значний міжпредметний потенціал. Архітектурний об’єкт поєднує історію, географію, мистецтво, технології та громадянську освіту. Усне свідчення може аналізуватися з погляду історичного джерелознавства, української мови, психології пам’яті й

медіаграмотності [64, с. 132-136]. Реконструйований образ другого Вінницького замку, створений на основі його описів 1545 та 1552 рр., порушує питання археології, просторового моделювання та меж наукової гіпотези [8]. Історія малої річки може поєднати роботу з картами, урбаністикою й екологією [12]. Міжпредметність дозволяє подолати фрагментарність шкільного знання. Місто не існує окремо в межах одного предмета: його розвиток пов'язаний із природним середовищем, господарством, правом, архітектурою, літературою, мистецтвом і суспільними відносинами. Наприклад, дослідження садиби Боруха Львовича може охоплювати біографію власника, архітектурний стиль, соціальне життя міської еліти, зміну функцій будівлі, сучасний охоронний статус і питання її реставрації [24, с. 19], [36, с. 4-6]. У межах одного об'єкта учні бачать взаємозв'язок приватної історії, міського розвитку, права власності й культурної політики.

Музейні матеріали створюють умови для поєднання історичної та громадянської освіти. Дослідження топоніміки, пам'ятників, меморіальних просторів і культурної спадщини неминуче порушує питання про механізми громадської участі, повноваження місцевого самоврядування, роль експертів та відповідальність власників. Учень бачить, що міський простір не формується сам собою і не є виключно результатом діяльності влади. На нього впливають мешканці, музеї, громадські організації, науковці, архітектори й освітні заклади.

Матеріали про роботу Ради з питань історії, культурної спадщини та топоніміки, методичний супровід «Стріткоду», підготовку облікової документації на пам'ятки та участь музею в обговоренні політики пам'яті можуть бути адаптовані для старшокласників [40]. Наприклад, учні аналізують кілька можливих варіантів майбутнього радянського пам'ятного об'єкта: збереження, демонтаж, перенесення, музеєфікацію або доповнення пояснювальними матеріалами. Вони повинні аргументувати позицію з історичного, правового, етичного й містобудівного поглядів. Така діяльність

формує розуміння того, що громадянська участь потребує не тільки особистої думки, а й роботи з фактами та врахування інтересів інших членів громади.

Залучення учнів до обговорення питань міської пам’яті та культурної спадщини може поєднуватися з діяльністю учнівського самоврядування. Закон України «Про повну загальну середню освіту» визначає його одним із засобів формування громадянських, управлінських і соціальних компетентностей, пов’язаних із демократією, справедливістю, рівністю та правами людини [34].

Стійкий результат можливий лише за систематичної взаємодії учнів із музеєм. Одноразова екскурсія може викликати інтерес, але не забезпечує послідовного формування локальної ідентичності [73, с. 68-70]. Доцільно вибудувати наступність упродовж кількох років навчання. У 5-6 класах учні знайомляться з музеєм, видами джерел, родинною історією та найближчим міським простором. У 7-9 класах досліджують пам’ятки, топоніми, райони, архітектуру й повсякденне життя. У старших класах переходять до складних питань державотворення, тоталітаризму, війни, деколонізації, конфліктів пам’яті та громадянської відповідальності [44, с. 45-46]. Систематичність не означає повторення однакового формату. Традиційна оглядова екскурсія має чергуватися з роботою з документами, візуальними джерелами, цифровими матеріалами, міськими маршрутами, усними свідченнями, дискусіями й дослідницькими завданнями. Кожен наступний етап повинен передбачати більшу самостійність.

Доцільним орієнтиром є музейні програми, що функціонують упродовж навчального року й системно підтримують учителя. Модель «Музей - школі» може передбачати поступовий перехід учнів від ознайомлення з колекцією до пошукової та проєктної діяльності. Такий музейний простір може сприяти розвитку комунікативної, інформаційної, соціальної, навчально-пізнавальної та ініціативної компетентностей.

Системна інтеграція потребує визначення результатів, які вчитель може спостерігати й оцінювати. Недостатньо зафіксувати кількість відвідувань або загальне задоволення учнів. Потрібно встановити, чи поглибилися їхні знання

про Вінницю, чи навчилися вони аналізувати музейний предмет, карту або фотографію, чи можуть співвіднести локальну подію з історією України, чи змінилося їхнє сприйняття міського простору та чи готові вони самостійно продовжувати дослідження [63, с. 54-58]. Узагальнену педагогічну модель інтеграції матеріалів Музею Вінниці можна представити як послідовний рух від проблеми до особистісно значущого результату. Спочатку вчитель співвідносить програмову тему з доступними музейними ресурсами та визначає, яку компетентність вони допоможуть сформувати. Далі разом із музейним фахівцем адаптує матеріал до віку класу й готує проблемне завдання. Учні ознайомлюються з необхідними поняттями та алгоритмами аналізу, після чого безпосередньо працюють із предметами, експозицією, цифровим ресурсом або міською локацією. Завершується процес створенням власного продукту, обговоренням, співвіднесенням локального матеріалу з історією України та рефлексією щодо особистого зв’язку з містом. Саме цілісність цього процесу забезпечує перехід від споживання готової історичної інформації до активного пізнання.

Отже, Музей Вінниці може бути інтегрований у шкільну історичну й громадянську освіту не як допоміжне місце культурного дозвілля, а як самостійне освітнє середовище. Його ресурс утворюють автентичні предмети, архівні й візуальні джерела, історичні будівлі, міський простір, цифрові матеріали, фахові дослідження та досвід суспільної комунікації. Проте реалізація цього потенціалу залежить від науково обґрунтованого добору матеріалів, їхнього зв’язку з програмою, вікової адаптації, партнерства школи й музею, активної позиції учня, психологічної безпеки, інклюзивності, систематичності та обов’язкової рефлексії.

За таких умов локальна історія не відриває школяра від загальноукраїнського минулого, а робить його зрозумілішим через конкретні місця, людські долі та матеріальні свідчення. Вінниця постає як один із просторів українського державотворення, суспільних трансформацій, культурного різноманіття, тоталітарного насильства, боротьби за незалежність і

сучасної громадянської відповідальності. Освітня цінність музею полягає у здатності перетворити ці знання на особисто значущий досвід, завдяки якому учень поступово усвідомлює себе частиною історичної та громадянської спільноти міста.

3.2. Форми й методи роботи з учнями на основі матеріалів Музею Вінниці

Використання матеріалів Музею Вінниці у шкільній історичній та громадянській освіті передбачає перехід від епізодичного повідомлення краєзнавчих відомостей до системної організації пізнавальної діяльності учнів. Локальна історія набуває освітньої цінності не тоді, коли вчитель доповнює підручниковий матеріал кількома датами чи біографічними фактами, а тоді, коли школяр отримує можливість самостійно досліджувати музейний предмет, документ, фотографію, виставку, архітектурну пам’ятку або міський простір [73, с. 68-70]. Відповідно, форми й методи роботи мають добиратися з урахуванням характеру джерела, віку учнів, програмової теми та очікуваного результату [80, с. 6].

Під формами роботи у цьому контексті розуміємо зовнішню організацію освітньої діяльності: урок у класі, музейне заняття, тематичну екскурсію, навчальну прогулянку, історичний квест, проєкт, мінідослідження або цифрову екскурсію. Методи визначають спосіб взаємодії школяра з матеріалом і можуть охоплювати спостереження, порівняння, аналіз джерел, картографування, проблемне обговорення, висунення й перевірку гіпотез, рольове моделювання, інтерв’ювання та створення власного історичного продукту. Одна форма здатна поєднувати кілька методів: наприклад, тематична екскурсія може включати роботу з картою, пошук архітектурних деталей, порівняння історичних і сучасних фотографій, групову дискусію та рефлексивне завдання.

Доцільною є комбінована модель, за якої класна робота готує учнів до музейного або міського дослідження, безпосереднє відвідування забезпечує контакт із предметами та простором, а після повернення до школи школярі

систематизують інформацію, створюють власний продукт і здійснюють рефлексію. За такої організації музейна діяльність не існує окремо від шкільного курсу, а стає частиною послідовного навчального циклу [50, с. 121-125].

Звичайний урок історії є найбільш доступною формою використання матеріалів Музею Вінниці, оскільки не потребує обов'язкового переміщення класу до музейного приміщення. До його структури можуть включатися оцифровані предмети, архівні документи, карти, історичні фотографії, фрагменти виставкових текстів, відеолекції, усні свідчення та матеріали музейних медіапроєктів [51, с. 117]. Такий ресурс може виконувати мотиваційну функцію, бути джерелом нових знань, основою практичного завдання або засобом підсумкового узагальнення.

Наприклад, під час вивчення Української революції 1917-1921 рр. доцільно організувати урок «Вінниця в добу Української революції». Його метою має бути не повторення загальної хронології подій, а встановлення ролі міста у діяльності Української Народної Республіки та формуванні українських державних і військових інституцій. Учні можуть працювати з картою Вінниці відповідного періоду, фотографіями будівель, пов'язаних із діяльністю державних установ, біографічними матеріалами про Симона Петлюру та Якова Гандзюка, фрагментами спогадів і музейним відеопроєктом «Яків Гандзюк: історія українського генерала» [2, с. 2-6, 15-16]. У 2023 р. музей також підготував відеолекції про Голодомор, культурні зв'язки Вінниці та 18 серій проєкту «Вінницькі кінохроніки», що створює значну джерельну базу для урочної роботи [1, с. 4-5].

Для добору біографічних матеріалів до цього уроку доцільно використати довідник «Українська революція (1917-1921) в іменах: вінницькі сторінки», у якому зібрано відомості про уродженців Вінниччини та діячів, пов'язаних із державним, військовим, громадським і культурним життям краю революційної доби [81, с. 3-4]. Біографічний підхід допомагає показати Українську

революцію не лише як послідовність політичних подій, а як сукупність рішень і вчинків конкретних людей.

Клас можна об’єднати у групи, кожна з яких отримує окремий джерельний пакет: матеріали про державні установи, українське військо, повсякденне життя міста або сучасну меморіалізацію подій революції. Після опрацювання джерел групи мають відповісти на спільне проблемне питання: «Чому Вінницю можна вважати одним із центрів українського державотворення доби Української революції?». Підсумком заняття може стати синхронізована таблиця «Події Української революції в Україні, події у Вінниці, джерела, які це підтверджують». Таким чином учні встановлюють зв’язок між загальнонаціональним процесом і його локальними проявами, а матеріали музею використовуються не як ілюстративне доповнення, а як підстава для самостійного висновку [66, с. 119-123].

Подібний принцип може застосовуватися під час роботи з виставкою «Вінниця. Україна. Незалежність» [22]. Учням пропонується проаналізувати фотографії, відеоматеріали та тексти, пов’язані з громадською активністю другої половини 1980-х - початку 1990-х років, альтернативними виборами, підняттям українського прапора у Вінниці та зміною міського символічного простору [1, с. 4-5]. Результатом може стати причинно-наслідкова схема «Криза радянської системи, активізація громадського життя у Вінниці, відновлення незалежності України, зміна символів і місць пам’яті». Така побудова допомагає усвідомити, що незалежність була не лише наслідком рішень політичного керівництва, а результатом суспільних процесів, до яких були залучені мешканці українських міст.

Безпосередньо у музейному просторі доцільно проводити заняття, основою яких стає робота не з переказом історичної інформації, а з експонатами, фотографіями, документами та способом побудови виставки. Найпростішим методом може бути «біографія предмета». Учні з’ясовують, коли і ким створено предмет, кому він належав, для чого використовувався, як потрапив до музейного зібрання та що може повідомити про свій час [65, с. 74].

Складніший варіант передбачає включення предмета до системи зв’язків: його необхідно співвіднести з історичною особою, подією, соціальною групою, місцем і загальним процесом.

Наприклад, реліквії доби Української Народної Республіки можна аналізувати не тільки як рідкісні експонати [2, с. 2-3]. Учні мають встановити, що їхня форма, символіка, походження та подальша доля повідомляють про українське військо, традиції нагородження, еміграційне середовище й повернення культурної спадщини. У такій роботі музейний предмет перестає бути старовинною річчю і стає джерелом, яке потребує опису, датування, контекстуалізації та перевірки за іншими матеріалами.

Доцільним методом є «музейна детективна справа». Учні отримують зображення предмета без повної етикетки та кілька допоміжних джерел. За зовнішніми ознаками, матеріалом, написами, фотографіями й документами вони мають визначити його можливе походження та призначення. Після представлення версій школярі зіставляють їх із музейною атрибуцією. Така робота формує спостережливість, уміння висувати й перевіряти гіпотези та розуміння того, що музейне знання створюється внаслідок дослідницької роботи.

Іншим практичним завданням є створення власної музейної етикетки. Після аналізу предмета учень має у стислій формі зазначити його назву, датування, матеріал, походження та історичне значення. Обмежений обсяг змушує відокремлювати головну інформацію від другорядної. Порівняння учнівського тексту з офіційною етикеткою дозволяє обговорити, чому музейні працівники відібрали саме такі відомості й яку інтерпретацію вони пропонують відвідувачеві [51, с. 125].

Для старшокласників музейне заняття може бути організоване як «лабораторія куратора». Учні отримують кілька предметів, документів і фотографій та повинні об’єднати їх у тематичний мікрокомплекс, сформулювати його назву, визначити головну ідею й послідовність огляду. Після презентації обговорюється, як зміна порядку предметів або вилучення

одного з них впливає на загальний зміст. Це допомагає зрозуміти, що виставка є результатом свідомого добору та композиції, а не нейтральним набором експонатів [82, с. 61].

Окремої уваги потребує аналіз музейної виставки як створеного історичного наративу. Учні мають досліджувати не лише зміст окремих предметів, а й назву виставки, структуру, розташування матеріалів, візуальні акценти, тексти та теми, які залишилися поза експозицією. Методично доцільно застосовувати трирівневе читання. Спочатку школярі фіксують, що саме бачать, не переходячи до оцінки. Далі визначають, яку історію створює поєднання предметів, текстів і зображень. На завершальному рівні аналізують кураторський вибір: чому використано саме ці джерела, які альтернативні матеріали могли б змінити розповідь і чи представлені різні суспільні групи.

Продуктивним матеріалом для такої роботи є виставка «Європейська площа: простір (не)пам’яті» [15], [23]. Заняття доцільно побудувати навколо питання: «Чи може одне міське місце зберігати кілька суперечливих історичних наративів?». Групи можуть досліджувати різні етапи розвитку площі: міський сад, появу поховань, формування радянського Меморіалу Слави та сучасне переосмислення простору. Учасники визначають, які політичні й ціннісні повідомлення були закладені у його оформлення. Після представлення результатів створюється спільна карта пам’яті, на якій позначаються не лише фізичні зміни, а й трансформації суспільних смислів.

У межах такого заняття можна використати завдання «голос відсутнього експоната»: школярі визначають, якої особи, соціальної групи, події або джерела бракує у виставковій розповіді, та пропонують матеріал для її доповнення. Педагогічний ефект полягає у формуванні критичного розуміння вибіркового характеру музейної репрезентації. Учень усвідомлює, що будь-яка публічна розповідь про минуле створюється через відбір інформації, а тому потребує уважного й аргументованого аналізу.

Тематична екскурсія та навчальна прогулянка є доцільними для формування просторового зв’язку з містом. Вони мають відрізнятися від

звичайного оглядового маршруту наявністю проблеми, обмеженої кількості об’єктів і спеціальних учнівських завдань. Екскурсія не повинна будуватися за принципом показу максимальної кількості пам’яток. Кожна зупинка має допомагати розкривати основне питання [53, с. 82-83].

Матеріали Музею Вінниці дозволяють організовувати маршрути з історії фортифікацій, релігійних осередків, Української революції, архітектури, топоніміки, міського самоврядування та пам’яті про війни. У 2024 р. музей проводив екскурсії Вежею Артинова та її оглядовим майданчиком, садибою Боруха Львовича, маршрутом «Від замків до монастирів», а також екскурсію-квест «Столицею УНР» та інтерактивну екскурсію для дітей [7], [17].

Навчальну прогулянку «Міський простір як історичне джерело» можна побудувати за маршрутом, що охоплює Вежу Артинова, Європейську площу, садибу Львовича, будівлі, пов’язані з Українською революцією, і кілька перейменованих вулиць [15], [17], [23], [26]. На одній зупинці учні аналізують архітектурний об’єкт, на іншій зіставляють історичну й сучасну карту, далі працюють із пам’ятним знаком або топонімом. Завершується маршрут нанесенням досліджених об’єктів на паперову чи цифрову карту.

Упродовж екскурсії доцільно застосовувати метод «історична фотопара». Учні отримують стару фотографію і мають визначити сучасне місце знімання, знайти збережені та втрачені елементи й пояснити можливі причини змін. Не менш корисним є метод «зупинка-питання», за якого на кожній локації учасники не лише виконують завдання, а й формулюють власне дослідницьке питання: чому будівля змінила функцію, хто використовував цей простір, що було втрачено під час перебудови, чому певна особа увічнена в назві вулиці. Ці питання можуть стати основою подальших мінідосліджень.

Історичний квест активізує пізнавальну діяльність, однак його зміст не повинен зводитися до пошуку кодових слів або змагання на швидкість. Якісний квест має містити історичну проблему, послідовний сюжет і завдання, що потребують роботи з джерелами [59, с. 7-10]. Прикладом є музейний «Квест Столицею УНР», під час якого учні можуть відновлювати маршрут державного

службовця або військового Армії УНР, порівнювати історичні й сучасні фотографії, визначати функції будівель, відновлювати хронологію та працювати з біографічними матеріалами [2, с. 14-15].

Методично оцінювати потрібно не швидкість проходження маршруту, а правильність аналізу, аргументованість відповідей, командну взаємодію та якість підсумкового висновку. Команда має не просто дістатися кінцевої точки, а пояснити, як пов’язані між собою відвідані об’єкти та чому вони формують простір українського державотворення [66, с. 119-140].

Проєкт «Стріткод» створює можливості для поєднання міського простору, топоніміки й цифрових технологій. У 2024 р. музей забезпечував його методичний супровід, зокрема підготував вісім текстів для інформаційних таблиць, узяв участь у встановленні чотирьох таблиць та співпрацював із «Школою гідів та амбасадорів» [40].

Найпростішою формою використання «Стріткоду» є цифрова навчальна прогулянка, під час якої учні сканують QR-коди, визначають ключові факти та класифікують назви вулиць за тематикою: державотворення, культура, військова історія, освіта, наука, громадська діяльність [40]. Складнішим є завдання «Перевіряємо “Стріткод”». Група отримує цифрову довідку та перевіряє її за двома іншими джерелами. Учні встановлюють, які факти підтверджуються, що було скорочено для популярного формату й які аспекти біографії потребують доповнення.

Наступним рівнем може бути створення власного учнівського «стріткоду» для вулиці, будівлі, пам’ятки або особи, ще не представленої у проєкті. Текст має містити проблемне питання, коротку історичну довідку, пояснення зв’язку з Вінницею, візуальний матеріал та покликання на джерела. Обмежений формат навчає адаптувати наукову інформацію без фактичного спотворення та відповідати за точність публічного історичного повідомлення.

Дослідницька й проєктна робота дозволяє перейти від короткочасного знайомства з міською історією до створення власного краєзнавчого продукту. Проєкт повинен починатися не з формального завдання «підготувати

повідомлення», а з конкретного проблемного питання: «Як змінювалася функція Європейської площі?», «Чому вулиця отримала сучасну назву?», «Які події Української революції відбувалися в межах нашого щоденного маршруту?», «Що архітектура Вежі Артинова повідомляє про модернізацію Вінниці?».

Результатом може стати цифрова карта, фотовиставка, тематична екскурсія, подкаст, відеорозповідь, віртуальна виставка, мініекспозиція, сторінка у форматі «Стріткоду» або серія учнівських музейних етикеток. Наприклад, проєкт «Будинок як свідок історії» передбачає встановлення часу спорудження, первісного призначення, власників, архітектурних особливостей, змін функцій і сучасного охоронного статусу об’єкта. До продукту включаються фотографії, карта, письмові джерела, усні свідчення та пропозиції щодо популяризації або збереження будівлі.

Інший проєкт «Міська пам’ять у пам’ятниках» може спиратися на проведену музеєм каталогізацію понад 160 пам’ятників і пам’ятних знаків [1, с. 4]. Учні обирають кілька об’єктів, визначають час і мету встановлення, аналізують написи та символи, встановлюють, які події й суспільні групи представлені у просторі, а які залишаються малопомітними. Проєктна робота музею також охоплювала опитування «Вінничани в умовах війни», тематичні екскурсії, майстер-класи з історії писемності, інтерактивний простір «Скрипторій» та освітню сесію «Культурний код Вінниці: у пошуках “вінницькості”», що може бути використано як методичний досвід для організації шкільної діяльності [36].

Робота з усною історією дає змогу включити родинний досвід до ширшого міського й національного контексту. Учні можуть підготувати інтерв’ю про зміни району, повсякдення 1990-х років, відновлення незалежності, Революцію Гідності, волонтерський рух або життя в умовах повномасштабної війни. Перед проведенням інтерв’ю необхідно опрацювати правила добровільної згоди, право співрозмовника не відповідати, точне фіксування інформації та відповідальне використання запису. Після розмови

школяр має не просто переказати почуте, а порівняти свідчення з письмовими та візуальними джерелами, визначити його суб’єктивність і пояснити, чому різні люди можуть по-різному пам’ятати ту саму подію.

Матеріали виставок «Герої наших вулиць», «Держава. Військо. Пам’ять», «Квіти з війни» та «Зруйнована, але не знищена…» можуть використовуватися у роботі із сучасною історією, однак потребують особливої етичної обережності [37]. Виставка «Герої наших вулиць» була пов’язана з проєктом «Стріткод» і представляла біографії полеглих захисників та захисниць [9]. Учнівська робота не повинна зводитися до формального переказу біографій або оцінювання ступеня героїчності окремої людини. Доцільніше досліджувати, як особиста історія переходить у родинну, громадську та офіційну пам’ять і чому ім’я людини закріплюється у міському просторі.

Прикладом використання матеріалів Музею Вінниці може бути авторський музейний урок «Вінниця з висоти: що розповідає місто?», який пропонується проводити у Вежі Артинова та на її оглядовому майданчику. Вибір цієї локації зумовлений тим, що Вежа є водночас пам’яткою архітектури, музейним простором і точкою, з якої учні можуть спостерігати центральну частину міста [17], [24, с. 22-23]. Заняття не потребує складної організації або великої кількості матеріалів. Його основою є безпосереднє спостереження, порівняння історичних і сучасних фотографій та коротка особиста рефлексія.

Запропонований урок розрахований на учнів 8-10 класів і може бути проведений упродовж 45-60 хвилин. Перед учнями ставиться проблемне питання: «Що можна дізнатися про історію Вінниці, спостерігаючи за містом з оглядового майданчика?». Для відповіді на нього школярі спочатку порівнюють історичну й сучасну фотографії Вежі Артинова, визначають збережені та змінені елементи, а також висловлюють припущення щодо її первісного призначення. Після короткої розповіді музейного працівника вони підіймаються на оглядовий майданчик і знаходять у панорамі три знайомі міські об’єкти.

Робота здійснюється в парах. Учні обирають один із видимих об’єктів, записують його назву, сучасне призначення та пояснюють, чому він може бути важливим для історії міста. Після цього їм пропонують історичну й сучасну фотографії одного міського простору, наприклад Європейської площі [15], [23]. Школярі визначають, що збереглося, що змінилося і як зміна вигляду простору може бути пов’язана зі зміною суспільного ставлення до минулого.

Такий формат не перетворює відвідування Вежі на звичайну оглядову екскурсію. Учні самостійно спостерігають, порівнюють, роблять висновки й пов’язують побачене з історією міста. Водночас завдання залишаються простими й не перевантажують школярів великою кількістю джерел. Заняття відповідає комбінованій моделі, за якої безпосереднє перебування у музейному просторі поєднується з роботою з фотографіями та короткою рефлексією [50, с. 121-125], [53, с. 82-87].

Наприкінці уроку учні завершують речення: «Після заняття я почав або почала інакше сприймати…», називаючи конкретну будівлю, площу, вулицю або іншу частину міського простору. Така відповідь дає змогу зафіксувати зміст учнівської рефлексії, але сама по собі не доводить стійкої зміни локальної ідентичності. Саме поєднання знань, безпосереднього спостереження та особистісного осмислення сприяє формуванню локальної ідентичності.

Когнітивний компонент локальної ідентичності під час заняття реалізується через ознайомлення з історією Вежі та інших міських об’єктів. Емоційно-ціннісний компонент пов’язаний із незвичним сприйняттям знайомого міста з висоти. Діяльнісний компонент виявляється у самостійному пошуку об’єктів і порівнянні фотографій, а рефлексивний у поясненні того, як змінилося особисте бачення міста [58, с. 117-118].

Отже, музейний урок «Вінниця з висоти: що розповідає місто?» є нескладним для організації, але водночас наочним і змістовним. Для його проведення достатньо кількох фотографій, одного робочого аркуша та безпосереднього використання оглядового майданчика. Повну методичну розробку заняття та робочий аркуш учня подано в додатку.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі на теоретико-методичному рівні розв’язано поставлену наукову проблему: обґрунтовано педагогічні умови та розроблено методичні підходи до формування локальної ідентичності учнів засобами краєзнавчого матеріалу на основі досвіду Комунального закладу «Музей Вінниці». Локальну ідентичність учнів розглянуто як усвідомлене відчуття належності до міста і громади, що формується через знання про їхнє минуле, емоційне сприйняття знайомого простору, засвоєння локальних культурних цінностей, рефлексію власного зв’язку з громадою та готовність брати участь у збереженні й розвитку історико-культурного середовища.

Відповідно до першого завдання проаналізовано стан наукової розробки проблеми, джерельну базу та методологію дослідження. Історіографічний аналіз засвідчив наявність значного масиву праць із локальної та регіональної ідентичності, історичної пам’яті, краєзнавства, музейної педагогіки, методики навчання історії та громадянської освіти. У цих працях розкрито пізнавальну, комунікативну, емоційну й діяльнісну функції локальної ідентичності, значення символічного міського простору та місць пам’яті, а також освітні можливості музейної комунікації. Водночас установлено, що використання матеріалів саме Музею Вінниці для формування локальної ідентичності школярів раніше не було предметом окремого комплексного педагогічного дослідження.

Джерельну базу роботи становлять нормативно-правові акти у сфері освіти й музейної справи, рішення Вінницької міської ради, Статут і Наукова концепція Музею Вінниці, карти пріоритетів і цілей професійної діяльності за 2022-2025 роки, річні звіти за 2023 і 2024 роки, матеріали виставок, лекцій, екскурсій, майстер-класів, цифрових проєктів, публікацій та партнерських ініціатив. Застосування системного, культурологічного, аксіологічного, антропологічного, компетентнісного й діяльнісного підходів, а також аналізу, синтезу, систематизації, класифікації, джерелознавчого і контент-аналізу, проблемно-хронологічного та порівняльного методів, кейс-стаді, педагогічного

моделювання і методичного проєктування забезпечило комплексне опрацювання теми.

У структурі локальної ідентичності учнів уточнено когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісний і рефлексивний компоненти. Когнітивний компонент охоплює знання про історію Вінниці, її пам’ятки, визначних діячів, культурні традиції та особливості розвитку міського простору. Емоційно-ціннісний виявляється у зацікавленні історією міста, повазі до його культурної спадщини та пам’яті різних спільнот. Діяльнісний компонент передбачає готовність досліджувати, зберігати й популяризувати локальну спадщину, а рефлексивний здатність усвідомлювати власний зв’язок із містом і пояснювати, як історичне знання змінює сприйняття громади та свого місця в ній.

Відповідно до другого завдання охарактеризовано інституційне становлення, нормативні засади, місію, цільові аудиторії та напрями діяльності Музею Вінниці. Установлено, що його створення стало результатом тривалого розвитку міського краєзнавчого середовища, співпраці істориків, громадських організацій, органів місцевого самоврядування та попередньої діяльності Центру історії Вінниці. Юридичне оформлення закладу у 2021 році завершило підготовчий етап і створило організаційну основу для розвитку комплексного міського музею. Його місія пов’язана з дослідженням і популяризацією міської історії, увиразненням образу Вінниці, осмисленням «вінницькості», формуванням ідентичності вінничанина та залученням громади до обговорення власного минулого.

Музей Вінниці визначено як культурно-освітню й науково-дослідну інституцію, діяльність якої не обмежується комплектуванням фондів та експонуванням предметів. Заклад поєднує науково-дослідний, фондовий, виставковий, едукаційний, видавничий, цифровий, комунікаційний, консультаційний та експертний напрями. Його цільову аудиторію становлять мешканці громади різного віку, учні й студенти, педагоги, дослідники, туристи, представники громадських організацій та професійних середовищ. Особливістю закладу є розуміння міста як цілісного соціокультурного

утворення, а Вежі Артинова, садиби Боруха Львовича, площ, вулиць, пам’ятників та історичних маршрутів як складників розширеного музейного простору.

На виконання третього завдання проаналізовано краєзнавчий зміст освітньо-виховної діяльності музею. Він охоплює історію міського самоврядування та забудови, Українську революцію 1917-1921 років, Голодомор, політичні репресії, Другу світову війну, відновлення незалежності України, Революцію Гідності, сучасну російсько-українську війну, історію районів і вулиць, топоніміку, релігійні громади, культурне різноманіття, архітектуру, міську повсякденність і персоналії. Виставки «Європейська площа: простір (не)пам’яті», «Вінниця. Україна. Незалежність», «Держава. Військо. Пам’ять», «Герої наших вулиць», тематичні екскурсії, лекції, історичні квести, майстер-класи, проєкт «Стріткод», відеоматеріали та інші цифрові публікації дають змогу представляти історію міста через різні типи джерел і способи взаємодії з аудиторією.

З’ясовано, що краєзнавчі матеріали музею можуть сприяти формуванню локальної ідентичності за умови поєднання знань, особистого сприйняття міського простору, роботи з автентичними предметами й візуальними джерелами, самостійного дослідження та рефлексії. Локальна історія при цьому не протиставляється національній і громадянській ідентичності. Матеріали про Українську революцію, Голодомор, Другу світову війну, відновлення незалежності, Революцію Гідності та сучасну війну допомагають конкретизувати загальноукраїнські процеси через досвід Вінниці й показати учням зв’язок історії міста з історією України.

Відповідно до четвертого завдання обґрунтовано педагогічні умови інтеграції матеріалів Музею Вінниці у шкільну історичну та громадянську освіту. До них належать наукова достовірність, репрезентативність, проблемність і особистісна значущість матеріалу; його відповідність віку учнів, програмовій темі та очікуваним результатам навчання; зв’язок локальної історії із загальноукраїнським контекстом; активна дослідницька позиція учня;

співпраця вчителя з музейним працівником; поєднання предметних, текстових, візуальних, просторових і цифрових джерел; психологічна безпека під час опрацювання травматичних тем; систематичність музейно-шкільної взаємодії та обов'язкова рефлексія.

Доцільною визначено організацію музейно-шкільної взаємодії як завершеного навчального циклу, що охоплює попередню підготовку, безпосередню роботу в музеї або міському просторі та післямузейне узагальнення. Дидактичний добір матеріалів має бути спрямований не на накопичення локальних фактів, а на розвиток хронологічного, просторового, логічного, інформаційного та аксіологічного складників історичної компетентності, уміння аналізувати джерела, аргументувати висновки, співпрацювати та відповідально ставитися до культурної спадщини. Залучення учнів до обговорення питань пам'яті, топоніміки та збереження міського середовища також створює умови для розвитку громадянської участі.

На виконання п'ятого завдання систематизовано форми й методи роботи з учнями. До запропонованих форм належать урок з оцифрованими музейними джерелами, музейне заняття, тематична екскурсія, навчальна прогулянка, історичний квест, дослідницький проєкт, цифровий маршрут, робота з усною історією та створення віртуальної виставки. Серед методів виокремлено аналіз музейного предмета і створення його «біографії», порівняння історичних та сучасних фотографій, роботу з картою, укладання музейної етикетки, виконання «музейної детективної справи», проблемне обговорення, висунення та перевірку гіпотез, картографування міської пам'яті й створення учнівського краєзнавчого продукту.

Практичним результатом дослідження стала методична розробка музейного заняття «Вінниця з висоти: що розповідає місто?» для учнів 8-10 класів. Заняття передбачає роботу у Вежі Артинова та на її оглядовому майданчику, порівняння історичного й сучасного вигляду міського простору, спостереження за панорамою центральної частини Вінниці, визначення історичних об'єктів та аналіз трансформацій Європейської площі. Робочий

аркуш поєднує завдання на спостереження, аналіз візуальних джерел, аргументацію й особисту рефлексію. Розробку можна адаптувати до конкретного класу, навчальної теми, організаційних умов і потреб учнів.

Відповідно до шостого завдання визначено практичні можливості, обмеження та перспективи подальшої апробації запропонованих підходів. Оцінювання музейно-краєзнавчої роботи доцільно здійснювати за педагогічно спостережуваними результатами: знанням міських об’єктів і подій, умінням аналізувати музейний предмет, фотографію, карту чи виставковий наратив, здатністю співвідносити локальну історію із загальноукраїнськими процесами, аргументувати власну позицію, створювати краєзнавчий продукт і формулювати змістовну рефлексію. Оцінювати особисті почуття любові або гордості за місто як обов’язковий результат недоцільно.

Повномасштабний формувальний педагогічний експеримент у межах роботи не проводився, тому запропоновані педагогічні умови, форми, методи, критерії та музейне заняття мають теоретично обґрунтований рекомендаційний характер. Перспективними є їх практична апробація у закладах загальної середньої освіти, розроблення діагностичного інструментарію для визначення динаміки компонентів локальної ідентичності, створення довготривалої програми співпраці «Музей −школі», формування відкритого цифрового банку матеріалів для вчителів, підготовка навчальних маршрутів районами Вінниці та приєднаними територіями громади, а також удосконалення інклюзивних і психологічно безпечних форм роботи зі складною історичною спадщиною.

Отже, мету дослідження реалізовано на теоретико-методичному рівні: обґрунтовано педагогічні умови формування локальної ідентичності учнів засобами краєзнавчого матеріалу, проаналізовано потенціал Музею Вінниці та розроблено методичні підходи до використання його ресурсів у шкільній історичній і громадянській освіті. Музейний і міський простір може стати дієвим освітнім ресурсом за умови науково обґрунтованого добору матеріалів, активного залучення учнів, поєднання локального й загальноукраїнського контекстів, систематичної взаємодії музею зі школою та послідовної рефлексії.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

І. Джерела

Неопубліковані джерела

1. Комунальний заклад «Музей Вінниці». Звіт роботи Музею Вінниці за 2023 рік. Вінниця. 7 с.
2. Комунальний заклад «Музей Вінниці». Звіт роботи Музею Вінниці за 2024 рік. Вінниця. 22 с.
3. Комунальний заклад «Музей Вінниці». Карти пріоритетів і цілей професійної діяльності на 2022 рік. Вінниця. 5 с.
4. Комунальний заклад «Музей Вінниці». Карти пріоритетів і цілей професійної діяльності на 2023 рік. Вінниця. 13 с.
5. Комунальний заклад «Музей Вінниці». Карти пріоритетів і цілей професійної діяльності на 2024 рік. Вінниця. 14 с.
6. Комунальний заклад «Музей Вінниці». Карти пріоритетів і цілей професійної діяльності на 2025 рік. Вінниця. 17 с.

Опубліковані джерела

7. «Від замків до монастирів»: Музей Вінниці запрошує на екскурсію містом. Вінницька міська рада : офіційний сайт. 07.09.2023. URL: https://www.vmr.gov.ua/vid-zamkiv-do-monastyriv-muzei-vinnytsi-zaproshuie-na-ekskursiiu-mistom (дата звернення: 27.07.2026).
8. Вінницькому замку 510 років. Музей Вінниці розповів його історію. Вінницька міська рада : офіційний сайт. 22.12.2022. URL: https://www.vmr.gov.ua/vinnytskomu-zamku-510-rokiv-muzei-vinnytsi-rozpoviv-ioho-istoriiu (дата звернення: 27.07.2026).
9. «Герої наших вулиць» – виставка про полеглих, але не забутих героїв експонується у Вежі Артинова. Вінницька міська рада : офіційний сайт. 31.10.2024. URL: https://www.vmr.gov.ua/heroi-nashykh-vulyts-vystavka-pro-polehlykh-ale-ne-zabutykh-heroiv-eksponuietsia-u-vezhi-artynova (дата звернення: 27.07.2026).

10. Гула С. А. Науково-просвітницька діяльність Музею Вінниці у контексті процесів деколонізації. Вінниця. 18 с.
11. Де у Вінниці існували фортепіанні фабрики? Музей Вінниці запрошує на лекцію щодо музичної спадщини. Вінницька міська рада : офіційний сайт. 05.09.2023. URL: https://www.vmr.gov.ua/de-u-vinnytsi-isnuvaly-fortepianni-fabryky-muzei-vinnytsi-zaproshuie-na-lektsiiu-shchodo-muzychnoi-spadshchyny (дата звернення: 27.07.2026).
12. За підтримки міської ради дослідники Вінниці відродили історичні назви малих річок міста. Вінницька міська рада : офіційний сайт. 15.08.2025. URL: https://www.vmr.gov.ua/za-pidtrymky-miskoi-rady-doslidnyky-vinnytsi-vidrodyly-istorychni-nazvy-malykh-richok-mista (дата звернення: 27.07.2026).
13. Історія України. Всесвітня історія. 6-11 класи : навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. 2022. Рекомендовано Міністерством освіти і науки України, наказ від 03.08.2022 № 698.
14. Карась І. П. Модельна навчальна програма інтегрованого курсу «Історія і громадянська освіта. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти. Рекомендовано Міністерством освіти і науки України, наказ від 11.05.2026 № 761. 2026.
15. Музей Вінниці анонсує свою першу виставку в новому статусі – «Європейська площа: простір (не)пам’яті». Вінницька міська рада : офіційний сайт. 19.09.2022. URL: https://www.vmr.gov.ua/muzei-vinnytsi-anonsuie-svoiu-pershu-vystavku-v-novomu-statusi-ievropeiska-ploshcha-prostir-ne-pam-iati (дата звернення: 27.07.2026).
16. Музей Вінниці запрошує на виставку унікальних історичних фотографій Вінницької Вежі. Вінницька міська рада : офіційний сайт. 12.05.2025. URL: https://www.vmr.gov.ua/muzei-vinnytsi-zaproshuie-na-vystavku-unikalnykh-istorychnykh-fotohrafii-vinnytskoi-vezhi (дата звернення: 27.07.2026).
17. Музей Вінниці запрошує на екскурсію у Вежу Артинова. Вінницька міська рада : офіційний сайт. 29.02.2024. URL: https://www.vmr.gov.ua/muzei-

vinnytsi-zaproshuie-na-ekskursiiu-u-vezhu-artynova (дата звернення: 27.07.2026).

18. Музей Вінниці запрошує на історичну лекцію про монастирі XVIII століття. Вінницька міська рада : офіційний сайт. 13.01.2026. URL: https://www.vmr.gov.ua/muzei-vinnytsi-zaproshuie-na-istorychnu-lektsiiu-pro-monastyri-xviii-stolittia (дата звернення: 27.07.2026).
19. Музей Вінниці запрошує на лекцію «Василь Кричевський – мрійник і творець». Вінницька міська рада : офіційний сайт. 29.05.2023. URL: https://www.vmr.gov.ua/muzei-vinnytsi-zaproshuie-na-lektsiiu-vasyl-krychevskyi-mriinyk-i-tvorets (дата звернення: 27.07.2026).
20. Музей Вінниці запрошує на лекцію «Люди Незалежності». Вінницька міська рада : офіційний сайт. 09.02.2026. URL: https://www.vmr.gov.ua/muzei-vinnytsi-zaproshuie-vidvidaty-lektsiiu-liudy-nezalezhnosti-iaku-provede-istoryk-ta-viiskovosluzhbovets-vakhtanh-kipiani (дата звернення: 27.07.2026).
21. Музей Вінниці збирає експонати для поповнення колекції про період відновлення української Незалежності. Вінницька міська рада : офіційний сайт. 29.11.2023. URL: https://new.vmr.gov.ua/muzei-vinnytsi-zbyraie-eksponaty-dlia-popovnennia-kolektsii-pro-period-vidnovlennia-ukrainskoi-nezalezhnosti (дата звернення: 27.07.2026).
22. Музей Вінниці презентував виставку «Вінниця. Україна. Незалежність». Вінницька міська рада : офіційний сайт. 15.12.2023. URL: https://www.vmr.gov.ua/muzei-vinnytsi-prezentuvav-vystavku-vinnytsia-ukraina-nezalezhnist (дата звернення: 27.07.2026).
23. Музей Вінниці презентував виставку про історію меморіалу на Європейській площі. Вінницька міська рада : офіційний сайт. 21.09.2022. URL: https://www.vmr.gov.ua/muzei-vinnytsi-prezentuvav-vystavku-pro-istoriiu-memorialu-na-ievropeiskii-ploshchi (дата звернення: 27.07.2026).
24. Наукова концепція Музею Вінниці / Т. Р. Кароєва, О. Ю. Федоришен, О. О. Коваль, С. А. Гула. Вінниця. 25 с.

25. «Незримо присутня»: директор Музею Вінниці провів лекцію про історію Єрусалимки. Вінницька міська рада : офіційний сайт. 02.09.2025. URL: https://www.vmr.gov.ua/nezrymo-prysutnia-dyrektor-muzeiu-vinnytsi-proviv-ekskliuzyvnu-lektsiiu-pro-istoriiu-ierusalymky (дата звернення: 27.07.2026).
26. Подорож у часі: Музей Вінниці запрошує вінничан дізнатись про історію перейменувань вулиць міста від XVII ст. до сьогодення. Вінницька міська рада : офіційний сайт. 26.04.2023. URL: https://www.vmr.gov.ua/podorozh-u-chasi-muzei-vinnytsi-zaproshuie-vinnychan-diznatys-pro-istoriiu-pereimenuvan-vulyts-mista-vid-xvii-st-do-sohodennia (дата звернення: 27.07.2026).
27. Пометун О. І., Ремех Т. О., Гупан Н. М., Малієнко Ю. Б., Сєрова Г. В. Модельна навчальна програма «Історія України. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти. Рекомендовано Міністерством освіти і науки України, наказ від 06.09.2023 № 1090.
28. Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України : наказ Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 527. Законодавство України / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text (дата звернення: 27.07.2026).
29. Про затвердження концептуальних засад реформування історичної освіти в системі загальної середньої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 30.07.2024 № 1072. Законодавство України / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1072729-24#Text (дата звернення: 27.07.2026).
30. Про затвердження типової освітньої програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 19.02.2021 № 235. Законодавство України / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0235729-21#Text (дата звернення: 27.07.2026).
31. Про музеї та музейну справу : Закон України від 29.06.1995 № 249/95-ВР. Законодавство України / Верховна Рада України. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 27.07.2026).

32. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Законодавство України / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення: 27.07.2026).
33. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13.12.2022 № 2834-IX. Законодавство України / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text (дата звернення: 27.07.2026).
34. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. Законодавство України / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text (дата звернення: 27.07.2026).
35. Сергій Моргунов: «Даємо старт створенню Музею Вінниці». Вінницька міська рада : офіційний сайт. 26.11.2021. URL: https://www.vmr.gov.ua/serhii-morhunov-daiemo-start-stvorenniu-muzeiu-vinnytsi (дата звернення: 27.07.2026).
36. Статут Комунального закладу «Музей Вінниці» : затверджено рішенням Вінницької міської ради від 26.11.2021 № 664. URL: https://2021.vmr.gov.ua/Docs/CityCouncilDecisions/2021/%E2%84%96664%2026-11-2021.pdf (дата звернення: 27.07.2026).
37. У Вінниці відкрили виставку «Держава. Військо. Пам’ять», присвячену Дню захисників і захисниць України. Вінницька міська рада : офіційний сайт. 01.10.2024. URL: https://www.vmr.gov.ua/u-vinnytsi-vidkryly-unikalnu-vystavku-derzhava-viisko-pamiat-prysviachenu-dniu-zakhysnykiv-i-zakhysnyts-ukrainy (дата звернення: 27.07.2026).
38. У Вінниці провели лекцію до Дня Гідності та Свободи. Вінницька міська рада : офіційний сайт. 21.11.2024. URL: https://www.vmr.gov.ua/u-vinnytsi-provely-lektsiiu-do-dnia-hidnosti-ta-svobody (дата звернення: 27.07.2026).

39. У Вінниці стартує освітня сесія «Культурний код Вінниці: у пошуках “вінницькості”». Вінницька міська рада : офіційний сайт. 06.11.2023. URL: https://www.vmr.gov.ua/u-vinnytsi-startuie-osvitnia-sesiia-kulturnyi-kod-vinnytsi-u-poshukakh-vinnytskosti (дата звернення: 27.07.2026).
40. У Вінницькій громаді триває реалізація проєкту «Стріткод: історія на кожному кроці». Вінницька міська рада : офіційний сайт. 06.03.2025. URL: https://www.vmr.gov.ua/u-vinnytskii-hromadi-tryvaie-realizatsiia-proiektu-stritkod-istoriia-na-kozhnomu-krotsi (дата звернення: 27.07.2026).

ІІ. Література

41. Бируля О. Архітектурна історія Вінниці. Вінниця : Державна друкарня імені Леніна, 1930. 67 с.
42. Бондаренко Т. В. Сучасні тенденції навчання у процесі вивчення краєзнавчого матеріалу. Вища освіта України. 2009. № 3, дод. 1. Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». С. 345–346.
43. Власов В. С., Кульчицький С. В. Історія України (профільний рівень) : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Літера ЛТД, 2018. 304 с.
44. Гаврилюк М. В. Краєзнавчий матеріал на уроках громадянської та історичної галузі як засіб пізнавальної активності школярів : кваліфікаційна робота магістра. Чернівці, 2023. 88 с.
45. Гальчак С. Краєзнавство Вінниччини на початковому етапі розбудови Української державності. 2021.
46. Гісем О. В., Мартинюк О. О. Історія України : підручник для 9 класу закладів загальної середньої освіти. Харків : Вид-во «Ранок», 2017. 256 с.
47. Гордієнко О. І. Історико-краєзнавча та просвітницька діяльність музейних закладів Вінниччини в роки незалежності України (1991-2025) : дис. … д-ра філософії : 032 Історія та археологія. Вінниця, 2026.

48. Горохівський П. Методика підготовки вчителя до уроків історії України з використанням краєзнавчого матеріалу. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. 2007. Вип. 23. С. 6-9.

49. Гриценко О. А. Пам’ять місцевого виробництва. Трансформація символічного простору та історичної пам’яті в малих містах України. Київ : К.І.С., 2014. 352 с.

50. Дрогомирецька Л. Використання фондів музейних закладів Національного заповідника «Давній Галич» в історико-краєзнавчій роботі у школі. Історико-краєзнавча діяльність у закладах освіти: проблеми і перспективи : збірник тез доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Івано-Франківськ, 22 квітня 2021 р. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2022. С. 121-125.

51. Зуєвич О. Ю. Елементи музейної педагогіки в методичному забезпеченні освітнього процесу. Проблеми сучасного підручника. 2024. Вип. 33. С. 117-125.

52. Йосифів І. Д. Роль історичного краєзнавства у формуванні життєвих компетентностей учнівської молоді (з досвіду роботи гуртка «Історичне краєзнавство»). Історико-краєзнавча діяльність у закладах освіти: проблеми і перспективи : збірник тез доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Івано-Франківськ, 22 квітня 2021 р. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2022. С. 167-169.

53. Камбалова Я. М., Загребельна Н. І., Грузін К. Музейні історико-краєзнавчі екскурсії для здобувачів освіти: проблеми та перспективи в реаліях Нової української школи. Історико-краєзнавча діяльність у закладах освіти: проблеми і перспективи : збірник тез доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2022. С. 82-87.

54. Караманов О. В. Музейна педагогіка в навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи. Освіта та педагогічна наука. 2012. № 3 (152). С. 5-12.

55. Караманов О. В. Педагогічна діяльність музеїв у сучасному освітньому просторі України : монографія. Львів : Сполом, 2020. 452 с.
56. Киридон А. М. Гетеротопії пам'яті: теоретико-методологічні проблеми студій пам'яті. Київ : Ніка-Центр, 2016. 319 с.
57. Коляда І. Я., Камбалова Я. М. Історичне краєзнавство як дослідницька галузь, науковий та громадський рух: сучасний стан вивчення проблеми. Історико-краєзнавча діяльність у закладах освіти: проблеми і перспективи : збірник тез доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2022. С. 170-175.
58. Кравченко О. І. Міська ідентичність: культурно-філософський аналіз. Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. 2021. № 1. С. 117-121.
59. Кукол Н. М. Роль історичного краєзнавства у формуванні життєвих компетентностей учнівської молоді (з досвіду роботи гуртка «Історичне краєзнавство»). Історія та правознавство. 2019. № 10–12. С. 7-10.
60. Майхрович Ю. І. Локальна та регіональна ідентичності в культурному просторі Покуття. Українські культурологічні студії. 2023. № 1 (12). С. 63-67.
61. Маковей Ю., Руско Н. Чи потрібні музеї Україні? Історія музейництва на Калущині: локальний вимір : матеріали обласної науково-практичної конференції, присвяченої 20-річчю заснування Краєзнавчого музею Калущини, м. Калуш, 28 грудня 2017 р. Івано-Франківськ, 2017. С. 80-83.
62. Маньковська Р. В. Музеї України в суспільно-історичних викликах XX – початку XXI століть. Львів : Простір-М, 2016. 408 с.
63. Мацейків Т. І. Формування громадянської компетентності та національної ідентичності учнів на уроках історії у музеї. Музейна педагогіка в науковій освіті : збірник тез доповідей учасників II Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ, 2020. С. 54-58.
64. Мацейків Т. І. Шляхи, форми та методи формування громадянської компетентності ліцеїстів на уроках історії України. Науковий часопис НПУ

імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2020. Вип. 75. С. 132-136.

65. Міхно О. П. Сутність терміна «музейна педагогіка». Музейна педагогіка в науковій освіті : збірник тез доповідей учасників І Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 28 листопада 2019 р. Київ, 2019. С. 74-78.
66. Мороз П. В., Мороз І. В. Дослідницька діяльність учнів з історії у школі: концептуальні засади та практичні аспекти реалізації. Наукова освіта: традиції і сучасність. Київ, 2024. С. 119-140.
67. Нагорна Л. П. Регіональна ідентичність: український контекст : монографія. Київ : ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. 405 с.
68. Овчиннікова Л. В. Локальна ідентичність як соціокультурний феномен: чинники формування та відтворення : дис. … канд. соціол. наук : 22.00.04. Харків, 2012. 191 арк.
69. Панарін О. Є., Топольницька Ю. А., Охріменко О. С., Макаревич А. С. Історія України : підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Літера ЛТД, 2025. 305 с.
70. Пометун О. І., Дудар О. В., Гупан Н. М. Історія України : підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2024. 208 с.
71. Пометун О. І., Гупан Н. М., Власов В. С. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі : методичний посібник. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2018. 208 с.
72. Пометун О. І., Гупан Н. М., Ремех Т. О., Сєрова Г. В. Основи інтегрованого навчання історії та громадянської освіти у 5-6 класах : методичний посібник для вчителя. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2024.
73. Пометун О. І., Гупан Н. М. Як музеї можуть ефективно сприяти шкільній історичній освіті. Музейна педагогіка в науковій освіті : збірник тез доповідей учасників ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ, 2020. С. 68-70.

74. Прокопчук В. С. Краєзнавство на Поділлі: історія та сучасність. Київ, 2009. 286 с.

75. Прокопчук В. С. Шкільне краєзнавство. Київ, 2011. 336 с.

76. Ремех Т. О., Савенков А. Шкільний музей як освітній простір та освітній ресурс. Музейна педагогіка в науковій освіті : збірник тез доповідей учасників ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ, 2020. С. 283-288.

77. Рудницька Н. Ю. Використання вчителями краєзнавчого матеріалу в навчально-виховному процесі: історико-педагогічний аспект. Вісник Житомирського педагогічного університету. 2003. № 12. С. 230-233.

78. Сабадуха В. О. Формування особистості як мета історико-краєзнавчої роботи. Історико-краєзнавча діяльність у закладах освіти: проблеми і перспективи : збірник тез доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2022. С. 52-55.

79. Семенко Л. І. Вінниця у 1917 році: революція у провінційному місті. Вінниця : Державна картографічна фабрика, 2009. 272 с.

80. Треф’як Я. І. Методика краєзнавчої роботи на уроках історії України. Історико-краєзнавча діяльність у закладах освіти: проблеми і перспективи : збірник тез доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2022. С. 6-14.

81. Українська революція (1917–1921) в іменах: вінницькі сторінки : біографічний довідник / упоряд. Т. Р. Кароєва. Вінниця : Твори, 2019. 319, [24] с.

82. Філіпчук Н. О. Музейна педагогіка – теоретична основа педагогічно-просвітницької діяльності закладів освіти і культури. Вісник кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI століття». 2020. Вип. 2. С. 61-70.

Додаток

МЕТОДИЧНА РОЗРОБКА МУЗЕЙНОГО УРОКУ «ВІННИЦЯ З ВИСОТИ: ЩО РОЗПОВІДАЄ МІСТО?»

Навчальний предмет: історія України.

Клас: 9.

Тема уроку: «Вінниця з висоти: що розповідає місто?».

Місце проведення: Вежа Артинова та її оглядовий майданчик.

Тип уроку: музейний урок-практикум із вивчення та застосування нових знань; робота з візуальними історичними джерелами та міським простором.

Тривалість: 60 хвилин.

Навчальна програма: модельна навчальна програма «Історія України. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти, автори О. І. Пометун, Т. О. Ремех, Н. М. Гупан, Ю. Б. Малієнко, Г. В. Сєрова, рекомендована Міністерством освіти і науки України наказом від 06 вересня 2023 року № 1090 [27].

Місце уроку в навчальній програмі: розділ «Повсякденне життя та культура України в середині XIX − на початку XX століття». Заняття пов’язане з вивченням урбанізаційних процесів, розвитку архітектури, облаштування громадського простору та модернізаційних змін у забудові українських міст. У програмі окремо запропоновано дослідження теми «Модернізаційні зміни в забудові нашого села / міста».

Мета уроку

На основі безпосереднього спостереження за міським простором та аналізу історичних і сучасних фотографій сформувати в учнів уявлення про Вежу Артинова як пам’ятку архітектури та свідчення модернізаційного розвитку Вінниці на початку XX століття; розвивати вміння аналізувати візуальні історичні джерела, порівнювати минулий і сучасний вигляд міста, визначати зміни й елементи історичної тяглості у міському середовищі;

сприяти формуванню локальної ідентичності, особистої зацікавленості історією Вінниці та відповідального ставлення до збереження її культурної спадщини.

Очікувані результати

Після завершення заняття учні зможуть:

- пояснити первісне призначення Вежі Артинова та схарактеризувати її сучасне використання;
- розпізнавати історичні об’єкти в міському просторі та визначати їхнє функціональне призначення;
- порівнювати історичні й сучасні фотографії Вежі Артинова та Європейської площі;
- визначати, які елементи міського простору збереглися, змінилися, з’явилися або зникли;
- пояснювати зв’язок між змінами міського простору, історичними подіями та суспільними цінностями;
- висловлювати обґрунтоване судження про значення окремих міських об’єктів для історії та культурної пам’яті Вінниці.

Обладнання та наочність

Історична й сучасна фотографії Вежі Артинова; історичні та сучасні фотографії Європейської площі; панорамна фотографія центральної частини Вінниці; робочі аркуші учнів; планшети або тверді папки для письма; ручки; комплект ламінованих фотографій для групової роботи.

Методи і прийоми: музейна бесіда, безпосереднє спостереження, аналіз візуальних джерел, порівняння, проблемні запитання, індивідуальна пошукова робота, рефлексія.

Форми роботи: фронтальна, індивідуальна, парна.

Основні поняття: культурна спадщина, пам’ятка архітектури, урбанізація, модернізація, міський простір, громадський простір, історичне джерело, локальна ідентичність.

ХІД ЗАНЯТТЯ

1. Вступна частина

Заняття розпочинається на першому поверсі Вежі Артинова. Музейний працівник повідомляє тему та ставить учням запитання:

«Що можна дізнатися про історію Вінниці, спостерігаючи за містом з оглядового майданчика?»

Учням демонструють історичну та сучасну фотографії Вежі Артинова.

Рис. 1. Вежа Артинова, 1917-18 рр.

Рис. 2. Вежа Артинова, сучасний вигляд.

Питання для обговорення:

1. Чи зображена на фотографіях одна й та сама будівля?
2. За якими ознаками це можна визначити?
3. Що у вигляді Вежі збереглося?
4. Для чого могла використовуватися така споруда?

Після відповідей учнів музейний працівник коротко розповідає про первісне призначення Вежі, її роль у розвитку міського господарства та сучасне використання як музейного простору.

2. Робота на оглядовому майданчику

Учні підіймаються на оглядовий майданчик та розглядають панораму Вінниці.

Рис. 3. Панорама центральної частини Вінниці з оглядового майданчика Вежі Артинова.

Музейний працівник пропонує учням знайти у панорамі три знайомі міські об’єкти. Це можуть бути площа, вулиця, історична будівля або інша помітна частина міста.

Учні записують назви або описи знайдених об’єктів у робочому аркуші. Після цього кожен учень обирає один об’єкт і коротко пояснює, чому він може бути важливим для історії Вінниці.

3. Порівняння Європейської площі

Після повернення до внутрішнього простору Вежі учням демонструють історичну та сучасну фотографії Європейської площі.

Рис. 4. Європейська площа, 1910 – ті рр.

Рис. 5. Фото Європейської площі до 2022 року

Рис. А.5. Європейська площа, сучасний вигляд під час фестивалю

Питання для обговорення:

1. Що у вигляді площі збереглося?
2. Що змінилося?
3. Які об’єкти з’явилися?
4. Які об’єкти зникли?
5. Чому вигляд міських площ і пам’ятників може змінюватися?

Музейний працівник пояснює, що міський простір змінюється разом із суспільством. Його вигляд відображає історичні події, цінності та ставлення людей до минулого.

4. Підсумкова частина

Наприкінці заняття учні повертаються до початкового запитання:

«Що можна дізнатися про історію Вінниці, спостерігаючи за містом з оглядового майданчика?»

Після короткого обговорення вони заповнюють підсумкову частину робочого аркуша.

РОБОЧИЙ АРКУШ УЧНЯ

Прізвище та ім’я _____

Клас _____

Дата _____

ЗАВДАННЯ 1. ВЕЖА АРТИНОВА

Розглянь історичну та сучасну фотографії Вежі Артинова.

1. Що у вигляді Вежі збереглося?

_____

_____

_____

2. Що змінилося?

_____

_____

_____

3. Для чого Вежа використовувалася раніше?

_____

_____

_____

4. Для чого вона використовується сьогодні?

_____

_____

_____

ЗАВДАННЯ 2. ВІННИЦЯ З ОГЛЯДОВОГО МАЙДАНЧИКА

Уважно розглянь панораму міста та знайди три знайомі об’єкти.

Об’єкт 1

Назва або короткий опис:

_____

_____

_____

За якими ознаками ти його впізнав або впізнала?

_____

_____

_____

Для чого цей об’єкт використовується сьогодні?

_____

_____

_____

Об’єкт 2

Назва або короткий опис:

_____

_____

_____

За якими ознаками ти його впізнав або впізнала?

_____

_____

_____

Для чого цей об’єкт використовується сьогодні?

_____

_____

_____

Об’єкт 3

Назва або короткий опис:

_____

_____

_____

За якими ознаками ти його впізнав або впізнала?

_____

_____

_____

Для чого цей об’єкт використовується сьогодні?

_____

_____

_____

Обери один із названих об’єктів.

Чому його можна вважати частиною історії Вінниці?

_____

_____

_____

ЗАВДАННЯ 3. ЄВРОПЕЙСЬКА ПЛОЩА РАНІШЕ І СЬОГОДНІ

Розглянь історичну та сучасну фотографії Європейської площі.

1. Що збереглося?

_____

_____

_____

2. Що змінилося?

_____

_____

_____

3. Які об’єкти з’явилися або зникли?

_____

_____

_____

4. Чому вигляд міського простору змінюється з часом?

_____

_____

_____

ПІДСУМОК

Сьогодні я дізнався або дізналася, що

_____

_____

_____

Після заняття я інакше сприймаю

_____

_____

_____

Мені хотілося б більше дізнатися про

_____

_____

_____